T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İMAM NEVEVİ'NİN *EL-MECMÛ'* ADLI ESERİNDEN HAREKETLE HADİSÇİLİĞİNİN İNCELENMESİ

Mohamed ALAYA
16909006

Danışman
Prof. Dr. Ahmet KELEŞ

Diyarbakır 2020

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İMAM NEVEVİ'NİN *EL-MECMÛ'* ADLI ESERİNDEN HAREKETLE HADİSÇİLİĞİNİN İNCELENMESİ

Mohamed ALAYA
16909006

Danışman
Prof. Dr. Ahmet KELEŞ

Diyarbakır 2020

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "İmam Nevevi'nin el-Mecmû' Adlı Eserinden Hareketle Hadisçiliğinin İncelenmesi" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

25/08/2020

Mohamed ALAYA

ÖNSÖZ

Tarih boyunca Müslümanlar Hz. Peygamber'in sünnetine büyük önem göstermişler ve sünnetin korunması hususunda çok emek sarf etmişlerdir. Onlara göre sünnetin korunması bir yönüyle Kur'an'ın korunması anlamına geliyordu. Çünkü Kur'an'ın korunması onun açıklaması olan Sünnetin korunması ile mümkündü. İşte Müslümanlar hadislerin muhafazası için sağlam temel ve kaideler üzerinde Hadis Usulü denen ilmi tesis etmişlerdir. Muhaddisler de bu ilmin kaidelerini râvîlerin naklettikleri hadisler üzerinde uygulayarak kabul veya ret yoluna gitmişlerdir.

Hadis ilmi Müslüman âlimler arasında bu kadar yayılmasına rağmen bazı âlimler eserlerini oluştururken hadisleri kullanmış ancak bu kurallara bazı eserlerde riayet etmemişlerdir. Bu eserlerden bir tanesi de Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) *el-Mühezzeb* adlı eseridir. Şîrâzî (ö. 476/1083) bu eserinde yüzlerce hadise yer vermiş ancak bu hadisler hakkında ne hüküm vermiş ne de bu hadislerin tahrîcini yapmıştır. Bundan dolayı bazı yerlerde zayıf hadisleri delil olarak kullandığı görülmüştür. Bazen de muttasıl bir isnatla gelen hadisi mürsel, merfû' olarak gelen hadisi de mevkuf olarak zikredebilmiştir. Nevevî (ö. 676/1277) *el-Mühezzeb*'in hadis yönündeki bu eksikliğine dikkat çekmiş ve eseri şerh edip içinde yer alan hadislerin tahrîcini yaptığı *el-Mecmû'* adlı eserini yazmıştır. Nevevî (ö. 676/1277) *el-Mecmû'*da sadece *el-Mühezzeb*'te geçen hadislerin tahrîciyle yetinmemiş başka mezheplerde delil olarak kullanılan birçok hadisi de bu eserine eklemiştir. *el-Mecmû'*da yer verdiği bütün hadislerin tahrîcini, ravilerinin cerh ve ta'dil durumlarını tespit ettikten sonra her bir hadis hakkında bir hükme varmıştır. Ayrıca Nevevî (ö. 676/1277) *el-Mecmû'*un başında birbirinden farklı birçok hadis meselesini izah etmiş, bu eseri hazırlarken dikkat ettiği metodu birer birer açıklamıştır. Nevevî (ö. 676/1277) *el-*

*Mecmû'*u bitirememesine rağmen âlimlerden özellikle eserin hadis yönüne dikkat çeken birçok övgü almıştır.

Biz de bu çalışmamızda Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Mecmû'* adlı eserindeki hadisçiliğini incelemek istedik. Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmamızın konusu, önemi, metodu ve kaynakları hakkında bilgi verdikten sonra Nevevî'nin (ö. 676/1277) hayatı ve hocaları, öğrencileri, eserleri ve eserlerinin özellikleri gibi konulara temas ettik.

Çalışmamızın birinci bölümünde Nevevî'nin hadisçiliği, Rivayetü'l-Hadis ve Dirâyetü'l-Hadis ilimlerindeki yeri, bu alanlarda yazdığı eserleri ve *el-Mecmû'*u kısa bir şekilde ele aldık. Daha sonra Nevevî'nin hadis isnatları ve metinlerini ele alış yöntemi, isnadla alakalı temas ettiği bazı önemli noktalar, hadisi kısaltması, hadisi mana ile rivayet etmesi, hadis metinlerini karşılaştırması ve hadislerin sunumu ile ilgili bir takım önemli noktaları tespit etmeye çalıştık.

İkinci bölümde Nevevî'nin hadisleri tahriç yöntemini ele aldık. Bu bölümde tahriç kavramının anlamı, doğuşu, Nevevî'nin hadis tahrîcinde kaynakları seçme ve tertip etme yöntemi, muhaddis ve fakihlerin hadisleri tahriç etme üslupları ve Nevevî'nin hadisleri tahriç ederken zikrettiği bazı faydaları tespit etmeye çalıştık.

Üçüncü bölümde ise Nevevî'nin hadisler hakkında hüküm verme metodunu ele aldık. Bu bölümde Nevevî'nin hadis veya sened hakkında sahih, hasen ve zayıf hükmünü verirken nelere dikkat ettiğini örneklerle açıkladık. Daha sonra ise hadisler hakkında zayıf hükmünün verilme sebepleri ve Nevevî'nin hüküm verme metodundaki bazı önemli noktalar üzerinde durduk.

Tezimin başından sonuna kadar görüş ve önerilerinden istifade ettiğim, özgün fikirleriyle bana yol gösteren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ahmet KELEŞ'e, değerli hocam Prof. Dr. Mehmet BİLEN'e, üzerimde

emeği olan bütün hocalarıma ve tezimin hazırlanması konusunda bana yardımcı olan değerli arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Mohamed ALAYA

Diyarbakır 2020

ÖZET

Şîrâzî'nin *Mühezzeb* adlı eseri, Şafiî mezhebinin en önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Ne var ki eserde zayıf hatta mevzu hadisler de yer almaktadır ve müellif istidlal ettiği bu hadislerin değerine temas etmemiştir. İmam Nevevî bu eksikliği görmüş ve *Mühezzeb*'e yazdığı şerhi *Mecmû*'da bu hadislerin tahricini ve senetle alakalı durumlarını ele almıştır. Bu araştırmamızda, Nevevî'nin hadis ilimleri ile ilgili takip ettiği yöntemi ele alacağız.

Bir giriş ve üç ana bölümden ibaret olan araştırmamızın giriş bölümünde İmam Nevevî'nin yaşadığı dönem, hayatı ve ilmî kişiliği ele alınacaktır. Birinci bölümde rivayet ve dirayet açısından Nevevî'nin hadisçi kişiliği incelendikten sonra onun *Mecmû* adlı eserinin tanıtımı yapılmış ve hadisleri gerek metin gerekse sened açısından nasıl ele aldığı tespit edilmiştir. İkinci bölümde, Nevevî'nin hadisleri tahriç etme yöntemi, üçüncü bölümde ise Nevevî'nin ele aldığı hadisler hakkında ortaya koyduğu hükümler tahlil edilmiştir. Hadis ilimlerinin kapsamı oldukça geniş olduğundan, bu çalışmada sadece Nevevî'nin hadis alanındaki önemi ve otoritesi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Hadis, Nevevi, el-Mecmu, el-Mühezzeb, Rivayet, Eleştiri,

ABSTRACT

Şîrâzî's work named Mühezzeb is among the most important sources of the Shafii sect. However, in the work, weak or even fiction hadiths were occasionally and the author did not explained them. Imam Nevevî noticed those problems and in *Mecmû*, his work, he deals with the provocation of these hadiths and their deeds related to the deed. In this study, we will consider the method followed by Nevevî regarding hadith sciences.

In the introduction part of our research, which consists of an introduction and three main sections, the period, life and scientific personality of Imam Nevevî will be discussed. In the first chapter, after examining the hadith personality of Nevevî in terms of narration and dignity, his work named Mecmu was introduced and how he handled the hadiths in terms of both text and transmitter chains was discussed. In the second part, Nevevi's method of irritating the hadiths and in the third part, the provisions about the hadiths that Nevevî dealt with were analyzed. Since the scope of hadith sciences is quite wide, it is aimed to reveal the importance and authority of Nevevi only in the hadith field.

Keywords

Hadith, Nevevi, el-Mecmu, el-Mühezzeb, Narrations, Critics, Interpretation

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **IV**
ABSTRACT ..... **V**
İÇİNDEKİLER ..... **VI**
KISALTMALAR ..... **XII**
GİRİŞ **1**
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ **1**
2. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAPSAMI **3**
3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI **4**
4. İMAM NEVEVÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM **5**
4.1. Siyasi Ortam 5
4.2. Ekonomik ve Toplumsal Ortam 6
4.3. İlmî Ortam 7
5. İMAM NEVEVÎ'NİN HAYATI **8**
6. İMAM NEVEVÎ'NİN İLMÎ KİŞİLİĞİ **9**
6.1. Hocaları 10
6.2. Öğrencileri 11
6.3. Alimlerin Onun Hakkındaki Övgüleri 11
6.4. Eserleri 12
6.5. Meşhur Eserleri 13
6.6. Eserlerinin Özellikleri 14
6.6.1. Üslup Açısından 14
6.6.2. Kısa Ama Kapsamlı Olması 14

6.6.3. Yazımdaki Orijinallik 15
6.6.4. Tarafsız veObjektif Oluşu 15
6.6.5. İmam Nevevî ve Şiir 15

BİRİNCİ BÖLÜM
İMAM NEVEVÎ'NIN HADİSÇİLİĞİ VE *EL-MECMÛ* ESERİNDE HADİSLERİ ELE ALIŞ YÖNTEMİ

1.1. İMAM NEVEVÎ'NIN HADİSÇİLİĞİ 16
1.1.1. İmam Nevevî ve "Rivayetül-Hadis" 16
1.1.1.1. Rivayetlerini Aldığı Hocaları 16
1.1.1.2. Kendisinden Rivayette Bulunan Öğrencileri 17
1.1.1.3. Hocalarından Semâ Yoluyla Okuduğu Hadis Eserleri 17
1.1.1.4. Hadis Rivayetindeki Metodu 19
1.1.1.5. Hadis İlmindeki Derecesi 20
1.1.1.6. Rivayetül-Hadis ile İlgili Eserleri 22
1.1.2. İmam Nevevî ve "Dirâyetül-Hadis" 23
1.1.2.1. "Dirâyetül-Hadis" Alanında Ders Aldığı Hocaları 23
1.1.2.2. "Dirâyetül-Hadis" İle İlgili Eserleri 24
1.1.2.2.1. Şerhler 24
1.1.2.2.2. Ulümü'l-Hadis'le İlgili Eserleri İlimleri 25
1.2. *EL-MECMÛ'* ADLI ESERİ 26
1.2.1. Kitabın Adı ve İmam Nevevî'ye Nisbeti 26
1.2.2. Yazım Tarihi 27
1.2.3. Telif Sebebi 28
1.2.4. Eserin Muhtevası 28
1.2.5. İçindeki Hadisler Açısından Mecmû'un Önemi 29
1.2.6. Eserin Baskıları 29
1.2.7. Yazma Nüshaları 29
1.3. İMAM NEVEVÎ'NIN HADİSLERİ ELE ALIŞ YÖNTEMİ 31
1.3.1. İsnadları Ele Alış Yöntemi 31
1.3.1.1. İsnadları Zikretme Şekilleri 31

1.3.1.1.1. Senedi Hiç Zikretmemesi 31
1.3.1.1.2. Senedin Bir Kısmını Zikretmesi 32
1.3.1.1.2.1. Senedde Bir İlletin Olması 32
1.3.1.1.2.2. Rivayetin Oğul, Baba ve Dede Yoluyla Gelmesi 34
1.3.1.1.2.3. Senette Zikredilen Bölümün Bir Özelliğinin Olması 34
1.3.1.1.2.4. Senedi Kısmen Zikretmesinin Başka Nedenleri 35
1.3.1.1.3. Senedin Tamamını Zikretmesi 37
1.3.1.1.3.1. Hadisin Senedinin En Sahih Sened Olduğunu Belirtmesi 37
1.3.1.1.3.2. Zayıf Olmasına Rağmen Hadisin Fıkıh Kitaplarında Meşhur Olması 38
1.3.1.1.3.3. Hadis Senedinin Kısa olması 39
1.3.1.1.3.4. Diğer Bazı Nedenler 39
1.3.1.2. Nevevî'nin İsnadla Alakalı Temas Ettiği Bazı Önemli Noktalar 40
1.3.1.2.1. Hadisin İsnadının Muallak Olduğuna İşaret edilmesi 40
1.3.1.2.2. Bazı Ravilerin Tahammül ve Eda Siğalarına İşaret Etmesi 41
1.3.1.2.3. Hadisin Senedinde Kopukluk Olduğuna İşaret Etmesi 42
1.3.1.2.4. Hadisçilerin Rivayet Ettikleri Hadisin Tariklerinin Aynı Olduğuna Dikkat Çekmesi 42
1.3.1.2.5. Hadisin İsnadında Bulunan İhtilafa Dikkat Çekmesi 43
1.3.1.2.6. Hadisin Birden Çok Tarikının Olduğuna İşaret etmesi 44
1.3.1.3. Nevevî'nin Tahammül ve Edâ Sîgalarına Verdiği Önem 45
1.3.1.3.1. Râvinin Müdellis Olması 45
1.3.1.3.2. Şirâzî'nin Zayıf Bir Hadisi Cezm Sîgasıyla Zikretmiş Ya da Bunun Tersini Yapmış Olması 45
1.3.1.3.3. Buhari'nin Hadisi Muallak Olarak Rivayet Etmiş Olması 46
1.3.1.3.4. Bazı Hadisçilerin Hadisi Rivayet Ederken Kullandıkları Sîganın Hadisin Zayıflığına İşaret Etmesi 46
1.3.2. Nevevî'nin Hadis Metinlerini Sunmadaki Metodu 48
1.3.2.1. Hadisi Kısaltması 48
1.3.2.2. Hadisi Mana ile Rivayet Etmesi 49

1.3.2.3. Hadis Metinlerini Karşılaştırması 50
1.3.3. Hadislerin Sunumu ile İlgili Bir Takım Önemli Noktalar 52
1.3.3.1. İmam Nevevî Mecmu da Zikrettiği Hadislerle İlgili Şartlar 52
1.3.3.2. Nevevî'nin Bazı Fıkhi Konulara Kaynak Teşkil Eden Hadisleri Zikretmesi 53
1.3.3.3. Herhangi Bir Konuda Varid Dolmuş Hadisleri Bir Arada Zikretmesi . 53
1.3.3.4. Metnini Zikretmeden Hadise İşaret Etmekle Yetinmesi 53
1.3.3.5. Hadisleri Sıralama Yöntemi 54
1.4. DEĞERLENDİRME 55

İKİNCİ BÖLÜM

NEVEVÎ'NİN HADİSLERİ TAHRÎC YÖNTEMİ

2.1. TAHRÎC İLMİNİN DOĞUŞU VE NEVEVÎ'NİN ETKİSİ 57
2.1.1. Tahrîc Kavramının Anlamı ve Doğuşu 57
2.1.2. Nevevî'nin el-Mecmu' Adlı Eserinde Tahrîcin Anlamı 59
2.1.3. Tahrîc İlminin Ortaya Çıkışı ve Nevevî'nin Etkisi 59
2.2. NEVEVÎ'NİN TAHRÎC METODU 61
2.2.1. Nevevî'nin Tahrîc Yaparken Kaynakları Seçme ve Tertip Etme Yöntemi . 61
2.2.1.1. Buhârî ve Müslîm'de Bulunan Hadisleri Tahrîc Etmesi 62
2.2.1.1.1. Sahîhayn'da Yer Alan Bir Hadisin Tahrîcine Örnek 62
2.2.1.1.2. Sahîhayn'ın Sadece Birinde Bulunan Hadisleri Tahrîc Etmesi 63
2.2.1.1.3. Sahîhayn'ın ile Birlikte Bir Sebepten Dolayı Başka Eserleri Kaynak Göstermesi 63
2.2.2.2.1.2. Sahîhayn'ın Dışındaki Bir Kaynaktan Hadisi Tahrîc etmesi 64
2.2.1.2.1. Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin Sünenlerinde Bulunan Hadisleri Tahrîc Etmesi 64
2.2.1.2.2. Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin Sünenleriyle Yetinmeyip Başka Bir Kaynağa Da Müracaat Etmesi 65
2.2.1.2.3. Kütüb-i Hamse Dışındaki Eserleri Kaynak Olarak Göstermesi 65
2.2.1.2. Nevevî'nin Tahrîc'te Kullandığı Kaynaklar 66
2.2.1.3. Nevevî'nin Kaynakların Tertibinde İzlediği Yol 67

2.2.1.4. Hadisi Tahrîc Ederken Hükmünü Belirtme Metodu 68
2.2.2 Tahrîcin Bütün Hadisleri Kapsaması ve Mükerrer Hadislerin Durumu 69
2.2.2.1. Tahrîcin Bütün Hadisleri Kapsaması 69
2.2.2.2. Mükerrer Hadislerin Tahrîci 71
2.2.3. Nevevî'nin Tahricte Öne Sürdüğü Esaslara Uyması 72
2.2.3.1. Merfu' Hadislerin Tahrîci 72
2.2.3.2. Mevkuf ve Maktu' Hadislerin Tahrîci 74
2.3. MUHADDİS VE FAKİHLERİN HADİSLERİ TAHRİC ÖZELLİKLERİ 76
2.3.1. Fakîhlerin Hadisleri Tahrîc Özellikleri 76
2.3.2. Hadislerin Lafızlarını Tahrîc Etmesi 77
2.3.2.1. Hadisin Lafzını Tahrîc Etmesi 77
2.3.2.2. Hadisin Aslını Tahrîc Etmesi 78
2.3.2.3. Hadisin Lafzının veya Aslının Tahrîci Olduğu Konusunda Sükût Etmesi 79
2.4. NEVEVÎ'NİN HADİSLERİ TAHRİC EDERKEN ZİKRETTİĞİ FAYDALAR 80
2.4.1. Hadislerin Tahrîciyle Beraber Şâhidlerini Zikretmesi veya Onlara İşaret Etmesi 80
2.4.2. Hadislerin Tahrîcini Yaptığı Eserde Aynı Hadisin Birçok Defa Geçmesi .. 81
2.4.3. Hadisin Birçok Tarikinin Olduğunu İfade Etmesi 81
2.4.4. Hadisin Tahrîcini Yapan Başka Âlimlerin Hatalarını Bildirmesi 82
2.4.5. Tahrîc Ettiği Hadislerin İsnadının Ortak Yönlerini Beyan Etmesi 82
2.4.6. Hadisin tahrîcini yaparken yerini belirtmesi 83
7. 2.5. DEĞERLENDİRME 84
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
NEVEVÎ'NİN HADİS HAKKINDA HÜKÜM VERME METODU
3.1. HADİS VEYA SENED HAKKINDA SAHÎH OLARAK HÜKÜM VERMESİ 86
3.2. HADİS VEYA SENED HAKKINDA HASEN OLARAK HÜKÜM VERMESİ 90

3.3. HADİS VEYA SENED HAKKINDA ZAYIF OLARAK HÜKÜM VERMESİ 95
3.4. HADİS HAKKINDA ZAYIF HÜKMÜNÜN VERMESİNİN SEBEPLERİ 96
3.4.1. Tedlîs 96
3.4.2. Cehâletü'r-Râvî 97
3.4.3. İrsâl 98
3.4.4. Da'fu'r-Râvî 99
3.4.5. Izdırâb 100
3.4.6. Rivayetin Hadis Kaynaklarında Bulunmaması 100
3.4.7. Şüzûz 101
3.5. Nevevî'nin Hadis Hakkında Hüküm Verme ve Hadisle İhticac Etme Metodu Hususunda Takip Ettiği Yöntem 102
3.6. DEĞERLENDİRME 109
SONUÇ 111
KAYNAKÇA 115

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselam
b.	Bin, İbn (oğlu/oğul)
bkz.	Bakınız
b.y.y.	Basım Yeri Yok
c.	Cild
c.c.	Celle Celâluhu
Çev.	Çeviren, Tercüme Eden
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Hz.	Hazreti
h.	Hicri
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
r.a.	Radıyallahu anh/anhâ
s.	Sayfa
sy.	Sayı
s.a.v.	Sallalahu Aleyhi ve Sellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik Eden
tsz.	Tarihsiz
ö.	Ölüm Tarihi
Yay.	Yayınları, Yayınevi

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

İmam Nevevî'nin hadis ilmindeki konumu ve etkisi herkes tarafından bilinen bir husustur. Nevevî, aralarında hadis usulünün de bulunduğu birçok ilimde çok değerli eserler yazmıştır. Hadis Usulünde İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-Hadis* adlı eserini önce *İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik ilâ Ma'rifeti Süneni Hayri'l-Halâik* adıyla ihtisar etmiş ancak daha çok istifade edilsin diye *et-Takrîb ve't-Teysîr li Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr* ismiyle bir daha ihtisar etmiştir. Nevevî, hadis ilminin sadece metodoloji yönüyle ilgilenmemiş Ulûmu'l-Hadis diye adlandırılan yönüyle de gereği kadar ilgilenmiştir. Onun bu yönünü Müslîm ve Buhârî'nin *Sahîh*'lerine, Ebû Davûd'un *Sünen*'ine yazdığı şerhlerde, *el-Mühezzeb*'in şerhi olan *el-Mecmû*'da ve *Hulâsatü'l-Ahkâm Fî Mühimmâti's-Sünen ve Kavâidi'l-İslâm* adlı eserinde bunu görmek mümkündür. Özellikle *el-Mecmû*'da hadislerin tahrîci, hadis ravilerinin cerh ve ta'dil konusundaki durumları ve hadislere hüküm vermesi gibi konulara çok fazla önem vermesi *el-Mecmû*'u fıkıh ve hadis alanında önemli bir eser konumuna getirmiştir.

Nevevî *el-Mecmû*'da hadis ilimleri ile ilgili birçok konuya değinmiştir. Bu konuların başında şunlar gelmektedir: Hadisler hakkında sahih, hasen veya zayıf hükmüne varması, mürsel hadisle amel edilebilme durumu ve bunun şartları, zayıf hadislerin rivayet edildiği eda kalıpları ve hadislerin ihtisarının caiz olması gibi. Nevevî *el-Mecmû*'da geçen bütün hadisler hakkında hüküm vermeye çalışmış ve bu konuda çok titiz davranmıştır. Bunu şu sözlerle de ifade etmektedir: "*el-Mecmû*'da geçen

hadislerin hangilerinin sahih, hasen, zayıf, merfû', mevkuf, muttasıl, mürsel, munkatı', mu'dal, mevzu, meşhûr, garip, şâz, münker, muallel ve müdrec olduğunu belirttim. Ayrıca saydığım bu kısımlar dışında da birçok konuya değindim."[1]

Nevevî'nin yaşadığı asırda ve öncesinde kaleme alınan fıkıh eserleri, hadisler hakkında hüküm verme konusunda gerekli ehemmiyeti göstermemişlerdir.[2] Ancak Nevevî, kendinden önce yazılan eserlerin bu yönünün eksik olduğuna inanarak hadislere hüküm verme ve zayıf hadislerin illetini tespit etme gibi konularda kaynak olabilecek *el-Mecmû'* adlı eserini yazmıştır.[3]

Nevevî'nin kendisi ve kaleme aldığı eserler hakkında yüzlerce çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında dikkat çekenlerde bir tanesi de Ahmed Abdulazîz el-Haddâd'ın yazdığı *el-İmâmü'n-Nevevî ve Eserühü fi'l-Hadîsi ve Ulumihi* adlı eseridir. el-Haddâd bu eserinde Nevevî'nin hadis ilmindeki çalışmaları ve etkileri üzerinde durmuştur. Eseri incelediğimizde Nevevî'nin kaleme aldığı kitapları incelediğini ve onun metodunu tespit etmeye çalıştığını görürüz. Ancak el-Haddâd, Nevevî'nin *el-Mecmû'* adlı eserindeki hadis yönüne dikkat çeken bir çalışma yapmamıştır. Bunu gördükten sonra Prof. Dr. Ahmet KELEŞ Hocamızın da rehberlikleri sayesinde bu konu üzerinde çalışmayı kararlaştırdık. Çalışmamızda Nevevî'nin hadis metinlerini ve isnatlarını sunmadaki üslubu, hadisleri naklederken lafza bağlı kalıp kalmaması, hadisleri tahriç metodu ve hadislerin hakkında hüküm verme metodu gibi birçok konuyu incelemeyi

---

[1] Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, **el-Mecmu'**, Dâru'l-Fikr, tsz. c.1, s.3.

[2] İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer, **Tabakâtü'ş-Şâfiîn**, Thk. Ahmet Heşîm, Mektebetü's-Sekâfetü'l-Diniyye, b.y.y., 1993, s.911; el-Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Nûriddîn Alî, **Feyzü'l-Kadîr**, Mektebetü'l-Ticaretü'l Kübra, Mısır, 1031, c.1 s.21; Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sahâvî, el-**Menhelü'l-Azbi'r-Râvî fî Tercemeti Kutbi'l-Evliyâe'n-Nevevî**, Mektebetü Dâru't-Turas, Medine, 1989, s. 10.

[3] Nureddîn Itr, **Lemehâtün Mûcizetün Fî Usûli'l-Hadîs**, Dâru's-Selâm, Kâhire 2013, s. 30-31.

amaçladık. Bugerekçeler çerçevesinde "İmam Nevevi'nin *el-Mecmu'* Adlı Eserinden Hareketle Hadisçiliğinin İncelenmesi" konu başlığıyla bu çalışmamıza başladık. Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

2. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAPSAMI

Tezimiz Nevevî'nin *el-Mühezzeb*'in şerhi olan *el-Mecmû*' adlı eserini esas almaktadır. Biz bu eserin İbâdât bölümü ile Büyû' bölümünün başını inceleyerek Nevevî'nin bu eserdeki hadisçiliğini incelemeye çalıştık. Çalışmamızın dışında kalan fıkıh hükümleri, fıkıh usulüne dair meseleler ve lüğavi meseleler gibi kitapta ele alınan konulara ise temas etmedik.

Tezimiz bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın giriş kısmında İmam Nevevî'nin yaşadığı siyasi, ekonomik, toplumsal ve ilmî ortama değindikten sonra İmam Nevevî'nin hayatı, hocaları, öğrencileri, eserleri ve eserlerinin özellikleri gibi konulara temas ettik.

Çalışmamızın birinci bölümünü üç kısma ayırdık. İlk kısımda İmam Nevevî'nın hadisçiliği, Rivayetü'l-Hadis ilmindeki yeri, hocalarından semâ yoluyla okuduğu hadis eserleri, hadis rivayetindeki metodu, hadis ilmindeki derecesi, Rivayetü'l-Hadis ile ilgili yazdığı eserleri, Dirâyetü'l-Hadis ilmindeki yeri, Dirâyetü'l-Hadis alanında hocaları ve Dirâyetü'l-Hadis ile ilgili yazdığı eserleri ele aldık. İkinci kısımda *el-Mecmû*'un, yazım tarihi, telif sebebi, muhtevası, içindeki hadisler açısından önemi, eserin baskıları ve yazma nüshaları hakkında bilgiler verdik. Üçüncü kısımda ise Nevevî'nin isnadları ele alış yöntemi, isnadları zikretme şekilleri, isnadla alakalı temas ettiği bazı önemli noktalar, Nevevî'nin hadis metinlerini sunmadaki üslubu, hadisi kısaltması, hadisi mana ile rivayet etmesi, hadis metinlerini karşılaştırması ve hadislerin sunumu ile ilgili bir takım önemli noktaları tespit etmeye çalıştık.

İkinci bölümde Nevevî'nin hadisleri tahriç yönteminden bahsettik. Bu bölümde tahrîc kavramının anlamı, doğuşu, Nevevî'nin hadis tahrîcinde kaynakları seçme ve tertip etme yöntemi, muhaddis ve fakihlerin hadisleri

tahriç etme üslupları ve Nevevî'nin hadisleri tahriç ederken zikrettiği bazı faydalar üzerinde yoğunlaşmaya çalıştık.

Üçüncü bölümde ise Nevevî'nin hadisler hakkında hüküm verme metodunu ele aldık. Bu bölümde Nevevî'nin hadis veya sened hakkında sahih, hasen ve zayıf hükmünü verirken nelere dikkat ettiğini örneklerle açıkladık. Daha sonra ise hadisler hakkında zayıf hükmünün verilme sebepleri ve Nevevî'nin hüküm verme metodundaki bazı önemli noktalar üzerinde durduk.

Her bölüm hakkında sonunda bir sonuca varmakla birlikte çalışmamızın sonunda genel bir sonuca vardık.

3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızda birbirinden farklı birçok hadis kaynağına müracaat ettik. Çalışmamız Nevevî'nin *Mecmû* adlı eseri hakkında olması münasebetiyle mezkûr eser kaynak kullanımında en büyük paya sahip olmuştur. Ayrıca Nevevî'nin bu eseri dışında Müslîm üzerine yazdığı şerhi *el-Minhâc*, hadis usulündeki *İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik* ve *et-Takrîb ve't-Teysîr li Ehâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr* eserleri ile birlikte hadis alanında yazdığı birçok esere başvurduk. Hadis usulü konularında İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-Hadis'i,* Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*'si, Nureddîn Itr'ın *Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs*'i, Talat Koçyiğit'in (ö. 1432/2011) *Hadis Usulü*, Ahmet Keleş'in *Hadis Tarihi ve Usûlü Dersleri*, Hacı Musa Bağcı'nın *Hadis Tarihi ve Metodolojisi* ve Abdullah Aydınlı'nın *Hadis Istılahları Sözlüğü* kitapları gibi birçok eserden yararlandık.

Nevevî'nin hayatını yazarken birçok biyografi kitabından istifade ettik. Bu konuda Nevevî'nin öğrencilerinden İbnü'l-Attâr'ın (ö. 724/1323) *Tuhfetü't-Tâlibîn*'i ve Sehâvî'nin (ö. 902/2011) *el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî fî Tercemeti Kutbi'l-Evliyâe'n-Nevevî'si* en çok yararlandığımız kaynaklardandır. Hadis râvîlerinin cerh ve ta'dil durumlarını sorgularken İbn

Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Tehzîbü't-Tehzîb* ve *Takrîbü't-Tehzîb*'i, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *el-Kâşif*'i ve *Mîzânu'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Rical*'i ve Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmai'r-Rical*'i gibi birçok eserden yararlandık. Hadislerin tahricini yaparken ve hadisler hakkında hüküm verirken İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *et- Telhîsü'l-Habîr fi Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfii'l-Kebîr* eserine başvurduk.

Biz burada çalışmamızı yaparken en çok kullandığımız eserleri zikretmeye çalıştık. Ancak ismini burada zikretmediğimiz çok değerli birçok eserden yararlanmaya çalıştık.

4. İMAM NEVEVÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

Burada İmam Nevevî'nin yaşadığı dönem olan hicrî yedinci yüzyılda genel manada İslam dünyasının, özellikle de Suriye'nin durumunu ele alacağız. Böylece o güne ait şartların İmam Nevevî'nin kültürü ve ilmi kişiliği üzerindeki etkilerinin yanı sıra yaşadığı dönemin (631-676 / 1233-1277) siyasî, ilmî ve toplumsal yapısı ve gruplarıyla olan ilişkisine ve kendi dönemi üzerindeki etkisine dair bilgileri elde etmiş olacağız.

4.1. Siyasi Ortam

İmam Nevevî'nin yaşadığı dönem pek çok sıkıntılara tanıklık etmiştir. İslam dünyasına saldıran Moğollar, Bağdat'taki Abbasilerin hilafet merkezini ortadan kaldırmış,[4] Suriye'ye doğru hareket etmişlerdir. Diğer taraftan Filistin, Suriye'nin bütün sahillerini işgal etmiş olan Haçlı saldırılarına karşı İslam dünyasından yardım istiyordu.[5] Yine bu dönemde, Haçlı Seferlerinin yedincisi Mısır üzerine yapılmış,[6]

---

[4] İbn Kesîr**,** Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Thk. Ali Şîrî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1988, c.13, s.99, 103; Zehebi, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, **Târihü'l İslâm**, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2003, c. 14, s. 672-673; el-Mekrîzî, Takıyyüddin Ahmed b. Ali, **Essulûk limârifeti Dûvali'l-Mülûk**, Thk. M.Abdulkâdir Âtâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, c.1, s.499.

[5] Mahmûd el-Arûsî el-Matvî, **el-Harûbu's-Salîbiyyetü fi'l-Meşrik ve'l-Mağrib**, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Tunus, 1982, s.58-59.

Endülüs'teki birçok İslam kentinin düşmesi ve Endülüs, Irak ve Suriye'de bulunan çok sayıda zengin kütüphanenin yakılması gibi büyük felaketlerle karşı karşıya kalmışlardı.[7]

İmam Nevevî'nin yaşadığı bu dönemde, dış düşmanları nedeniyle yaşadığı bu trajedinin yanında İslam dünyası, içeride de birbirini yok etmeye çalışan birçok küçük devletlere ayrılmıştı.[8] Nitekim Şam ve Mısır'daki Eyyübiler Devleti birçok acı ve çatışma yaşarken, daha sonra Mısır'da kurulan Memlükler Devleti 658 yılındaki Ayn Calut Savaşı'ndan sonra egemen olduğu toprakları Suriye'ye kadar genişlemişti.[9] Abbasi Devleti'nin İslam toprakları üzerindeki egemenliği ise sadece sözde kalmış ve pratikte ise egemenlik, bölgelerini istedikleri gibi idare eden emir ve valilerin eline kalmıştı.[10]

4.2. Ekonomik ve Toplumsal Ortam

Yukarıda anlatılan siyasi durumların büyük sonuçları olmuştu. Örneğin Suriye'deki Eyyubî emirleri arasında cereyan eden çatışmalar Suriye ve Mısır'da ekonominin bozulmasına, fakirliğin ve pahalılığın artmasına ve toplumsal krizlere neden olmuştur.[11]

Diğer taraftan gösterdikleri vahşet ve eşi görülmemiş barbarlık nedeniyle Moğollar'ın saldırıları da İslam dünyası ve Müslümanların yaşamı üzerinde büyük ve olumsuz etkiler meydana getirmiştir.[12]

Yaşadıkları bu krizlere rağmen Suriye ve Mısır, Sultan Baybars döneminde olduğu gibi kısmen siyasi bir istikrar da yaşamıştır. Bu dönemlerde sanat ve mimari

---

[6] İbn Kesîr**, el-Bidâye ve'n-Nihâye**, c.13, s.207; Râğıb es-Sercânî, **Kıssatü't-Tatâr,** Müessetü İkra, Kâhire, 2006, s.395.

[7] Râğıb es-Sercânî, **Kıssatü't-Tatâr**, s.162.

[8] İbn Kesîr**, el-Bidâye ve'n-Nihâye**, c.13, s.144.

[9] Muhammed Takûş, **Târıhü'l-Memâlîk fî Mısre ve Bilâdi'ş-Şâm**, Dâru'n-Nefâis, Kahire, 1997, s.81.

[10] İbn Kesîr**, el-Bidâye ve'n-Nihâye**, c.13, s.238-239.

[11] İbn Kesîr**, el-Bidâye ve'n-Nihâye**, c.13, s.192-195; el-Mekrîzî, **es-Sulûk Limârifeti Dûvali-l-Mulûk**. c.1, s.424; Muhammed Kurd Alî, **Hutetu'ş-Şâm,** Mektebetü'n-Nûrî, Dımeşk, 1983, c.2 s.99.

[12] İbn Kesîr**, el-Bidâye ve'n-Nihâye**, c.13, s.249; Muhammed Kurd Alî, **Hutetu'ş-Şâm,** c.2 s.106.

gelişmiş, meslek ve ticaret ortamı genişlemiş, Şam'da ilmî hareketlilik artmış ve çok sayıda fıkıh ve hadis medreseleri açılmıştır.[13]

4.3. İlmî Ortam

Genel manada İslam dünyasının, özellikle de Suriye'nin yedinci yüzyılda yaşadığı bu sıkıntılı siyasi gelişmelere rağmen, İslam medeniyetini kurtarmaya çalışan büyük bir ilmî atılım tekrar başlamıştır. Zira birçok ilim adamı Moğol savaşları ve Haçlı saldırıları nedeniyle Irak ve Endülüs'ten Suriye ve Mısır'a göç etmek zorunda kalmıştır.[14] Kuşkusuz yaşanan bu göçün ilim adamları arasındaki irtibatı sağlamasının yanında, Suriye ve Mısır'daki ilmi ve fikri hayatın gelişmesinde, buralardaki ilim merkezlerine sahip çıkan Eyyübî ve Memlük sultanlarının açık bir rolü olmuştur.[15]

Bu dönemde inşa edilen ilim merkezleri, medrese, kütüphane, mescit, tekke ve zaviye şeklinde çeşitlilik arz etmekteydi. Vakıflar ise bu ilmi kurumların masraflarını üstlenerek fikri hareketliliğin canlanmasında büyük bir rol oynamıştır.[16] Bir kısmında İmam Nevevî'nin de ders verdiği bu medreselerin en meşhurları Eşrefiyye, Nûriye, Nâsıriye dârülhadisleri ve Revâhiye Medresesi olmuştur.[17]

---

[13] Wikipedia, **Baybars**, 2020, https://tr.wikipedia.org/wiki/I._Baybars

[14] Hüsameddin Abbas, **el-Hareketü'l-Fikriyyetü ve Merâkizihâ fî Niyâbeti Dımeşk fî Asri'l-Memâlîki'l-Bahriyye**, Vezâretü's-Sekâfeti's-Sûriye, Dımeşk, 2010, s.55-56; Nikola Ziyada**, Dimeşk fi Asri'l Memâlîk,** Mektebtü Lübnan, Beyrut, 1966, s.184, 185, 201, 202; Ebü'l-Hasan Nedvî, **Ricâlü'l-Fikr ve'd-Daʿve fi'l-İslâm**, Çev. Sait el-Azami, Dârü'l- Kalem, Dimaşk, 2002, c.2, s.6-7.

[15] Hüsameddin Abbas, **el-Hareketü'l-Fikriyyetü ve Merâkizihâ fî Niyâbeti Dımeşk**, s.91; Nasır el-Hazimi, **El-Hayatü'l-İlmiyye fi Dımaşk fi'l Asri'l- Eyyûbî,** Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Mekke, 1421, c.1, s.142.

[16] Hüsameddin Abbas, **el-Hareketü'l-Fikriyyetü ve Merâkizihâ fî Niyâbeti Dımeşk**, s.65-67.

[17] İbn Kesîr**, el-Bidâye ve'n-Nihâye**, c.13, s.326; İbnü'l-Attâr, Alaüddin Ali b. el-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn fî Tercemeti'l-İmâm Muhyiddîn,** Thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân, ed-Dâru'l-Eseriyye, Ürdün, 2007, s. 45; Zehebi, **Tarihü'l İslâm**, c.15, s.325.

Diğer taraftan bu dönem, kitap te'lifi ve kütüphanelerin inşa edilmesi konusunda kayda değer gelişmeler yaşamış, mescitler medreseler ve zaviyeler kitaplarla dolup taşmıştır.[18]

5. İMAM NEVEVÎ'NİN HAYATI

İmam Nevevî'nin tam adı Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Murî el-Hizâmî en-Nevevî'dir. el-Hizâmî, adı Hizâm olan bir dedesine nisbetle, en-Nevevî ise adı Nevâ olan köyüne nisbetledir.[19]

İmam Nevevî Hicri 631 yılında, Muharrem ayının ortalarında dünyaya gelmiştir. Babasının bir dükkânı vardı, o da bu dükkânda babasına yardım ederdi. Daha küçük yaşta Kur'an ile ilgilenmiş, buluğ çağına yakın hafızlığını tamamlamıştır. [20]

İmam Nevevî esmer tenli, orta boylu, gür ve siyah sakallarına hafif beyazlık düşmüş, diğer fakihler gibi giyinen, heybetli ve vakarlı, ağır ağır konuşup faydasız konuşmayı sevmeyen, ağız dalaşına girmeyen ve bundan rahatsız olan biriydi. O, az güler, ciddiyeti takınır,[21] züht ve takvayı kuşanmış bir ibadet ehliydi. Allah'ı çokça zikreder, gündüzü oruçla, geceyi de ibadetle geçirirdi.[22] Mütevazı, hayat sıkıntılarına karşı sabırlı, daha çok ilmî çalışma yapabilmek için yeme ve içmesi için ayırdığı zamanı bile kısa tutardı.

İmam Nevevî, çevresindeki insanların durumlarını ve sıkıntılarını önemser ama aralarına fazla katılmayı da sevmezdi. İyiliği emreder, kötülüklerden

---

[18] Muhammed Kurd Alî, **Hutetu'ş-Şâm,** c.6 s.190; Nasır el-Hazimi, **el-Hayatü'l-İlmiyye fi Dımaşk fi'l Asri'l- Eyyûbî**, c.1, s.187-191.

[19] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.14-3; Süyûtî, Ebu'l-Fadl Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, **el-Minhâcü's-Sevî fî Tercemeti'l-İmâm Nevevî**, Thk. Ahmed Şefik Demej, Dârü İbn Hazm, Beyrut, 1988, s.25.

[20] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.42-45.

[21] Zehebi, **Tarihü'l İslâm**, c.15, s.332.

[22] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.40, 69; Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.62.

sakındırırdı. İlmi ve ilim ehlini sever, hocalarını hep hayırla yâd edip onlara dua ederdi. [23]

Şafiî mezhebinden olan İmam Nevevî bu mezhepte yüksek bir mevkiye ulaşmıştı; öyle ki, görüş ve tercihleri bu mezhep içinde çok değerli olarak kabul edilmiştir.[24] Akide konularında ise, Zehebî ve Sübkî'nin de açıkça ifade ettikleri gibi, Eşarî mezhebine tabi idi.[25]

Allah yolunda ibadet ve taatla geçirdiği ömrünün sonunda İmam Nevevî hicri 676 yılında, Recep ayının 24. günü, Çarşamba gecesi Rabbine kavuşmuştur. Gerek kendi çağdaşı, gerekse daha sonraki dönemlerde gelen çok sayıda ilim adamı kendisinden övgüyle bahsetmişlerdir. Hadisçi Ebül-Abbas Ahmed b. Ferh el-İşbîlî hocası İmam Nevevî hakkında şöyle demektedir: "*İmam Nevevî üç mertebeye ulaşmıştır: Birincisi ilim ve ilmin gereklilikleri mertebesi. İkincisi dünyaya karşı her türlü zahitlik tavrı içinde olma mertebesi. Üçüncüsü ise iyiliği emredip kötülüklerden sakındırma mertebesi*."[26] İşte bu üç özellik İmam Nevevî'nin hayatını ve faziletini ortaya koymaktadır.

6. İMAM NEVEVÎ'NİN İLMÎ KİŞİLİĞİ

İmam Nevevî on dokuz yaşına geldiğinde babası onu ilim talep etmesi için hicrî 649 yılında Şam'a götürür.[27] Burada bulunan Revâhiye Medresesi'nde hocası Kemal Ebû İbrahim İshâk el-Mağribî'nin yanında iki yıl boyunca sıkı bir şekilde ilim tahsil eden İmam Nevevî'nin bu çalışması ve disiplini hocasının hoşuna gider.

---

[23] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.51, 64, 65, 67, 105; Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.14.

[24] Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, **Hüsnü'l-Muhazara fî Tarih-i Mısır ve'l-Kahire**, Thk. Muhammad İbrahim, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiye, Mısır, 1967, c.1, s.320; Ebû İshak eş-Şîrâzî, Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf, **el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî,** Thk. Muhammed ez-Zühaylî, Dârü'l- Kalem, Dimeşk, 1992, c.1, s.22.

[25] Zehebi, **Tarihü'l İslâm**, c.15, s.332; Sübkî, Tâceddin Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfî b. Alî, **Tabakât'uş-Şâfiiyye'l-Kübrâ**, Thk, Mahmûd et-Tanâhî, Abdulfettâh el-Hulv, Dâru Hacr, Mısır, 1413, c.1, s.132.

[26] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.113.

[27] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.45.

Babasıyla 651 yılında hacca giden İmam Nevevî Medine'de yaklaşık bir buçuk ay kaldıktan sonra tekrar Şam'a dönerek ilim hayatına devam eder ve her gün hocalarının yanında Fıkıh, Fıkıh Usulü, Hadis, Rical ilmi, Kelam, Sarf ve Nahiv ilimlerinde okuma, şerh ve tashih olmak üzere on iki ders alırdı.[28] Gecesini, gündüzünü ilme adayan İmam Nevevî yolda giderken bile ezberlediklerini düşünüp tekrarlardı. Altı yıl devam eden bu sıkı çalışmadan sonra artık kitap yazmaya, Müslümanlara ve yöneticilere tavsiyelerde bulunmaya başladı.[29]

İmam Nevevî'nin ilim hayatına baktığımızda genellikle şu iki özelliği görürüz: Biri ilim elde etme yolunda kararlılık ve ciddiyeti, diğeri ise bir tek ilimle yetinmeyip birçok farklı ilim alanlarında çalışması; Zira o bir tek alanla sınırlı kalmamış farklı ilim sahalarındaki hocalardan o ilimleri tahsil etmiştir.

6.1. Hocaları

İmam Nevevî Şam'da çok sayıda hocadan ders almış, Fıkıh hocalarından *el-Vasît* ve *el-Mühezzeb* isimli fıkıh kitaplarını okumuştur.[30] Ebû İbrahim İshak b. Ahmed Kemal el-Mağribî (ö. 656 /1258) önemli fıkıhçı hocaları arasındadır.[31] Fıkıh usulünü, aralarında büyük alim Kadı Ebü'l-Fetih Ömer b. Bendâr et-Tiflîsî'nin de olduğu (ö. 672 /1273) bir çok alimden almıştır.[32] Dil, Nahiv ve Sarf ilimlerini ise başta meşhur *elfiyye* isimli eserin sahibi Cemaleddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah İbn Malik el-Ceyyanî (ö. 672/1273) olmak üzere birçok ilim adamından almıştır.[33]

Hocalarından başka ilim sahalarında da eğitim alan İmam Nevevî Beğavî'nin *Meâlimu't-Tenzîl* isimli (ö. 516/1122) tefsirini, Tasavvufta *Kuşeyrî Risalesi*'ni

---

[28] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.46-50; Zehebi, **Tarihü'l İslâm**, c.15, s.326; İbn Kesîr, **Tabakâtü'ş-Şâfiîn**, s.910; Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.15.
[29] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.64.
[30] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.49.
[31] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.15.
[32] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.58.
[33] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.59.

okumuş[34] ve Kelam ilminde dersler almıştır. Lahmî İmam Nevevî'nin Kur'ân ve Sünnet'i, kıraat ilimlerini ve diğer ilimleri çok iyi kavradığını söylemiştir.[35]

Tasavvuf eğitiminde daha küçük yaşından itibaren İmam Nevevî'nin üzerinde, züht ve takva sahibi olan babasının ve hocası Yasin Merâkişî'nin tesirlerinin yanında o, on yıl beraber kaldığı hocası Ebû İshak İbrahim b. İsa el-Murâdî'den de bu konuda etkilenmiştir.[36]

6.2. Öğrencileri

İmam Nevevî'den daha sonra büyük âlim olacak olan çok sayıda öğrenci ders almıştır. Bu durum onun, hayatını ilme, yazmaya ve talebe okutmaya vakfetmiş olmasının ve hayatının büyük kısmını medreselerde geçirmesinin bir sonucudur. O, Revahiye Medresesi'nde kaldığı zamanlarda Felekiye, Rükniye, İkbâliye gibi diğer medreselerde de misafir hoca olarak derslere katılırdı. Daha sonra yaklaşık on bir sene boyunca Eşrefiye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Şeyh Alaüddin Ali b. Attâr ve Kadı Sadreddin Süleyman Câferî en meşhur öğrencileri arasında yer alırlar.

6.3. Âlimlerin Onun Hakkındaki Övgüleri

Şüphesiz İmam Nevevî fıkıh, hadis ve dil ilimlerinde çok ileri bir seviyeye ulaşmış ve birçok alim bu hususu kabul ve ifade etmiştir. Sübkî kendisi hakkında şöyle demektedir: "İmam Nevevî şeyhu'l-islam, sonradan gelenlerin üstadı ve rehberi, geçmiş âlimlerin yolunun davetçisidir. O, bir an olsun zamanını ibadetsiz geçirmeyen, fıkıh, hadis metinleri, ricâl isimleri, dil ve tasavvuf gibi farklı ilimlerde ileri seviyelere ulaşmış biridir."[37]

---

[34] Ömer Rızâ Kehhâle, **Mûcemü'l-Mûellifîn**, Dâru İhya-i Turâsi'l-Arabi, Lübnan, 1408, c.5, s.211.
[35] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.17, 61.
[36] Zehebi, **Tarihü'l İslâm**, c.15, s.601; İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, **Tabakâtü'l-Fukahâi'ş-Şâfiiyye**, Thk. Muhyiddin Ali Necib, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1992, c.1, s.311.
[37] Sübkî, **Tabakâtu'ş-Şâfiiyye'l-Kübrâ**, c.8, s.395.

Kendisi hakkında övgü dolu ifadeler kullanan alimlerin tümü onun, tüm ilimlerde ilerlediği, özellikle de fıkıh, hadis ve dil ilimlerinde son derece iyi yetiştiği hususunda hemfikirdirler. [38]

6.4. Eserleri

İmam Nevevî kısa ömrüne rağmen çok sayıda ilmî eser ortaya koymuştur. İmam Sübkî kendisi hakkında şöyle der: "O, bir ömre, hiç kimsenin o sürede sadece istinsah bile edemeyeceği kitapları telif etmeyi ve bunun yanında çok çeşitli ibadetleri sığdırmıştır."[39] Yaklaşık hicrî 660 yılında kitap telif etmeye başlayan İmam Nevevî'nin yazdığı kitap sayısını İmam Sehâvî yaklaşık elli adet olduğunu söyler.[40]

Burada İmam Nevevî'nin meşhur eserlerini ele almadan önce onun bu denli çok kitap yazmasını sağlayan nedenleri ve eserlerinin özelliklerini yazmaya çalışacağım.

İmam Nevevî'nin kitap telifi hususundaki verimliliğini sağlayan şeylerin Allah'ın kendisine vermiş olduğu tevfikin yanı sıra -İmam Takyeddîn Sübkî'nin de belirttiği üzere- şu üç şey olduğu söylenebilir:

Birincisi zihninin berrak, zamanının da bol olması; şöyle ki: İmam Nevevî'nin özellikle bekar olması sebebiyle dünyevî meşgalelerinin olmaması… Ancak bunun ötesinde o, zamanını çok iyi değerlendiren ve ilme büyük bir tutkuyla bağlı olan biriydi.

İkincisi: elinin altında çok sayıda kitap bulunmaktaydı, böylece o, diğer alimlerin söylediklerine rahatça ulaşabiliyor ve üzerinde düşünce geliştirebiliyordu.[41]

---

[38] Geniş bilgi için Bkz. İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.69; Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.61; Abdülganî ed-Dakr, **el-İmâmü'n-Nevevî Şeyhu'l-İslâm ve'l-Müslimîn ve Umdetü'l-Fukahâ ve'l-Muhaddisîn**, Dârü'l- Kalem, Dimeşk, 1994, s.136-145.

[39] Sübkî, **Tabakât'uş-Şâfiiyye'l-Kübrâ**, c.2, s.343.

[40] el-İsnevi, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen, **Tabakâtu'ş-Şâfiiyye**, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut, 2002, c.2, s.267; Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.24.

[41] Geniş bilgi için Bkz. Ahmed Abdülaziz el-Haddâd, **el-İmâmü'n-Nevevî ve Eseruhû fi'l-Hadîs ve Ulûmihî,** Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Mekke, 1409, c.1, s.121.

Üçüncüsü: Niyetinin Allah için olması, ona karşı olan korkusu ve takvası ve salih amellere olan düşkünlüğü… İmam Nevevî bu gibi özelliklerinden dolayı kırk beş seneyi geçmeyen ömrüne bu büyük eserleri sığdırabilmiştir.[42]

6.5. Meşhur Eserleri

İmam Nevevî çeşitli alanlarda eserler bırakmıştır. Bunların en meşhurları şunlardır:

a. *el-Minhac fi'l-fıkh'iş-Şafiî*: İmam Nevevî bu kitabını Rafiî'nin (ö. 623/ 1226) *el-Muharrer* isimli eserinden kısaltmış olup bu kitap ile ilgili çok sayıda şerh ve haşiye gibi çalışmalar yapılmıştır.[43]
b. *Tehzîbü'l-Esmâi ve'l-Lügât*: Nevevî bu eserinde Şâfiî mezhebinin altı kitabında bulunan lafızları açıklamıştır. Nevevi tarafından müsvedde olarak yazılan bu eseri Müzzî (ö. 742/1342) kitap haline getirmiştir. [44]
c. *Tabakâtu'ş-Şâfiiyye*: İmam nevevi bu bu kitabını İbni salahın tabakat alanında yazmış olduğu eserinin bir özeti olarak yazmış olup, kitabın sonunda bir takım isimler ilave etmiştir. Nevevî'nin yine müsvedde olarak yazmış olduğu bu kitabı da öğrencisi Hafız el-Mizzî kitap haline getirmiştir. [45]
d. *et-Tibyân fî hameleti' l-Kur'ân* [46]
e. *Bustânu'l-Ârifîn:* İmam Nevevî bu eserini zühd ve Tasavvuf alanında kaleme almıştır [47]

---

[42] İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî, **Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâr Men Zeheb**, Thk. Mahmud el-Arnavût, Dâru İbn Kesir, Dımaşk 1406, c.1, s.55; Süyûtî, **el-Minhâcüs-Sevî**, s.48.

[43] Ahmed el-Haddâd, **el-İmâmü'n-Nevevî ve Eseruhû fi'l-Hadîs ve Ulûmihî**, c.1, s.255-269.

[44] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.20.

[45] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.20.

[46] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.76.

[47] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.23; Süyûtî, **el-Minhâcü's-Sevî**, s.64.

6.6. Eserlerinin Özellikleri

6.6.1. Üslup Açısından

İmam Nevevî'nin eserleri genellikle ibarelerinin kolay, lafızlarının akıcı ve düşünceleri net bir şekilde ifade etmesi ile ön plana çıkar. Bu durum, İmam Nevevî'ye ait herhangi bir kitap ele alındığında hemen fark edilecektir. Kendisi bu hususta en iyi kitabın herkesin kolaylıkla anlayıp istifade edebileceği kitap olduğunu ifade etmektedir [48] Bu nedenle eserleri her çağda Müslümanların ilgisini kazanmış ve bütün İslam ülkelerinde yayılmıştır.

6.6.2. Kısa Ama Kapsamlı Olması

İmam Nevevî bir konuyu detaylı bir şekilde ele almak istediğinde konunun anlaşılması için faydalı hiçbir bilgiyi göz ardı etmez, ilginç ve müthiş bir şekilde de kısa ve öz yazardı. Nahivcilerin şeyhi sayılan İbni Mâlik, İmam Nevevî'nin, son derece öz ve güzel ifadelerle yazılmış olması sebebiyle *el-Minhac* adlı eserinden övgüyle bahsetmiştir.[49]

İmam Nevevî kitap yazma konusunda çok gayretli biriydi. Okuyucunun usanması endişesi ve öğrenciler için bilgiyi kolay istifade edilebilir kılma isteği olmasaydı eserlerini hayret verici şekilde uzun yazabilirdi. Kendisi Sahih-i Buhari şerhinin mukaddimesinde şöyle demektedir: Okuyucuların gayretlerinin zayıflığı ve uzun kitapları okumadaki isteksizlikleri olmasaydı ben bu eseri yüzü aşkın cilt içerisinde yazmış olacaktım.[50]

---

[48] Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, **Tehzîbü'l-Esmâ Ve'l-Lüğât**, Dârü'1-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz., c.1, s.5; Zehebi, **Tarihü'l İslâm**, c.15, s.329; Ali b. Nâyif eş-Şuhûd, **Meşâhîru Alâmi'l-Müslimîn**, el-Mektebetü'ş-Şâmile, c.2, s.344.

[49] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.95; Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.24.

[50] Nevevi, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, **et-Telhîs Şerhu'l-Câmiu's-Sahîh**, Thk. Ebû Kuteybe el-Feryâbî, Dâru't-Tayyibe, Riyad, 2008, s.187.

6.6.3. Yazımdaki Orijinallik

İmam Nevevî kitap yazmak isteyen ilim taliplerine şu tavsiyelerde bulunur: "Kitap yazarken daha önce birçok kimsenin yapamadığı orijinal bir şekilde yazmalıdır." [51]

Nitekim İmam Nevevî *Mecmu* isimli kitabında fıkıh kitapları yazımında önceki yöntemlerin aksine hadis ve fıkıh ilimlerini mezc etmiş ve yepyeni bir üslup ortaya koymuştur. Diğer yandan İmam Nevevî *el-Mühezzeb* isimli kitaba yazdığı şerhte -Hafız İrakî'nin de belirttiği gibi- hadislerin tahricini yapmış ve hükümlerini açıklamıştır.[52]

6.6.4. Tarafsız veObjektif Oluşu

el-Mecmû' isimli eserini ele aldığımızda orada bu özellikleri net bir şekilde görebiliriz. O, bu kitabının birçok yerinde Şafiilerin konuyla ilgili delillerinin zayıf olduğunu söylemekte [53] ve bazen de ana delillere aykırı bulduğu için kendi mezhebine muhalefet edebilmektedir.

6.6.5. İmam Nevevî ve Şiir

İmam Nevevî şiir yazmakla ilgilenmemiş ve kendisinden şiir nakledilmemiştir. Hatta Suyûtî kendisi için şöyle demiştir: "İbn Attar şiire dair yazmış olduğu bir eserinde Nevevî'nin hiç şiir yazmadığını söylemiştir." [54] Ancak ara sıra kendini avutmak için bazı beyitler yazmıştır. Nitekim kitap yazdığı sırada elleri yorulunca kalemi bırakır ve kaleme aldığı yazılarındaki niyetini gözleyerek yaptığı güzel amellerin kabul edilmemesinin korkusundan ötürü gözleri yaşarır ve şu şiiri okurmuş: Bu gözyaşları şayet Su'dâ (Allah huzurundaki kabul)'dan başkası için akıyorsa boşa gitmiştir.

لئن كان هذا الدمع يجري صبابة على غير سُعدى فهو دمع مُضيّع[55]

---

[51] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.30.
[52] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.64.
[53] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.417; c.3, s.51, 69; c.4, s.168-169.
[54] Süyûtî, **el-Minhâcü's-Sevî**, s.53.
[55] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.63; Süyûtî, **el-Minhâcü's-sevî**, s.53.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM NEVEVÎ'NIN HADİSÇİLİĞİ ve *el-MECMÛ* ESERİNDE HADİSLERİ ELE ALIŞ YÖNTEMİ

1.1. İMAM NEVEVÎ'NIN HADİSÇİLİĞİ

Şüphesiz hadisçiler İmam Nevevî'nin hadis alanındaki yetkinliğini yüzyıllar geçmesine rağmen kabul etmişlerdir. Onun hadis konusundaki bu yetkinliğini doğuran başta yaşadığı çevre olmak üzere birçok faktör olmuştur. Diğer taraftan özellikle o günün Şam'ında hadis alanında var olan parlak gelişmeler ve oradaki medreselerin yoğun faaliyetleri ve belki de en önemlisi İmam Nevevî'nin İbn-i Salâh'ın öğrencilerinin yanında hadis eğitimi almasıdır.

1.1.1. İmam Nevevî ve "Rivayetül-Hadis"

1.1.1.1. Rivayetlerini Aldığı Hocaları

İmam Nevevî birçok hocadan hadis dersi almıştır. Onların bir kısmı şunlardır:

1. Abdulaziz b. Muhammed el-Ensari (662),[56] Nevevî bu hocasından İmam Ahmed'in Müsnedi'ni dinlemiştir.[57]
2. Ebu'l-Bekâ Halid b. Yusuf en-Nablûsî (663), Bu zat Nevevî'nin kendisinden rical îlmi aldığı hocasıdır.[58]

---

[56] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn,** s.62.
[57] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.51.
[58] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.60, 62.

3. Radî Ebû İshak İbrahim b. Ömer (664), Nevevî hocasından Şam mescidinde Sahih-i Müslim'in tamamını dinlemiştir.[59]
4. Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ebi Ömer el-Makdisî (682), Nevevî, Sahih-i Buhari'yi dinlediği bu hocasının en iyi hocası olduğunu ifade eder.[60]
5. Ziyâ b. Temmam el-Hanefi, Nevevî bu hocasından hadisle ilgili bir çok bilgiyi almış ve kendisinden mezun olmuştur.[61]

1.1.1.2. Kendisinden Rivayette Bulunan Öğrencileri

İmam Nevevî'den çok sayıda öğrenci hadis rivayet etmiştir.[62] Bunların en meşhurları: İbn Attar ve Mizzî'dir. İbn Attar Eşrefiye Medresesi'nde Sahih-i Müslim, Sahih-i Buhari ve Ebû Dâvud'dan bir bölümü ondan rivayet yoluyla almıştır.[63] Nevevî talebelerine birçok icazet vermiştir. Verdiği icazetlerin bir kısmı belli kitaplarla sınırlı hususi iken, diğer bir kısmı ise tüm rivayetleri şeklinde genel olmuştur. Sehavi, Nevevi'den icazet almış birçok âlimden bahsetmiştir.[64]

1.1.1.3. Hocalarından Semâ Yoluyla Okuduğu Hadis Eserleri

Nevevî başta Kütüb-i Tis'a olmak üzere hocalarından birçok kitap dinlemiştir. Bunların bir kısmı şunlardır:

1. Şafii'nin, Ebû Ya'la el Mûsilî'nin ve Ebû Uvâne el-İsferâyînî'nin Müsnedleri[65].

---

[59] Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. Haccâc**, Dâru İhyâî-t-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392, c.1, s.6.

[60] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.62; Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.18.

[61] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.17.

[62] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.63.

[63] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.61; Zehebî, **Tabakâtü'l-Huffâz Tezkiretu'l-Huffâz**, Thk. Zekeriy Umeyrât, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998. ç.4, s.174; Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.38.

[64] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.38-40.

[65] Nevevî, **el-Ezkâr**, thk. Abdulkadir el-Arnaût, Dârü'1-Fikr, Beyrut 1994, s.14, 111; İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.60.

2. Dârekutni ve Beyhakî'nin Sünenleri ve İbnü's-sünnî'in *Amelü'l-yevm ve'l-leyle* isimli eseri.[66]
3. Buharî'nin *Ref'u'l-Yedeyn* isimli eseri.[67]
4. Hâkim'in *Kitabü'l-Erba'în* isimli eseri.[68]
5. Humeydî'nin *el-Cem'u Beyne's-Sahîhayn* isimli eseri.[69]
6. İbni Asâkir'in *el-Mustaksâ fî Şerefi'l-Aksâ* isimli eseri.[70]
7. *Kitabü'l-Erbaîn*, Hafız Abdulkadir er-Ruhâvî'ye ait bir eserdir.[71]

Nevevî'nin senetleri ile beraber müelliflerinden dinlediği bu kitapların yanı sıra yine kendisinin kendi kitaplarında geçen ve "Ruvînâ" diye başladığı, böylece müeliflerinden isnat ile dinlediği anlaşılan pek çok kitap vardır. Bunların bir kısmı şunlardır:

a. Musa b. Ukbe'nin (ö. 141/758) *Meğâzi* isimli eseri.[72]
b. Ebu Nuayım el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Hilytü'l-Evliyâ* isimli eseri.[73]
c. El-Beyhakî'nin *Delâ'ilü'n-nübvve ve Şu'abü'l-imân* isimli eserleri.[74]
d. El-Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1070) *Târîhu Bağdâd* isimli eseri.[75]
e. İbn Asâkir'in (ö. 571/1175) *Târîhu Dımaşık* isimli eseri.[76]

Görünen o ki İmam Nevevî hadis eserlerinin müelliflerine kadar olan isnadıyla beraber almayı çok önemsiyordu. O, Ahmed b. Ebi Havari'nin *Kitâbu'z-Zühd* isimli

---

[66] Nevevî, el-Ezkâr, s.13-14.
[67] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.399.
[68] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.18.
[69] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.46-50.
[70] Nevevî, **Tehzîbü'l-Esmâ Ve'l-Lüğât**, c.3, s. 181.
[71] Nevevî, **Bustânü'l-Ârifîn,** s.15; Nevevî, **Tehzîbü'l-Esmâ Ve'l-Lüğât**, c.3, s. 18.
[72] Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim,** c.14, s.179; Nevevî, **Tehzîbü'l-Esmâ Ve'l-Lüğât**, c.2, s.370.
[73] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.344; Nevevî, **Tehzîbü'l-Esmâ Ve'l-Lüğât**, c.2, s.313, 368; Nevevî, **el-Ezkâr**, s.189, 299, 368.
[74] Nevevî, **Tehzîbü'l-Esmâ Ve'l-Lüğât**, c.2, s.282.
[75] Nevevî, **Tehzîbü'l-Esmâ Ve'l-Lüğât**, c.1, s.93; c.2, s.2, 274.
[76] Nevevî, **Tehzîbü'l-Esmâ Ve'l-Lüğât**, c.1, s.37, 95, 112, 117.

eseriyle alakalı şöyle demektedir: "Henüz onun isnâdını elde edemedim ancak; yanımda tahkikli iyi bir nüshası vardır. İlim ehlinden biri bu nushanın bizzat Darekutnî hattıyla yazıldığını söylemişti".[77] Bu ve buna benzer ifadeler onun bu konuda ne denli hassas olduğunun, bulduğu herhangi bir kitaptan nakiller yapmadığının, elindeki nüshanın tahkikli ve güvenilir olmasına dikkat ettiğinin açık bir ifadesidir. Diğer yandan elinin altında başta Sahih-i Buhari[78] ve Sahih-i Müslim[79] olmak üzere birçok hadis kitaplarına ait pek çok nüsha bulunduğunu ve bu nushaları karşılaştırğını alıyoruz. Özetlemek gerekirse yukarıda adı geçen kitapların çokluğundan da anlaşıldığı üzere Nevevî, hadis eserlerini isnadlarıyla birlikte dinleme ve bu konuda icazet almayı son derece önemseyen bir hassasiyete sahip olduğu söylenebilir.

1.1.1.4. Hadis Rivayetindeki Metodu

İmam Nevevî kitaplarında yer verdiği rivayetlerin isnadına genellikle yer vermeyip, sadece örneğin "*Buhari'den bize rivayet edildi*" gibi ifadelere yer vermiştir.[80] Bazı kitaplarının giriş bölümünde senetlere yer vermiş, özellikle Kütüb-i Sitte, İmam Ahmed'in Müsned'i ve İmam Malik'in Muvatta'ı gibi kitapların rivayetinde kendi senedinin âlî olduğunu ifade etmiştir.[81] Diğer yandan *Ezkâr* isimli kitabının giriş bölümünde kitapta yer alan çok az bir kısmı hariç, bütün rivayetlerin sahih ve muttasıl senetlerinin olduğunu ifade etmiştir.[82]

---

[77] Nevevî, **Bustânü'l-Ârifîn**, Dâru't-Turas, b.y.y., tsz., s.31, 32.

[78] Nevevî, **el-Ezkâr**, s.96.

[79] Nevevi, **Hülâsatü'l-Ahkâm fî Mühimmâti's-Süneni ve Kavâidi'l-İslâm**, Thk. Hüseyin İsmâil el-Cemel, Müessesetü'r-Risale, Beyrût, 1997, c.1, s.293; Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim,** c.5, s.215, 219; c.9, s.62; c.13, s.64, 160.

[80] Nevevi**, et-Telhîs Şerhu'l-Câmiu's-Sahîh,** s.196-203; Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim,** c.1, s.43; c.2, s.5, 20; c.3, s.165; c.5, s.232; Nevevi, **el-Îcâz fî Şerhi Süneni Ebî Dâvûd**, Thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. el-Hasan, Dâru'l-Eseriyye, Ammân, 2007, s.58, 66, 68; Nevevî, **Bustânü'l-Ârifîn**, s.39-41, 45, 67.

[81] Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim,** c.1, s.6.

[82] Nevevî, **el-Ezkâr,** s.14; Nevevî, **Bustânü'l-Ârifîn,** s.12, 33, 34, 37.

1.1.1.5. Hadis İlmindeki Derecesi

Günümüz bazı hadis alimleri, fukaha metodu ve muhaddisler metodu diye hadisçilerin iki farklı yönteme sahip olduklarını ifade ederler. Onlara göre Tahavî, Beyhakî ve İbnü'l-Arabî gibi İmam Nevevî gibi hâfızlar birinci grupta; Tirmizî, Nesaî ve diğer mütekaddim hafızlar da ikinci grupta yer almaktadırlar. Yine bu tasnifi yapanlara göre muhaddisler grubundan olan hafızlar diğer gruptakilere göre daha çok hadis hıfz etmiş ve hadis ilimlerinde daha ileri bir düzeye ulaşmışlardır.[83]

Aslında hafızlar arasında bu ayrımı yapmanın mümkün olmadığını söylemek gerekir. Zira muhaddisler hadisi ezberleme konusunda fakihlerin metodundan farklı bir metoda sahip olduklarını söylemek hayli güçtür.

Ebu Şâme hadis ilimlerini hıfzı ve tahsili açısından üç kısma ayırmıştır: Bunlardan birincisi -ki en önemlisi de budur- hadis metinlerinin ezberlenmesi, manası bilinmeyen kelimelerin öğrenilmesi ve hadisin anlaşılmasıdır. İkincisi ise hadis senetlerinin ezberlenmesi, senette yer alan râvilerin incelenmesi ve sahih olanlarının zayıf olanlarından ayırt edilmesidir. Üçüncü olarak da hadislerin toplanması, yazılması, hocalardan dinlenilmesi ve "âlî" bir senedin oluşturulması için çaba gösterilmesidir.[84]

Sehâvî müteahhirûndan bazı alimlerin şöyle dediğini nakleder: Fakihlere göre 'muhaddis' sadece hadis metinlerini ezberleyen ve ravilerinin adaletini bilip cerh ve tâ'dil yapabilenlerdir. Sadece semâ' yoluyla hadisi alanlar ise muhaddis teriminin dışında kalmaktadırlar.[85]

Bütün bu açıklamalardan sonra denilebilir ki; Fakih, yukarıda Ebuşâme'nin yaptığı üçlü taksimde yer alan ilk iki kısımda yer alanlardır. Üçüncü kısımda yer

---

[83] Ebü'l-Fazl Abdullâh el-Gumârî, **Tevcîhü'l-İnâye li Ta'rîfi İlmi'l-Hadîs Rivâyeten ve Dirâyeten**, Dâru'l-İmân, Kahire, 1990, s.22.

[84] Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, **Tedrîbu'r-Ravi fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî**, Thk. Ebû Kuteybe el-Feryâbî, Mektebetü'l-Kevser, Beyrut, 1415, c.1, s.31.

[85] Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sahâvî, el-Cevâhir ve'd-Dürer fî Tercemeti Şeyhilislâm İbn **Hacer el-Askalânî**, Thk. İbrahim Abdülmecîd, Dârü İbn Hazm, Beyrut, 1999, c.1, s.70.

alan, hadislerin râvîlerden dinlenip toplanılması ve yazılması, sıhhatini destekleyecek başka tariklerin aranması gibi işler ise fakihin yapacağı bir şey değildir. Çünkü genellikle fakihler yöntem olarak bir hadisi sahih kabul ettiklerinde onunla yetinirler. Hadisin metninde açık bir sıkıntı görmedikleri sürece de hadisin farklı versiyon veya senetlerini toplama yoluna gitmezler.[86] Ayrıca fakih açısından önemli olan hüküm istinbat ettiği hadisin sahih olmasıdır. Senedinin âli olması gibi diğer hususlar ise onun asıl maksatlarından sayılmamaktadır.

İmam Suyûtî'nin naklettiğine göre İbn Hacer İbn Kesir için şöyle demiştir: "İbn Kesir fakih olan hadisçiler grubunda yer almaktadır. O, hadislerin senetlerinin âlî olanını nazil olanlarından ayırmak gibi hususlara dikkat eden hadisçilerden değildir". Suyuti bu bilgiyi aktardıktan sonra şöyle demektedir: Hadis ilimlerinde asıl önemli olan sahih ve zayıf hadisleri bilmek, onlardaki illetleri, farklı tarikleri ve ricalinin cerh ve tadil etme yöntemini bilmektir. Senedin âlî veya nâzil oluşu gibi diğer hususlar ise hadis ilminin asıl konuları arasında yer almaz.[87]

Buraya kadarki nakil ve bilgilerden hareketle fakîh ve muhaddisin hadise yaklaşımları noktasında birtakım farklar olduğu söylenebilir. Fakih, ortaya koyduğu fıkhî hükmün değişmeyeceğinden hareketle hadisin senedinin âlî veya nâzil olması gibi inceliklerle ilgilenmezken; Muhaddis bu tür konuları son derece önemsemektedir. Mesela muhaddislerden İmam Müslim aynı sıhhat seviyesine sahip olan iki hadisten âlî olanını özellikle tercih ederek onun âlî oluşunun ehemmiyetini vurgulamak istemiştir.[88]

İmam Nevevî'nin hadisteki yerine tekrar dönecek olursak onun çok sayıda hadis kitabını semâ' yoluyla aldığını görüyoruz. Zehebî gibi birçok âlim onu "hafız" diye nitelemiştir. Hatta onu, Tabakât'ında yirmi birinci tabakada zikrederek onun için "Bu tabakada bulunanların seyididir", demiş, böylece kendi dönemindeki hadis

---

[86] Cemâl es-Seyyid, **İbn Kayyim el-Cevziyye ve Cühûdühû fî Hidmeti's-Sünneti'n-Nebeviyye ve Ulûmihâ**, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Medine, 2004, c.1, s.419.

[87] Suyûtî, **Tabakâtü'l-Huffâz**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403, s.534.

[88] Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim,** c.1, s.25.

hafızlarının imamı olduğuna işaret etmiştir.[89] Bu ifadeler onun hafız vasfını alabilecek düzeyde hadis kitaplarını ezberlediğini göstermektedir. Zaten daha önce ifade ettiğimiz gibi İmam Nevevî hadis eserlerini senetleriyle tahsil etmiş, hocalarından ricâl ilminden dersler almıştır. O, titiz çalışması sonucunda bu alanda o kadar ilerlemiştir ki kendi döneminde yaşayan hadisçilerin imamı olarak kabul edilmiştir. Nitekim Suyûtî hem onun hem de İbn Hacer'in kendi dönemlerinde yaşayan hafızların imamı olduklarını açıkça ifade etmiştir. [90]

1.1.1.6. Rivayetül-Hadis ile İlgili Eserleri

İmami nevevi Rivayetül-Hadis alanında birkaç kitap telif etmiş, Bunların en meşhurları:

a. *Hulâsatu'l-Ahkâm***:** Nevevi ahkam hadislerini topladığı bu muhtasar eserini tamamlamamıştır. O, bu eserinde sahih ve hasen hadisleri toplamış, karışıklık olmasın diye de ayrıca her babın sonunda konuyla alakalı zayıf hadislere yer vermiştir.[91]

b. el-Ezkâr.

c. Riyâzu's-Sâlihîn.

d. *Câmiu's-Sünne:* İmam Nevevî'nin bu eserine müracaat ettiğim biyografi kitapları arasında sadece Sehâvî işaret etmiş ve sadece kitabın baş kısımlarını yazdığını ifade etmiştir.[92] İmam Nevevi'nin kendisi de *Mecmû*' isimli eserinde bu kitabına atıfta bulunmaktadır. Anladığımız kadarıyla Nevevi bu eserinde hadisleri toplamak ve farklı rivayetleri bir araya getirmeyi amaçlamıştır. Eserin adının *el-Câmi'* olmasından da bu anlaşılmaktadır. Nitekim o *Mecmû'* adlı eserinde rivayet

---

[89] Zehebî, **Tabakâtü'l-Huffâz,** c.4, s.185.

[90] Suyûtî, **Tuhfetü'l-Ebrâr bi Nüketi'l-Ezkâri'n-Nevevî**, Thk. Muhyiddîn Misto, Mektebetü Dâru't-Turâs, Medine 1987, s. 8; Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim,** c.1, s.3, 4.

[91] Nevevi, **Hülâsatü'l-Ahkâm,** c.1, s.60; Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.19.

[92] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.23.

ettiği bazı hadisler için şöyle demektedir: Ben bu hadisin farklı tariklerini ve farklı lafızlarını *Câmiu's-Sünne* isimli kitabımda toplamışım.[93]

e. *Muhtasaru Tirmizi:* Suyuti bu eserin bir ciltten teşekkül ettiğini, onun İmam Nevevi'nin bizzat kendi hattıyla müsvedde olarak bulduğunu ve bir kısmını da kendisinin temize çektiğini ifade etmektedir.[94]

1.1.2. İmam Nevevî ve ''Dirâyetül-Hadis''

Burada, Nevevî'nin hadis dirâyeti konusundaki kişiliği ile kastettiğimiz; Nevevî'nin hadis ıstılahı ve fıkhına yönelik çalışmaları ve eserleridir. Daha evvel ifade ettiğimiz gibi Nevevî Şam'da dönemin âlimlerinden dirayet yoluyla hadis ilmini öğrenmiş, hadisleri derinlemesine anlayacak kadar lügat ilmi öğrenmiş, şerhler ve hadis ilminde eserler vermiş, birçok talebe de kendisinden bu alanda istifade etmiştir. Bu konuyu biraz daha detaylandırmak istiyoruz.

Nevevi'den hadis dersi alan muhaddislerin en meşhuru, her Cumartesi ve Salı günleri İmam Nevevî ile buluşup bunların birinde Sahih-i Buhari diğerinde Sahih'i Müslim'i şerh ettikleri Ahmed b. Farh el-Lehmi el-İşbili'dir. (ö. 699/1299) Bir diğeri ise Nevevî'nin Dârü'l Hadisi'l Eşrefiyye'de öğrencilerine Tahavi'nin (ö. 321/933) "Şerhu Meani-l Asar"ını ders verirken yanında okuyan öğrencisi İsmail b. el Muallim el-Hanefi'dir. (ö. 714/1314).[95]

1.1.2.1. ''Dirâyetül-Hadis'' Alanında Ders Aldığı Hocaları

Nevevî hadis dirayet ilmini birçok hocadan almıştır. İbni Salah'ın "*Ulûmu'l-Hadîs*" eserini, İbni Salah'ın öğrencilerinden, ayrıca Hatîb Bağdâdî'nin "*Âdâbu's-Sâmî' ve'r-Râvî*" eserini okumuştur. Onun Ebu-l Fadl Muhammed b. Tahir el- Makdisî'nin (ö. 507/1113) *Sahih-i Buhari*'ye yapılan eleştirilere cevaben yazdığı bir eseri rivayet ettiği

---

[93] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.214; Bu konudaki benzer örnekler için Bkz. Nevevî, **el-Mecmu'** c.1, s.257, 273, 315, 358, 411, 418; c.2, s.77.

[94] Süyûtî, **el-Minhâcü's-Sevî**, s.64.

[95] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.37-38.

de zikredilmiştir. Zübeyr b. Bekkar'a (ö. 256/869) ait "*Kitabü-l Ensab*" adlı eserde olduğu gibi rical ilmine dair Hafız Abdü-l Ğani el-Makdisi'ye (ö. 600/1203) ait "*el-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*" adlı eseri de Ebü'l-Bekâ Halid b. Yusuf b. Sa'd en-Nablusi'nin (ö. 663/1264) yanında okumuştur.[96]

Hadis Fıkhı'nı muhakkik Ebû İshak İbrahim b. İsa el-Muradi'den (ö. 668/1269) almış ve *Sahih-i Müslüm*'e, *Sahih'i Buhari*'nin çoğuna, Humeydî'ye ait "*el Cem'u Beyne es-Sahiheyn*'in bir kısmı ile Beğavi'ye (ö. 516/1122) ait "*Şerhu's- Sünne*'ye bu minvalde şerh yazmış, Hattabi'nin (ö. 338/949/h.) Ebû Dâvud'u şerhettiği " *Meâlimü-s Sünen* adlı eseri rivayet etmiştir. [97]

1.1.2.2. "Dirâyetül-Hadis" İle İlgili Eserleri

Nevevi, hadis ilminde birçok eser kaleme almıştır. Bu eserleri âlimler indinde kabul görmüş ve bazıları bu eserleri şerh ederken birçok âlim de bu eserlerden nakillerde bulunmuştur. Bu eserleri şunlardır:

1.1.2.2.1. Şerhler

İmam Nevevi rivayet açısından hadis kitaplarının en önemlilerinden sayılan üç kitap şerh etmiştir. Bunlar:

1. ***el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc***: İmam Nevevi bu kitabın rivayetini bütün müslümanlara izin vermiştir.[98]
2. ***et-Telhis Şerhu Camiu's-Sahih***: İmam Nevevi Sahihi Buhari'de geçen bazı bölümleri şerh etmiştir.[99] Ancak *Şerh-i Müslim*'de ifade ettiği gibi gerekli bilgiler elinin altında bulunmasına rağmen tamamlama imkânı bulamamıştır.[100] Ehemmiyetine binanen bu eserin mukaddimesi farkli bir isim altında

---

[96] Nevevi, **et-Telhîs Şerhu'l-Câmiu's-Sahîh**, s. 217; İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.60-61.
[97] Nevevî, **Tehzîbü'l-Esmâ Ve'l-Lüğât**, c.1, s.156; İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.59-60.
[98] Taşköprüzade, **Miftahü's-Saâde,** Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, c.2, s.53; Abdülganî ed-Dakr**, el-İmâmu'n-Nevevî,** s.195.
[99] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.19.
[100] Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim,** c.1, s.4.

müstakillen basılmış olup hadis ilmi alanında önemli bazı bölümler içermektedir.

3. ***el-icaz***: İmam Nevevi bu kitabında abdest konusuna kadar *Sünen-i Ebi Dâvud* kitabından bir bölüm şerh etmiştir.[101]

1.1.2.2.2. Ulümü'l-Hadis'le İlgili Eserleri İlimleri

İmam Nevevi genel manada Ulûmu'l-Hadis hakkında ve bu alanın bazı hususi konularında eserler vermiştir. Bunların bir kısmını şöylece sıralayabiliriz:

1. *el-İrşad fi Ulumi'l-Hadis*: Bu kitap İbn Salah'ın *Mukaddime* adlı kitabının muhtasar halidir. Doktor Nurettin Itr bu kitabı tahkik ederken gerçek isminin "*İrşadu Tullabi-l Hakâik İla Ma'rifeti Süneni Hayri'l-Halâik*" olduğunu söylemiştir.[102]
2. *et-Teysir fi Muhtasari'l-İrşad fi Ulumi'l-Hadis*: Bu kitapta İmam Nevevi kendisine ait *el-İrşad* kitabını kısaltmıştır.[103]Bu kitap "*et-Takrib ve't-Teysîr li Mârifeti Süneni-l Beşîr Nezîr* " başlığıyla basılmıştır. İmam Sehavi (ö. 903/1497) ve Suyuti bu kitabı şerh etmişlerdir.
3. *el-Mübhemat*: Bu kitapta Hatib-i Bağdadi'nin (ö. 463/1070) kitabını kısaltmıştır.[104] Bu kitap *el-İşarat İla Beyani'l-esmâi'l-Mübhemat* ismiyle basılmıştır.
4. *Muhtasaru Üsdi'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*: İbnul Esir'e (ö. 630/1232) ait bu kitabı kısaltmıştır.[105]

---

[101] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.19.

[102] İbnü'l-Attâr**, Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.73; Zehebi, **Tarihü'l İslâm,** c.15, s.329; Nevevi, **İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik ilâ Mârifeti Süneni Hayri'l-Halâik**, Thk. Nureddîn Itr, Matbaâtü's-Sabah, Dimeşk, 2009, s.37.

[103] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.73; Zehebi, **Tarihü'l İslâm,** c.15, s.329.

[104] Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.19.

[105] Nevevi, **et-Takrib ve't-Teysir li Mârifeti Süneni-l Beşîr Nezîr,** Dâru'l-Kutûbi'l-Arabî, Beyrut 1985, s.92; Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.23.

1.2. *eL-MECMÛ'* ADLI ESERİ

Hicri 6. yüzyıla kadar Şafiî mezhebinin en çok kabul gören eserlerinden biri olan Şîrâzî'nin *Mühezzeb* adlı eserine (ö. 476/1083) dair pek çok eser telif edilmiştir.[106] Bu cümleden olarak İmam Nevevî de bu kitap üzerine *el-Mecmu'* adlı eserini kaleme almıştır. O, bu eserinde Mühezzeb'in metninde yer alan zor kelimeleri açıklamış, hadislerin tahricine önem verip, muğlak konuları vuzuha kavuşturmuştur. Çünkü Şîrâzî hadislerin tahricine önem vermeyip bunlar hakkında hüküm bildirmemiştir. Dolayısıyla bu durum bazı konularda sahih hadis bulunmasına rağmen zayıf, hatta hadis eserlerinde yer almayan hadislerle delil getirmesini beraberinde getirmiştir[107]. Ayrıca Şirazi hadisin hükmüne işaret eden edâ lafızlarını da eserde kullanmamış, Buhâri ve Müslim'in ittifak ettiği hadisleri dahi temriz sîğası ile kullandığı gibi[108], zayıf[109], hatta batıl hadisleri bile kesin sigalarla rivayet edebilmiştir[110].

İşte İmam Nevevî şerhinde tüm bu hususlara özellikle dikkat çekmeye özen göstermiş, eserinin başında gerek Şirazi'nin, gerekse de başka fıkıhçıların bu ihmaline işaret etmiştir. Yine Şirazi'nin, eserinde birçok mürsel hadisi müsned[111], birçok merfû hadisi de mevkuf olarak zikrettiğini ifade eder[112].

1.2.1. Kitabın Adı ve İmam Nevevî'ye Nisbeti

İmam Nevevî eserinin mukaddimesinde ismini açıkça zikretmiş ve şöyle demiştir: "Mühezzeb'e, *el-Mecmu'* adlı şerhimi telif ettim"[113]. Başka bir yerde de

---

[106] Muhammed Hasan Heyto, **el-İmâmü'ş-Şîrâzî Hayâtühû ve ârâühü'l-Usûliyye**, Dârü'1-Fikr, Dımaşk, 1980, s.163; Ebû İshak eş-Şîrâzî, **el-Mühezzeb**, c.1, s.21.

[107] Bu konudaki benzer örnekler için Bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.417, 424, 430; c.2, s.66, 75, 106, 227; c.3, s.76, 253; c.5, s.287; c.8, s.157.

[108] Bu konudaki benzer örnekler için Bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.83, 297, 374; c.2, s.207, 388, 553; c.4, s.212, 297; c.6, s.168, s.388; c.8, s.50; c.9, s.80.

[109] Bu konudaki benzer örnekler için Bkz. Nevevî, **el-Mecmu'** c.2, s.106, 325; c.8, s.15.

[110] Bu konudaki benzer örnekler için Bkz. Nevevî, **el-Mecmu'** c.2, s.549.

[111] Bu konudaki benzer örnekler için Bkz. Nevevî, **el-Mecmu'** c.1, s.63; c.6, s.190; c.7, s.302.

[112] Bu konudaki benzer örnekler için Bkz. Nevevî, **el-Mecmu'** c.6, s.4.

[113] Nevevî, **el-Mecmu'** c.1, s.3.

şöyle demektedir: "Bu şerh her ne kadar Mühezzeb'in şerhi olarak adlandırdıysam da aslında Şafii Mezhebi'nin bir şerhi olarak görülmelidir"[114]. Nevevî başka eserlerinde de bu şerhine atıflar yaparak onu *el-Mecmu' fî şerhi Mühezzeb* diye açıkça ifade etmiştir[115]. Diğer yandan İbnu'l-Attar, Zehebî, Sahavî gibi alimler de eserlerinde bu ismi kullanmışlardır[116]. Melik Suud üniversitesi Kütüphanesinde bulunan ve müellif nüshasıyla karşılaştırılan Hicri 7. yüzyıla ait bir el yazması nüsha da eser bu isimle isimlendirilmiştir[117]. Bu nedenle eserin en doğru adının bu olduğunu düşünüyoruz. Diğer taraftan eserin imam Nevevî'ye aidiyeti noktasında da herhangi bir ihtilaf olmayıp kaynaklar bu konuda ittifak halindedir. Zaten Nevevi'nin kendisi de diğer birçok eserinde bu şerhe atıflarda bulunmaktadır[118].

1.2.2. Yazım Tarihi

İmam Nevevî hicri 662 yılının Şaban ayında Perşembe günü bu eseri kaleme almaya başlamıştır. 674 yılının Rebîülevvel ayının 14. günü olan pazartesi günü ise ibadetler konusunun dörtte birini tamamlamıştır. Devamında alışveriş konusuna başlayıp faiz konusunun ortalarına gelince vefat etmiştir.[119] İmam Nevevî'nin vefatı 24 recep 676 tarihidir. Bu da İmam Nevevî'nin buyu' konusunun şerhinin bir parçasını ömrünün kalan son iki senesinde yazdığına delildir. Nevevî'nin, eseri yaklaşık 14 yılda yazdığı söylenebilir. Allah en iyi bilendir.

---

[114] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.6; Süyûtî, **el-Minhâcü's-Sevî**, s.55.

[115] Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim,** c.3, s.108, c.4, s.50; Nevevî, **Tehzîbü'l-Esmâ Ve'l-Lüğât**, c.2, s.302, c.4, s.156.

[116] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.79; Zehebi, **Tarihü'l İslâm,** c.15, s.329; Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.21.

[117] Camiatül Melik Suud, 2020, http://makhtota.ksu.edu.sa/makhtota/2103/1#.VkHEqberTVQ

[118] Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim,** c.1, s.32, 158; c.3, s.69; c.5, s.151; Nevevî, **Tehzîbü'l-Esmâ Ve'l-Lüğât**, c.2, s.11, 165, 221, 259; Nevevî, **el-Ezkâr,** s.49, 143, 155; Nevevî, **Bustânü'l-Ârifîn,** s.60; Nevevi, **Hülâsatü'l-Ahkâm,** c.1, s.355, 369, 419.

[119] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.80.

1.2.3. Telif Sebebi

İmam Nevevi, *Mecmû* isimli eserinin mukaddimesinde eserini yazmaya sevkeden sebeplere değinerek şöyle demektedir: "Madem insanlar ibadet için yaratılmışlar, o halde insanların vacip amellerden sonra meşgul olacakları en iyi şey ibadetin sıhhati için gerekli olan şeylerin açıklamaları olacaktır." Nevevi, bu çalışması için "*el-Mühezzeb*" kitabını tercih etme sebebini ise şöyle açıklar: "Nitekim bu eser ve müellifi büyük bir değere sahip olup kitap âlimlerin ve talebelerin ilgiyle takip ettikleri bir kaynak olmuştur. Bundan dolayı bu eserin şerhi ile meşgul olmak benim için vazgeçilmez oldu. Diğer yandan bu kitapta yer alan hadislerin, kelimelerin, râvi isim ve rivayetlerinin açıklanmasına da ihtiyaç duyulmaktaydı." diyerek tercih sebebini açıklamaktadır[120]

1.2.4. Eserin Muhtevası

Nevevi, *el-Mühezzeb*'e yazacağı şerhte ele alacağı konuları açıklar. Bunları şöyle özetlemek mümkündür.

a- Mühezzeb'deki ayet ve hadislerin, sahabe sözlerinin, tabiin fetvalarının ve istişhad için getirilen şiirlerin açıklamasını yapmak.

b- Kitapta bulunan hadislerin hükümleri, metin durumları ve senetleri hakkında konuşmak, hadislerdeki ifade, râvilerinin zaptı gibi konuları açıklamak ve bu hadisleri, ana hadis kaynaklarındaki yerlerine işaret etmek.

c- Gerekli durumlarda Mühezzeb'te geçen, kelimelerin manasını açıklayıp ravilerin durumlarına temas etmek.

d- Konu hakkındaki selefin görüşüne ve dayandıkları delilere yer vererek, varsa onlara karşı insaflı cevaplar vermek.

e- Meşhur olsa bile temelsiz delilleri zikretmekten kaçınmak. Bu durum Nevevi'nin *Mecmû*'da zikredeceği hadislere, gerekli bir şart olarak da sayılmaktadır[121]

---

[120] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.2, 3.
[121] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.3-5.

1.2.5. İçindeki Hadisler Açısından Mecmû'un Önemi

Nevevî eserinin başına hadis ilmine dair önemli bazı bilgiler yazarak onun sahih, hasen ve zayıf hadislerin bilinmesinde, illetli olanı açıklamada ve birbirine zıd olan hadislerin arasında cem etmede asıl olduğunu söyler[122]. O, bu bölümde sahih, hasen ve zayıf hadisleri ele alıp, sahabenin "*ümirnâ bi kezâ*" gibi sözlerinin ne manaya geldiğini, Mürsel, zayıf ve makbul hadis rivayetlerinin sîğalarının hükümlerine de değinir. Daha sonra İmam Şafii'nin "Hadis sahih ise o benim mezhebimdir" sözünü vb diğer bazı konuları ele alıp açıklar[123].

1.2.6. Eserin Baskıları

Mecmû kitabının birçok kez basımı yapılmıştır. Onlardan bazıları;

- Dâru'l-Fikr'in bastığı eski baskı. Eser Râfiî'nin *el-Vecîz Şerhu'l- Azîz* isimli eseri ve diğer iki eserle beraber basılmıştır. Bizim de dayandığımız nüsha bu olmuştur
- Dr. Mahmut Matarci'nin tahkik ve ikmali ile Beyrut'taki Dâru'l-Fikr'in 1992 yılında ikinci defa bastığı baskı.
- Suudi Arabistan'ın Cidde şehrindeki Daru'l-İrşad'ın 23 cilt olarak bastığı baskı.
- Adil Ahmet Abdu'l-Mevcud ve diğerlerinin tahkikleri ile Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından 04.10.2002 tarihinde 27 cilt olarak neşrettiği baskı[124]. Ayrıca eserin başkaca baskıları da mevcuttur[125].

1.2.7. Yazma Nüshaları

Mecmû Kitabının birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Onlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz.

---

[122] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.5-6.
[123] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.6, 71.
[124] Mültakâ Ehlü'l-Hâdis, http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showthread.php?t=7687
[125] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.80; Muhammed Acâc el-Hatîb, **Lemehât fi'l-Mektebeti ve'l-Bahsi ve'l-Mesâdir**, Müessesetü'r-Risale, Beyrût, 2001, s.249.

- Almanya’nın Berlin Kütüphanesi'nde 4459 numara ile kayıt altına alınan bir nüshası bulunmaktadır.
- Başka bir nüshası ise Amerika'da Brinston Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu nüsha 1780/1 numara ile kayıt altına alınmıştır.
- Diğer bir nüsha da Kahire’de bulunan Hidiviye Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu nüsha 3/241 (1777) numara ile kayıt altına alınmıştır. Bunun başka nüshaları da vardır. Nitekim Kuveyt Arap Yazma Eserler Enstitüsü, Sanâ Camiu’l-Kebir Kütüphanesi, Kahire Arap Yazma Eserler Enstitüsü, Dimeşk Zâhiriyye Kütüphanesi ve Tunus Milli Kitaplar Yayınevi’nde ve dünyadaki başka birçok kütüphanede nüshaları bulunmaktadır.

Nitekim bu araştırmada bizim için Mecmu kitabının önemi, Nevevi’nin bu eserde hadisleri şerh etme hedefi, hadislerin hükümlerini ve ravilerin durumlarını açıklama amacı açıkça ortaya çıkmaktadır. Öyle ki onun hadis üzerinde yaptığı bu çalışma, birçok hadis kaidelerininin varlığına delalet etmektedir. Bu durum bize, bu kaidelerin üzerinde durmamızın ve bu kaidelerin önemi ve zenginliğine işaret etmemizin gerekliliğini de göstermektedir. Onun için gelecek bölümlerde tezin değineceği konular bunlar olacaktır.

1.3. İMAM NEVEVÎ'NIN HADİSLERİ ELE ALIŞ YÖNTEMİ

1.3.1. İsnadları Ele Alış Yöntemi

1.3.1.1. İsnadları Zikretme Şekilleri

İmam Nevevî, *Mecmû*' adlı eserinin fıkhi hükümleri ve bunların delillerini ele alan bir kitap olması sebebiyle eserin uzamamasını hedefleyerek orada ele aldığı hadislerin senetlerini zikretme gereği pek duymamıştır. Bununla beraber onun, senetleri ele alırken üç yol takip ettiğini görüyoruz: O, ele aldığı hadislerin bazen senedini atlayıp sadece ilk ravisi olan sahabiyi zikrederken, bazen de senedin sadece bir kısmını veya tamamını zikrediyor. Nevevî bu üç yöntemi Şîrâzî'nin Mühezzeb'te zikrettiği hadisler için kullandığı gibi, kendisinin ilave olarak zikrettiği hadisler için de uygulamıştır.

1.3.1.1.1. Senedi Hiç Zikretmemesi

İmam Nevevî şerhinde zikrettiği hadislerin büyük bir kısmının senedini zikretmeyip, sadece bu hadislerin geçtiği kaynaklara atıflarda bulunmuştur. Bunun birçok örneğini kitabında bulmak mümkündür. Ne var ki Nevevî'nin takip ettiği bu yöntem bazen okuyucunun işini zorlaştırmaktadır. Şöyle ki: Nevevî rivayet edilen bir hadisi naklederken örneğin "Ebu Dâvud hasen bir isnad ile bu hadisi rivayet etmiştir" gibi ifadeler kullanmaktadır. Oysa bu hadis Ebû Dâvud tarafından birçok tarik ile rivayet edilmiştir ve Nevevî'nin hangi tarik için hasen dediği anlaşılmamaktadır.

Bu konu için şu örneği verebiliriz: Nevevî, "*Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: Bunlar baliğ oluncaya kadar çocuklar, uyanıncaya kadar uyuyan ve aklı başına gelinceye kadar da deli olan kimselerdir*." şeklindeki hadisin tahricini yaparken 'Bu hadis sahihtir. Onu Ali ve Âişe rivayet etmiştir' demektedir. Bu ifadenin devamında ise "Ebû Dâvud ve Nesâî Kitabu'l Hudud'ta Hz. Ali'nin rivayetiyle sahih bir isnadla rivayet ettiler" demektedir[126]. Ancak Ebû Dâvud ve Nesâî bu hadisi Kitabu'l

[126] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.6.

Hudud'ta birçok tarik ile rivayet etmişlerdir[127]. Ayrıca söz konusu yerde geçen rivayetler Nevevî'nin aktardığı lafızlarla geçmemektedir. Peki, Nevevî'nin "sahih bir isnadla" dediği isnad hangisidir? Özellikle Nesâî, bu hadisin Hz. Ali yoluyla merfû' yahut mevkûf olarak gelen rivayette ihtilaf olduğunu ifade ederek şöyle demiştir: "Bu hadis sahih değildir ve mevkuf olması daha doğrudur[128]."

1.3.1.1.2. Senedin Bir Kısmını Zikretmesi

İmam Nevevî, gerekli gördüğü yerlerde senedin bir kısmını zikretmekle yetinmiştir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla o, aşağıda sayacağımız bazı sebeplerden dolayı bu yola başvurmuştur:

1.3.1.1.2.1. Senedde Bir İlletin Olması

Senette bir illetin bulunması durumunda Nevevî, sadece senedin bu kısmını zikredip senedin tamamını görmek isteyen okuyucuları hadisi naklettiği kaynağa havale eder. Bu duruma örnek olarak şunları verebiliriz;

Nevevî *el-Mecmu'*da şöyle der: "Ebû Dâvud ve Beyhakî, Bakiyye b. el-Velîd, o da Utbe b. Ebî Hakîm yoluyla Ebû Humeyd'in hadisini rivayet ederler. Bu hadis şöyledir: "Hz. Peygamber secdeye varırken dizlerini birbirinden uzak tutardı." Bu iki ravi güvenirlikleri tartışmalı kimselerdir." Burada İmam Nevevî, Ebû Dâvud ve Beyhakî'nin rivayet ettiği sîğaya bağlı kalmamıştır. Çünkü bu iki eserde Bakiyye, Utbe'den semâa delalet eden "haddeseni" lafzıyla rivayette bulunmuştur. Ancak İmam Nevevî bu hadisi alırken "an" lafzıyla alıyor. Burada işaret etmek istediği şey Bakiyye'nin hadisi Utbe'den semâ' yoluyla almadığıdır. Çünkü Bakiyye müdellistir. Senedde Bakiyye'de illet olduğundan dolayı o, senedin sadece bu kısmını zikretmiştir. [129]

---

[127] Ebû Dâvud, "Hudûd", 16, c.4, s.139-140, (4399-4403); Nesâî, **Sünenü'l-Kübrâ,** c.6, s.487-488, (7303-7307).

[128] Nesâî, **Sünenü'l-Kübrâ**, c.6, s.488, (7307).

[129] Ebû Dâvud, "Salât", 117, c.1, s.196, (735); Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ,** c.2 s.166, (2712).

İkinci örnek, Abdullah b. Amr b. Âs'ın Hz. Peygamber'in Güneş tutulması namazı kıldığını söylediği hadistir. Nevevî bu hadis hakkında şöyle diyor: "Ebu Dâvud ve İbn Huzeyme, hakkında ihtilaf olan Ata b. es-Sâib'den, Hâkim de el-Müstedrek'te sahih başka bir tarikle rivayet etmiştir". [130] Burada İmam Nevevî bu hadis hakkında sahih bir rivayetin varlığına işaret etmek için Hâkim'in isnadını zikretmeyerek sadece onun başka bir rivayetinin sahih olduğunu ifade etmek istemiştir[131].

Nevevî, bazen de isnadda illetin olduğu yerle yetinmeyip senedin tamamını zikreder. Örneğin; "Ebu Hanife'nin, köpeğin bir kabı yalaması hakkında delil olarak getirdiği şu rivayeti, Abdulvahhâb b. Dahhâk, İsmail b. Ayyâş'tan o da Hişâm b. Urve'den o da Ebî Zennâd'dan o da A'rec'den o da Ebû Hüreyre'den o da Hz. Peygamber'den şöyle rivayet ediyor: "Üç, beş veya yedi defa yıkanır"[132]. Ebû Hanife'nin bu deliline hadisin ittifakla zayıf olması iddiasıyla cevap verilmiştir. Çünkü Abdulvahhâb çoğunluğa göre, İsmail b. Ayyâş ise ittifakla zayıftır[133]." Burada İmam Nevevî illetli raviyi zikrettikten sonra senedin tümünü zikretmesinin sebebi Buhârî'nin zikrettiği Ebû Hüreyre'nin en sahih isnadı olan Ebi Zennâd, A'rec ve Ebû Hüreyre tarikini zikretmek istemesi olmalıdır. [134]

Konu hakkındaki bir diğer örnek ise, Hz. Peygamber'in at ve katırların etlerini yemeyi yasakladığı hadistir. Nevevî şöyle der: "Bu hadisi Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce, Bakiyye b. Velîd, Sâlih b. Yahya b. el-Mikdâm b. Ma'dîkerib, babası, dedesi ve Hâlid b. el-Velîd yoluyla rivayet etmiştir. Hadis uleması bu hadisin zayıf olduğu

---

[130] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.51; Ebû Dâvud, "Salât", 261, c.1, s.310, (1194); İbn Hüzeyme, **Sahîh**, c.2, s.53, (901); Hâkim, el-Müstedrek Ale's-Sahihayn, thk. Mustafa Abdulkadir Âta, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut, 1990, c.1, s.478, (1229); Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.21.

[131] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.54; c.3, s.355; c.5, s.35; c.8, s.385-386.

[132] Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ,** c.1 s.240 (1076).

[133] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.580-582.

[134] Abdürrahîm b. Hüseyin el-Irâki, **Tarhü't-Tesrib fi Şerhi't-Takrib**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut tsz., c.1, s.21.

konusunda ittifak etmişlerdir[135].” Burada İmam Nevevî’nin, isnadın illetli olan kısmı dışındaki yerleri de zikretmesinin sebebi, bu hadis rivayetinde oğul, baba ve dedenin birbirlerinden rivayette bulunmuş olmalarıdır. Bu isnaddan anlaşılan illet ise Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce’nin vasıtasız bir şekilde Bakiyye’den hadis almadıklarıdır. Ayrıca isnadda bulunan Bakiyye de hadisi direkt olarak Sâlih’ten almayıp bilakis arada Sevr b. Yezîd bulunmaktadır[136]. İmam Nevevî konuyu uzatmama adına bu ravileri zikretmemiştir.

1.3.1.1.2.2. Rivayetin Oğul, Baba ve Dede Yoluyla Gelmesi[137]

Nevevî senetlerin bu kısmını özellikle zikretme yoluna gitmiştir. Özellikle de Amr b. Şuayb, babası ve dedesinin geçtiği sened kısımlarını zikretmiştir. Buna örnek olarak Nevevî, Ebû davud, Tirmizi, Nesai, İbn Mâce'nin rivayet ettiği ve kişinin yıkanırken avret mahallini örtmesi ile ilgili hadisi aktarırken senedinde Behz b. Hakem, babası ve dedesinin senette geçmesi sebebiyle senedin sadece bu bölümünü zikretmiştir.[138] Burada başka örnekler de verilebilir.[139]

1.3.1.1.2.3. Senette Zikredilen Bölümün Bir Özelliğinin Olması

İmam Nevevî yer yer senetlerin bazı bölümlerini ehemmiyetine binaen özellikle zikretmiştir. İlgili bölümü önemli kılan ise örneğin sıhhati hakkında konuşulmuş olmasıdır. Bu konuda Nevevî’nin namazda besmelenin açıktan okunması hakkındaki mezhep görüşlerini ele aldığı bölüm zikredilebilir. Nevevî şöyle demektedir: Zühri İbn Müseyyib’ten, o da Ebû Hüreyre’den şöyle rivayet eder:

---

[135] Nevevî, **el-Mecmu’**, c.9, s.4.

[136] Ebû Dâvud, “At'ime”, 25, c.3, s.352, (3790); Beyhakî, **Sünenü’l-Kübrâ**, c.2 s.166, (2712); Nesâî, **Sünenü’l-Kübrâ**, c.4, s.483, (4825), c.3, s.223, (6606); İbn Mâce, “Zebâih”, 14 c.2, s.1066, (3198).

[137] Şîrâzî bazen buna benzer isnatları da zikreder. Benzer örnekler için bkz. Şîrâzî, el-Mühezzeb, Dâru’l-Kütübi’l- ‘Ilmiyye, Beyrut, 1995, c.1, s. 37, 42, 50, 222, 261.

[138] Nevevî, **el-Mecmu’**, c.2, s.197; Ebû Dâvud, “Hemmâm”, c.4, s.40, (4017); Tirmizî, “Edep”, 39, c.4, s.407, (2794); Nesâî, Sünenü’l-Kübrâ, c.8, s.187, (8923); İbn Mâce, “Nikâh”, 28, c.1, s.618, (1920).

[139] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu’**, c.1, s.464; c.2, s.12, 154; c.3, s.4, 165, 504; c.5 s.550, 15; c.6, s.349; c.7, s.243; c.8, s.7.

"Hz. Peygamber (sav), kıraate besmele ile başlardı"[140]. Hakim'in dediği gibi bu sened Ebû Hüreyre'nin en sahih senedlerinden kabul edilir[141].

Nevevî bazen de kendisi hakkında bu senedlerin en zayıfıdır denildiği için senedin ilgili bölümünü –onun zayıflığına temas etmeden- zikretmiştir. Buna örnek olarak onun, nebizle abdest almanın caiz olduğuna dair Şerik'in rivayetini delil getirenlere karşı şu sözüdür: Şerik Ebû Fezare'den, o da Amr b. Haris'in mevlası Ebû Zeyd'den, o da İbn Mes'ud'dan: "Hz. Peygamber ona kabında su olup olmadığını sordu. O da hurmadan yapılan nebizden başka bir şey olmadığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber 'hurma temiz bir meyvedir ve suyu da temizleyicidir' buyurdu ve onunla abdest aldı." (Ebu Dâvud, Tirmizi ve İbn Mace sünenlerinde bunu zikrettiler). [142]

Ancak Nevevî bu rivayeti zayıf görür ve şöyle der: Onların şüphelerine karşı cevap İbn Mesud'un hadisinin muhaddislerin icmaıyla zayıf olduğudur. Tirmizi ve başkaları bu hadisi ibn Haris'in mevlası Ebû Zeyd'den başkası rivayet etmediğini, onun da meçhul olduğunu ve kendisinden bu hadisten başka bir rivayetinin bilinmediğini ifade eder[143]. Hâkim'in de zikrettiği gibi bu sened İbn Mesud'un en zayıf senedlerindendir[144]. Görüldüğü üzere Nevevî bu senetleri zikretmekteki amacını açıkça ifade etmiş değildir ancak; bunu fark edecek olan hadis ilimlerinin inceliklerini bilmesi gereken bu kitabın okuyucusunun kendisidir.

1.3.1.1.2.4. Senedi Kısmen Zikretmesinin Başka Nedenleri

Nevevî'nin bazen hadisin senedini zikretmesinin sebebi bazı ravilerin senedin bir lafzında şüpheye düşmüş olmalarıdır. Buna Nevevî'nin şu rivayet ile alakalı

---

[140] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.345; Beyhakî, **Marîfetü's-Sünen ve'l-Âsâr**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., c.2 s.368, (3067).

[141] Hâkim, **Marifet'u-Ulûmi'l-Hadis,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1977, s.55.

[142] Ebû Dâvud, "Tahâret", 40 c.1, s.21, (84); Tirmizî, "Tahâret", 65 c.1, s.21, (88); İbn Mâce, "Tahâret", 37 c.1, s.135, (384).

[143] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.345.

[144] Hâkim, **Marifet'u-Ulûmi'l-Hadis**, s.57.

yorumu örnek olarak verilebilir: "*İbrahim Nehaî'den, o da Alkame'den, o da İbni Mesud'tan rivayet ettiğine göre Resulullah bir keresinde namaz kıldığı sırada namazı fazla veya eksik kılar -Buradaki şek İbrahim Nehai'ye aittir-. Selam verdiğinde kendisine Ya Resulallah, niçin böyle namaz kıldın? diye sordular…."* [145].

Konu ile alakalı bir diğer örnek ise sahabi olan ravinin adının zikredilmesinde -örneğin onun hadis hakkında söylediklerinin olması gibi- bir faydanın mülahaza edilmesidir. Buna örnek olarak Nevevî'nin şu sözü zikredilebilir: "*Şafiiler Ebû Hâzim'in Sehl b. Sad'dan rivayet ettiği hadise dayanırlar. O şöyle demiştir: İnsanlara, namazda sağ elini sol elinin üstüne koyması emredilirdi. Ebû Hazim dedi ki: Ben bunun ancak Hz. Peygamber'den geldiğini biliyorum. Ebû Hazim'in bu ifadesi bu hadisin merfû olduğunun açık ifadesidir*". [146]

Nevevî burada sahabi olan Sehl'i hadisin metninde adı geçtiği için zikretmiş ve söz konusu hadisi merfû saymıştır.

Diğer bir örnek de Nevevî'inin şu sözüdür: "Ebu Seleme'den rivayet edilir, o da Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivayet etti ki: Hz. Peygamber rükûa vardı" dedi ve hadisi söyledi. Sonra dedi ki: Hz. Aişe şöyle dedi: Bu namazın secdesinden daha uzun bir secde etmedim". [147]

Nevevî bu senette Ebû Seleme'yi zikretti çünkü 'Hz. Aişe şöyle dedi' diyenin bizzat Ebû Seleme olma ihtimali olduğu gibi ki İbn Hacer bu hadisin şerhinde 'Hz. Âişe şöyle dedi' diyen kişi Ebû Seleme'dir der. Bunu söyleyenin Abdullah b. Ömer olma ihtimali de vardır. Bu durumda hadis sahabinin sahabiden rivayeti olur ve hadisin muallak olduğunu ileri sürenlerin hata etmiş oldukları ortaya çıkmış olur[148].

---

[145] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.108; Ebû Dâvud, "Tahâret", 195 c.1, s.268, (1020).
[146] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.312; Buhârî, "Sıfatü's-Salât", 6 c.1, s.148, (740).
[147] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.50; Buhârî, "Küsûf", 8 c.2, s.36, (1051); Müslîm, "Küsûf", c.2, s.627, (910).
[148] İbn Hacer el-Askalânî, **Fethu'l-Bârî**, c.2, s.539.

1.3.1.1.3. Senedin Tamamını Zikretmesi

Nevevî bu yöntemi çok az kullanmıştır. Öyle ki hayli hacimli olan Mecmu eserinde senedinin tamamını verdiği hadis sayısı sadece birkaç hadis ile sınırlı kalmıştır. Elbette bunu yaparken de Nevevî bazı amaçlar gözetmiştir. Şimdi bu amaçları şöyle sıralayabiliriz:

1.3.1.1.3.1. Hadisin Senedinin En Sahih Sened Olduğunu Belirtmesi

Nevevî'nin şu sözü buna örnek olarak verilebilir:

"*Malik, Şafiî ve arkadaşları, Malik'in İbn Şihab'tan, o da Salim b. Abdullah b. Ömer'den, o da babasından rivayet ettiği hadis ile delil getirmişler. O hadis de şudur: 'Adamın eşini öpmesi ve eliyle dokunması mulamesedendir kim eşini öper veya eliyle dokunursa abdesti bozulur.'* Görüldüğü üzere bu son derece sahih bir isnattır." [149]

Nevevî burada Şafii'nin konu hakkında dayandığı delilin ne denli güçlü olduğunu ortaya koymak istemiş ve bu nedenle de bu senedi zikretmiştir.

Konu ile ilgili olarak şu örnek de zikredilebilir: Kasım b. Muhammed, Muhammed b. Ebubekir'i Umeys kızı Esmâ'nın doğurduğu şeklinde bir hadis rivayet etmiştir. Nevevî bu hadisle ilgili şöyle demektedir: Bu hadisin muttasıl olduğu Sahih-i Müslim'de sabittir ve bunu Ubeydullah b. Ömer el Umeyrî Abdurrahman b. Kasım'dan, o da babasından ve o da Hz. Âişe'den rivayet etmiştir. Bu hadisin sıhhat derecesi çok güçlüdür ve ayrıca Sahih-i Müslim'de Cabir b. Abdullah'ın rivayeti ile de bu hadis sabit olmuştur[150]. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Nevevî'nin zikretmiş olduğu bu her iki isnadın da son derece kıymetli ve sahih oluşunu ifade etmiş olmasıdır.

---

[149] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.31-32; Mâlik, Muvatta, "Salât", c.2 s.60, (134); Şafiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, **el-Ümm**, thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalib, Dâru'l-Vefa, Mansûriyye, 2001, c.1 s.29.

[150] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.7, s.211; Müslîm, "Hac", c.2, s.869, (1210).

Rivayet ettiği buna benzer başka bazı hadislerde de Nevevî hadisin sahih olduğunu ifade etmekle yetinmiştir. Nitekim o, İmam Malik'in Muvatta'ında geçen ve Abdurrahman b. Kasım'ın babasından rivayet ettiği, onun da Hz. Aişe'den rivayet ettiği 'Hz. Ayşe'nin, evinde baktığı yeğenlerine süsler taktığı ve bunların zekatını vermediği' şeklindeki hadis ile alakalı olarak bu sahih bir isnattır demektedir[151].

İşte burada zikredilen bu hadisin senedi en güçlü senetlerden sayılmıştır. Nitekim Yahya b. Main bu senetten daha sağlam bir senedin olmadığını ifade etmiştir[152].

1.3.1.1.3.2. Zayıf Olmasına Rağmen Hadisin Fıkıh Kitaplarında Meşhur Olması

Nevevî bazen mezhep kitaplarında meşhur olduğu için bir hadis senedini zikreder. Buna örnek olarak onun şu sözü nakledilebilir:

"*Şafii mezhebi âlimleri imam Şafii'den gelen rivayet ile delil getirmişlerdir. Şafiî de İbrahim b. Muhammed'den, o da İbrahim b. İsmail b. Habibe'den, o da Davut b. Hüseyin'den, o da babasından o da Cabir'den rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber'e (s.a.v) eşeklerin artığı olan su ile abdest alalım mı diye sorulmuş. O da, evet eşeklerin ve yırtıcı hayvanların artığı ile abdest alabilirsiniz diye cevap vermiştir. Bu hadis zayıftır. Çünkü her iki İbrahim de hadisçilere göre çok zayıftırlar, onlarla delil getirilmez. Bu hadisi zayıf olmasına rağmen zikrettim çünkü mezhep imamlarının kitaplarında meşhurdur. Aslında gerek şâfiî, gerekse diğer alimlerin bu hadisi zikretmiş olmaları ona tamamen dayanmaları itibariyle olmayıp daha önce ortaya koydukları hükmü ve delilleri takviye etme amacıyla olmuştur.*" [153]

---

[151] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6, s.33-34; Mâlik, Muvatta, "Zekât", c.2, s.351, (858).

[152] Hatîb, **el-Kifaye Fî İlmi'r-Rivâye**, thk. İbrahim Hamdi el-Medenî, Mektebetü'l İlmiyye, Medine, tsz, s.397; Suyûtî, **Tedrîbu'r-Ravi,** c.1, s.84.

[153] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.173; Şafiî, **el-Ümm**, c.1 s.20; Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, c.1 s.377-378, (1179).

1.3.1.1.3.3. Hadis Senedinin Kısa olması

Nevevî bazen kısa olduğu için hadisin senedini zikretmiştir. Mesela şu örneği ele alalım:

İmam Malik Davut b. Hüsayn'dan, o da Abdurrahman A'rec'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Benim zamanlarına yetiştiğim kimseler Ramazan ayında kâfirlere lanet ederlerdi[154].

Yine bir başka örnek: "Malik, Muhammed b. Yusuf'tan, o da Saib b. Yezit'ten onun şöyle dediğini rivayet etmiştir: *Ömer b. Hattab Uyeyy b. Ka'b ve Temim ed-Dari'yi imam tayin etmişti imam iki yüz ayet okuyor ve uzatıyordu öyle ki yorgunluktan bastonlara dayanırdık ve camiden evlerimize sabaha doğru dönerdik*." [155]

Bir başka örnek te şüdür: Malik, Muvatta'ında Ukbe b. Ukbe'den, o da Hz. Aişe'nin azatlısı olan annesinden rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: "*Kadınlar Hz. Aişe'ye haber gönderip…*" [156]

1.3.1.1.3.4. Diğer Bazı Nedenler

Nevevî bazen hadisin birkaç yolla geldiğini ve kimi hadisçilerin iddia ettiği gibi bu rivayetin fert bir rivayet olmadığını belirtmek için senedini zikreder.

Bununla ilgili bir iki örnek zikredelim: *Amr b. Şuayb babasından, o da dedesinden rivayet ettiği ve 'Bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek…' diye başlayan hadis hakkında Nevevî şöyle demiştir: Ebû Dâvud ve başkası bu hadisi Ebû Kamil ec-Cehderî'den, o da Halit b. Harb'dan, o da Hüseyin el-Mu'lem'den, o da Amr b.Şuayb'ten, o da babasından o da dedesinden rivayet etmiştir ve bu isnat hasendir. Tirmizi bu hadisi benzer ifadelerle rivayet ettikten sonra bu hadisin senedinde bulunan Musenna b. Sabbah ve İbn Lühey'a'nın, zayıf olduklarını, bu konuda Hz. Peygamber'den sahih bir rivayetin olmadığını ifade etmiştir. Oysa Tirmizî'nin bu*

---

[154] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.33; Mâlik, Muvatta, "Salât" c.2, s.159, (381).
[155] Mâlik, Muvatta, "Salât", c.2, s.158, (379).
[156] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.389; Mâlik, Muvatta, "Salât" c.2, s.80, (189).

hadisi ferd olarak kabul edip zayıf görmesi yerinde bir tespit değildir nitekim Ebû Dâvud ve Nesâî gibi hadisçiler de bu hadisi sahih ve merfu olarak rivayet etmişlerdir. [157]

Nevevî bazı yerlerde isnadın *sıhhatini vurgulamak için senedi zikreder. Şu örneğe bakalım: Şafiî dedi ki Sufyan'n bize haberine göre o Amr b. Dinar'dan, o da İbn Museyyeb'ten, o da babasından, o da dedesinin şöyle dediğini ravayet etmiştir: 'Mekke'de iki dağ arası kadar bir sel oldu'. Bu isnat sahihtir.* [158]

1.3.1.2. Nevevî'nin İsnadla Alakalı Temas Ettiği Bazı Önemli Noktalar

Nevevî şerhinde zikrettiği hadislerin isnadını zikretmemekle beraber senedin gaye ve faydalarını zikretmeyi de ihmal etmemiştir. Bunu da hadisin, ele aldığı fıkhi meselenin hükmünde etkisi olabilecek yönlerine işaret etmek suretiyle yapmıştır. Nitekim o, bazen ilgili hadisin senedinin muttasıl veya Munkatı' olması veya senetlerinin birden çok olması gibi durumlara temas etmiştir. Şimdi konunun detaylarına geçelim.

1.3.1.2.1. Hadisin İsnadının Muallak Olduğuna İşaret edilmesi

Muallak kelimesi, terim olarak hadisin senedinin baş tarafından (müellifin bulunduğu kısımdan) bir veya arka arkaya birkaç râvisinin yahut bütün râvilerinin zikredilmediği, "قال رسول الله صلّى الله عليه وسلم" diye doğrudan Hz. Peygamber'e veya bir sahâbî yahut bir tâbiîye isnat edilen hadis demektir.[159] Nevevî'nin bu türden hadislere işaret ettiği örneklerden biri şöyledir: "Hz. Ömer (r.a)'den nakledilen eseri Tirmizi kitabında müsned olarak değil de muallak olarak zikretmiştir"[160]

Yine bir başka yerde Nevevî şöyle der: İmam Malik Muvatta'da Ukbe b. Ebi Ukbe'den o da Hz. Aişe'nin azatlısı olan annesinden 'kadınlar Hz. Aişe'ye haber

---

[157] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6, s.33; Ebû Dâvud, "Zekât", 3, c.2, s.95, (1563); Beyhakî, c.2 s.166, (2712); Tirmizî, "Zekât", 12, c.2, s.22, (637); Nesâî, **Sünenü'l-Kübrâ**, c.3, s.27, (2271).
[158] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.60; Müslîm, "Mesâcid", c.1, s.433, (619).
[159] Abdullah Aydınlı, "Muallak", **DİA**, İstanbul 2010, c. 30, s. 309.
[160] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.84.

gönderip…' diye başlayan bir hadis rivayet etmiştir. Bu hadisi Buhari de Sahihinde muallak olarak ve cezm sigasıyla yer vermiştir. [161] Dolayısıyla bu hadis Hz. Aişe'den sahih olarak rivayet edilmiştir. [162]

Diğer yandan bazen Nevevî muallak olduğunu ifade etmiş ve talik yaptığı yeri de belirtmiştir. Örneğin şöyle demiştir: "*Buhari sahihinde oruç bahsinde muallak olarak rivayet ederki: Hz. Aişe Hz Peugamber'in şöyle dediğini söyler: 'Misvak ağzı temizler, Rabbı razı eder.' Bu talik sahihdir çünkü cezm siğasıyla gelmiştir".* [163]

1.3.1.2.2. Bazı Ravilerin Tahammül ve Eda Siğalarına İşaret Etmesi

Nevevî naklettiği hadisin ravilerinin eda ve tahammul siğalarına yer vermeye özen gösterir. Özellikle de ravi tedlisle biliniyorsa çoğu zaman buna işaret eder. Bunlardan biri de Muhammed b. İshak'ın hadisleridir ki Nevevî şöyle der: "Muhammed b. İshak'ın rivayetinden olan Ümmü Ma'kıl'ın hadisinde 'an/عن' geçmektedir. Bu hadis müdellestir, zira ittifakla bilinir ki ravi 'an/عن' ifadesini kullanıyorsa hadisi hüccet kabul edilmez. [164]

Nevevî'nin senedini zikretmiş olmakla beraber şu hadis ile alakalı ifadeleri de konuya örnek olarak verilebilir: Hz. Aişe'nin bu hadisini Ebû Dâvud ve Beyhaki rivayet etmişlerdir ancak; el-Meğâzî sahibi Muhammed b. İshak Abdurrahman b. Kasım'dan, o da babasından, o da Aişe'den aynı lafızla rivayet etmiştir. Ne var ki Muhammed b. İshak müdellistir ve müdellis 'an' ile rivayet ederse rivayeti hüccet olmaz. [165]

---

[161] Buhârî, "Hayız", 19, c.1, s.71.

[162] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.389. Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.273, 421, c.2, s.60, 212, 560, c.3, s.370, c.4 s.58, c.5, s.15, c.6, s.250, c.7, s.276, c.8, s.50, c.9 s.123.

[163] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.267-268; Buhârî, "Savm", 27, c.3, s.31.

[164] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6, s.212; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.373; c.2, s.157; c.3, s.107; c.4 s.546; c.5, s.133, 573, 571; c.6, s.236; c.7, s.6, 159, 169, 251; c.8, s.237.

[165] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.8, s.237.

1.3.1.2.3. Hadisin Senedinde Kopukluk Olduğuna İşaret Etmesi

Daha önce Nevevî'nin zikrettiği hadislerin hükmüne ve şayet zayıf ise genellikle bu zayıflığa temas ettiğini söylemiştik. Buna binaen bazen de hadisin senedini zikretmeksizin senedinde bulunan inkıtaya temas etmiştir. Şu sözünü buna örnek olarak verebiliriz: "Abdurrahman b. Avf'tan rivayet edilen 'Yolculukta oruç tutanlar evde oruçlarını açanlar gibidir' şeklinde nakledilen rivayet hakkında Beyhaki şöyle demiştir: Bu hadis mevkuf ve munkatı' olup ayrıca merfu olarak da rivayet edilmiştir. İsnadı ise zayıftır". [166]

Bu konu hakkında zikredilebilecek bir diğer örnek ise 'Yerleşim yeri olmayan bir yerde ne cuma, ne de bayram namazı vardır' şeklindeki hadis hakkında Nevevî'nin şu sözüdür: "Bu hadisin zayıflığı hakkında ittifak vardır. Ayrıca Hz. Ali'den mevkuf olarak rivayet edilmiş olup zayıf ve munkatı'dır [167]".

İmam Nevevî bazen de mürsel hadisin başka yollarla muttasıl olduğuna işaret etmiştir. Onun şu sözü buna örnek olarak gösterilebilir: "*Zübeyir b. Mut'im hadisini Beyhaki bazı yollarla rivayet etmiş olup bunun mürsel olduğunu, Zira Süleyman b. Musa el-Esdî'nin Cübeyr'den rivayeti olduğunu söylemiştir. Beyhaki ayrıca bu hadisi muttasıl senetlerle de zayıf da olsa rivayet etmiştir*[168]."

1.3.1.2.4. Hadisçilerin Rivayet Ettikleri Hadisin Tariklerinin Aynı Olduğuna Dikkat Çekmesi

Nevevî'nin bazen hadisçilerin senedlerinin bir ravide kesiştiğine dikkatleri çektiğini görürüz. Ezanın meşru kılınışına dair hadis hakkındaki şu sözü buna örnek olarak verilebilir: "*Tirmizi bu hadisin bir kısmını Ebû Dâvud tariki ile rivayet etmiş ve bu hadisin hasen ve sahih olduğunu ifade etmiştir*[169]."

---

[166] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6, s.265; Nesâî, **Sünenü'l-Kübrâ** c.3, s.154-155, (2606, 2607); Beyhakî, **Sünenü'l-Kübra**, c.4, s.411 (8166).

[167] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.505; Beyhakî, **Sünenü'l-Kübra**, c.3 s.254 (5615); Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.591, 592; c.8, s.491; c.9, s.284.

[168] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.8, s.387.

[169] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.76.

Yine Mühezzeb'teki bazı hadislerin tahrici ile ilgili söylemiş olduğu şu sözü de bu konuda örnek olarak verilebilir: Vakıdî'nin yazarı olan *Muhammed b. Sâ'd Tabakat* isimli eserde Mühezzeb'te zikredilen hadisin tamamını Ebû Dâvud ve Tirmizi'nin kullandığı aynı tarik ile rivayet etmiştir. Dolayısıyla hadisin tamamı Ebû Dâvud ve Tirmizi'nin şartlarına uymaktadır ve böylece hadis hasen mertebesindedir[170].

Nevevî yer yer bu isnadın bir kısmını zikrettiği de görülür. Örneğin şöyle der: "İmam Malik ve Beyhaki sahih bir isnad ile rivayet ettikleri hadiste Abdullah b. Ebubekir'in Abdullah b. Amir b. Rabia'nın şöyle dediğini rivayet eder: Ben Arec denen yerde sıcak bir yaz günü Osman'ın ihramdayken yüzünü erguvan bir kadife kumaşla örttüğünü gördüm." Nevevî burada bu hadise ait senedin bir kısmını zikretmekle Beyhaki ve Malik'in bu hadisin rivayetinde aynı tarikte buluştuklarına işaret etmektedir. Nitekim Beyhaki İmam Malik'in kullandığı tarikten bu hadisi rivayet etmiştir[171].

1.3.1.2.5. Hadisin İsnadında Bulunan İhtilafa Dikkat Çekmesi

Nevevî kimi yerde ele aldığı bazı hadislerin senetlerinde bir ihtilafın olduğuna işaret etmiş ancak senetleri zikretmemiştir. Örneğin 'Önemli işlerin başında Allah'a hamd edilmezse o bereketsiz olur' şeklindeki Ebû hureyre hadisi ile ilgili olarak Nevevî şöyle demektedir: Ebû Hureyre bu hadisi mevsul ve mürsel olarak rivayet etmiş olup mevsul rivayetin isnadı ceyyiddir[172].

Yine Nevevî konuya örnek olabilecek başka bir yerde şöyle demektedir: İbn Ömer'in bu bölümün başında zikredilen hadisini Beyhaki iki zayıf tarik ile ve merfu olarak zikretmiştir. Oysa doğru olan bu hadisin senedinin İbn-i Ömer'de durduğu ve

---

[170] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.257.

[171] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.257; Mâlik, Muvatta, "Hac", c.3 s.515 (1290); Beyhakî, Sünenü'l-Kübra, c.5 s.312 (9924), c.5, s.86 (9086).

[172] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.73; Beyhakî, Sünenü'l-Kübra, c.3, s.295 (5768).

mevkuf olduğudur. Nitekim Beyhaki de bu şekilde ifade etmiş olup Şafii de hadisi mevkuf olarak zikretmiştir [173].

1.3.1.2.6. Hadisin Birden Çok Tarikının Olduğuna İşaret etmesi

Nevevî ele almış olduğu hadis ile ilgili işaret ettiği noktalardan biri de bu hadisin birden çok tarikının var olduğudur. Ancak o, söz konusu tarikleri zikretmemiş, sadece bu tarikleri zikreden müelliflere işaret etmekle yetinmiştir. Böylece imam Nevevî ele aldığı hadisi destekleyen başka tariklerin olduğuna, ancak bunları görmek isteyenlerin söz konusu hadis eserlerine müracaat etmesi gerektiğine işaret etmiştir. Şüphesiz genel manada bir hadisin tariklerinin çoğalması hadisin sıhhat derecesini yükseltmektedir. Ancak kimi zaman tarikler çoğaldığı halde hadis zayıflık seviyesinden yukarı çıkamamaktadır. Buna örnek teşkil edecek şekilde Nevevî şöyle demektedir: "*İbni Mace üç tarik ile İbn-i Ömer, Ebû Râfi' ve Sâ'd'dan rivayet ettiği hadise göre 'Hz. Peygamber bayram namazına yürüyerek gider ve yine yürüyerek geri dönerdi.' Oysa Ebû Râfi'in rivayetinde 'yürüyerek geri dönerdi' ifadesi yer almamaktadır. Kaldı ki her üç sened de açık bir şekilde zayıftırlar*." [174].

Yine bu konuya örnek teşkil edebilecek başka bir yerde İmam Nevevî Sa'lebe'nin rivayet ettiği hadisin sahih olduğunu ve İmam Şafii'nin söz konusu hadisi *Ümm* isimli eserinde iki sahih isnatla rivayet ettiğini ifade etmiştir[175]. Ebû Said'in rivayet ettiği hadis ile alakalı olarak da Nevevî hadisin sahih olduğunu ve Müslim'in onu iki tarik ile rivayet ettiğini ifade etmektedir[176]. Ayrıca buna benzer başka örnekler de vardır. [177]

---

[173] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.41.
[174] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.10; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 161, c.1, s.411 (1294, 1295, 1297).
[175] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.550.
[176] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.138.
[177] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.87, 268; c.8, s.272.

1.3.1.3. Nevevî'nin Tahammül ve Edâ Sîgalarına Verdiği Önem

Nevevî hadis isnatlarında geçen tahammül ve edâ sîgalarına bazı durumlar hariç önem vermezdi. Önem verdiği durumları şöyle sıralayabiliriz:

1.3.1.3.1. Râvinin Müdellis Olması

Bu gibi yerlerde Nevevî'nin müdellisin hadisi rivayet ettiği sigaya temas ettiği görülür. Buna örnek olarak onun ele aldığı hadisle ilgili şu sözü verilebilir: "*Huzeyfe b. Ebû Huzeyfe safvan b. Assal'ın şöyle dediğini rivayet eder: 'Ben sefer zamanında da evdeyken de Hz. Peygamber'in eline abdest alırken su döktüm.' Buhari et-Târîh eserinde Huzeyfe'nin biyografisi bölümünde bu hadisi rivayet etmiş ve zayıf olduğuna işaret etmiştir. Huzeyfe bu rivayetinde semâ' sîgasını zikretmemiş-tir.*"[178]

1.3.1.3.2. Şirâzî'nin Zayıf Bir Hadisi Cezm Sîgasıyla Zikretmiş Ya da Bunun Tersini Yapmış Olması

İmam Nevevî Şîrâzî'nin sahih bir hadis için 'Resulullahtan rivayet edildi ki' şeklinde temrîz sigasıyla naklettiği rivayet bu konuya örnek olarak zikredilebilir. Aslında Nevevî gerek Şirazi, gerekse diğer bazı fıkıhçıların buna benzer hatalarını eleştirmiş, hatta Mecmu eserinin mukaddimesinde bu konuya dair bir bölüm kaleme almıştır. Başka bir örnekte de Nevevî Şirazî'yi eleştirerek şöyle demektedir: "Musannif burada ele aldığı hadisi 'رُوي/ rivayet edildi' şeklinde bir ifade ile nakletmektedir. Oysa bu hadis Sahihayn'da yer almakta olup sahihtir. Diğer yandan bir önceki zayıf hadisi 'Resulullah dedi ki' şeklinde cezm sigasıyla nakletmiştir. Oysa doğru olan Şirazi'nin bu her iki hadiste de tam tersi yapmış olmasıdır. [179]

Nevevî'nin bu konuya örnek teşkil edecek diğer bir yorumu ise şudur: "Gazali'nin 'Boynu mesh etmek sünnettir. Zira Hz. Peygamber boynu mesh etmek hasetten korur demiştir' şeklindeki sözü yanlıştır. Çünkü bu ifade mevzudur ve Hz.

---

[178] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.339; Buhâri, **et-Târîhu'l-Kebîr**, Thk. Muhammed Abdulmuîd Han, Dâiratü'l-Meârifi'l-Osmaniyye, Haydarabad tsz., c.3, s.96.

[179] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.8, s.15.

Peygamber'den böyle bir şey sabit olmamıştır. Hele Gazali'nin rivayeti aktarırken 'Peygamber şöyle demiştir' şeklindeki cezm ifadesi çok tuhaftır." [180]

1.3.1.3.3. Buhari'nin Hadisi Muallak Olarak Rivayet Etmiş Olması

Nevevî bu gibi durumlarda Buhari'nin bu muallak hadisleri rivayet ettiği sigaraları -cezm yahut temriz olsun- açıklamayı önemsemektedir. Buna örnek olarak onun şu sözünü verebiliriz: "*... Buhari Sahih'inde bu hadisi cezm sigasıyla ve muallak olarak rivayet etmiştir. Nitekim namaz sırasında safların düzenli tutulması konusunda şöyle demiştir: 'Numan b. Beşir; biz namaza durduğumuzda ayaklarımız yanımızdaki arkadaşımızın ayağına yapışırdı, demiştir*." [181]

1.3.1.3.4. Bazı Hadisçilerin Hadisi Rivayet Ederken Kullandıkları Sîganın Hadisin Zayıflığına İşaret Etmesi

Örnek olarak İmam Nevevî'nin şu sözünü zikredebiliriz: "*Ali'den rivayet edilen bu hadisi Beyhaki isnadsız zikredip zayıf olduğuna işaret ederek şöyle demiştir: Cafer b. Muhammed babasından şunu rivayet etmiştir: Anlatılır ki Cafer b. Muhammed babasından Hz. Ali'nin Herîr gecesi akşam namazını korku namazı şeklinde kaldığını rivayet etmiştir*." [182]

Nevevî'nin hadis isnadlarında kullandığı edâ ve tahammül sîgalarında (عن) sîgasını çok kullandığını, ancak bazılarının kaynağına baktığımda bu şekilde olmadığını, aksine bunların (حدثنا) ve (أخبرنا) gibi sîgalarla kullanıldığını, hatta bu durumun bazen müdellisin rivayet ettiği hadiste de söz konusu olduğunu fark ettik.

Mesela Nevevî'nin şu sözü örnek olarak verilebilir: "Asıl hayat ahiret hayatıdır" hadisini, Şafiî ve Beyhaki sahih bir isnadla İbni Cüreyc'ten, o da Hümeyd

---

[180] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.465.
[181] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.421-422; Buhârî, "Ezân", 47, c.1, s.146.
[182] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.414; Beyhakî, **Sünenü'l-Kübra**, c.3, s.358, (6008).

el-A‘rec’den, o da Mücahid’den şöyle rivayet etmiştir: “Hz. Peygamber sesli olarak şöyle telbiye ederdi...” [183]

Şafiî ve Beyhakî’nin İbn Cerîr’den rivayet ettiğine göre ise hadisin lafzı: "أخبرني حميد عن الأعرج" şeklindedir. [184]

Diğer yandan Nevevî hadisin râvisini tanımada etkisi olan ve o ravinin müsnedinde yer alan isnad sîgalarına önem verirdi. Şöyle örnek verebiliriz: *"Bu konuda rivayet edilmiş olan hadislerden Salim b. Abdullah b. Ömer'in hadisini zikredebiliriz. O Abdullah b. Ömer'in yolculuğa çıkacak olanlara şöyle dediğini rivayet eder: Bana yaklaş Resulullah'ın bizimle vedalaştığı gibi seninle vedalaşayım. Zira Resulullah sefere çıkanlara şöyle derdi: Senin dinini, emanetini ve en son yapacaklarını Allah'a emanet ediyorum derdi. Tirmizî Bu hadisi hasen olarak rivayet etmiştir."*[185]

Dikkat edilirse Nevevî Salim'in bu rivayetindeki sigayı olduğu gibi almış çünkü hadis Salim'in müsnedlerindendir.

Bazen Nevevî, Şirâzî'nin bazı tahammül sîgalarında yaptığı hatalara dikkatleri çekmiştir. Şu sözü örnek verilebilir: Musannıf Şirazi’ye burada başka bir açıdan eleştiri getirmemiz gerekiyor ki o da şudur: Kendisi, Ubeydullah'ın iki adamın Resulullah'a soru sorduğunu söylediğini ifade edip bu hadisin mürsel olduğunu söylemektedir. Oysa Ubeydullah tabiilerdendir ve hadis müsneddir. Bütün hadis kitaplarında da bu böyledir. Sahabi olan iki ravinin kimliğinin mechul oluşunun da bir zararı yoktur çünkü sahabenin tamamı adildir. [186].

---

[183] Nevevî, **el-Mecmu’**, c.7, s.243.

[184] Beyhakî, **Sünenü’l-Kübra**, c.5 s.71 (9035); c.7 s.77 (13322). Şâfiî, **Müsned**, Thk. Mâhir Yâsin el-Fahl, Şirketü Ğurâs li’n-Neşr ve’t-Tevzî, Kuveyt 2004, c.2, s.198, (821).

[185] Nevevî, **el-Mecmu’**, c.4, s.388. Tirmizî, “Deâvât”, 44, c.5, s.376, (3443).

[186] Nevevî, **el-Mecmu’**, c.6, s.190.

1.3.2. Nevevî'nin Hadis Metinlerini Sunmadaki Metodu

Nevevî'nin bu konuda farklı yöntemler takip ettiğini görmekteyiz. Nitekim o bazen hadis metnini ilgili hadis kitabında geçtiği lafızla zikrederken bazen de hadisin sadece bir kısmıyla yetinir. Ayrıca Mühezzeb'teki hadisleri tahriç ederken hadisin metnini zikretmeksizin sadece kaynağına işaret etmekle iktifa ederek Şirazî'nin Mühezzeb'te ele aldığı hadisin tahricini kimin yaptığını da söylemez. Bu konuyu şu maddeler üzerinden ele alalım:

1.3.2.1. Hadisi Kısaltması

Nevevî'iye göre hadisin kısaltılması, manasının özetlenmesi şeklinde olmayıp hadisin sadece bir kısmının zikredilmesi şeklinde olmuştur[187]. Nitekim manasının özetlenmesi şeklinde bir kısaltmaya gitmenin hadisi mana ile rivayet etmek olduğu açıktır. Hadisin kısaltılması konusunda hadisçiler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Nevevî birtakım şartlarla bunun caiz olduğunu ifade etmektedir. Buna göre örneğin hadisin zikredilen kısmı tek başına müstakil ve doğru bir hüküm ifade etmelidir. Ayrıca hadisi kısaltan kimsenin hadis ilminin geneline, lafız ve mana delaletine vakıf olan biri olmalıdır. Böylece hadisin zikredilen kısmının manaya delaletinin ve ifade ettiği hükmün net ve anlaşılır olması sağlanabilsin. [188]

Nevevî'nin hadisi kısmen zikrettiğine dair örneklerden biri şudur: "Sâ'd b. Hişam Hz. Aişe'den uzun bir hadis rivayet eder. Bir bölümünde şöyle der: Ben Hz. Aişe'ye Hazreti peygamberin gece ibadetinin nasıl olduğunu sorunca, sen Kur'an okumaz mısın? diye cevap verdi ve uzun uzun anlattıktan sonra şöyle dedi: Gece ibadeti önceleri farz iken daha sonra nafile ibadet haline geldi". Bu hadis Sahih-i Müslim'de geçtiği üzere gerçekten uzundur. Nevevî burada Hadisin sadece bir

---

[187] Suyûtî, **Tedrîbu'r-Ravi,** c.1, s.539; Tâhir el-Cezâirî, **Tevcîhü'n-Nazar İlâ Usûli'l-Eser**, Thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-Metbuâat'l İslamiyye Haleb, 1995, c.2, s.703; Nureddîn Itr, **Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs**, Dârü'1-Fikr, Dimeşk, 1981, s. 231.

[188] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.64; Nevevî, **İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik**, s.157.

kısmını zikretmekle yetinmiş ve buna açıkça işaret de etmiştir. [189] Bu konuda başka örnekler de zikredilebilir. [190]

Nevevî buna benzer bir şekilde bazen de hadis kitapları yazarlarından bir hadisi kısa şekilde rivayet edene işaret etmiştir. Örneğin bir hadis ile ilgili şöyle demiştir: "Ebu Mersed'in hadisini Müslim muhtasar bir şekilde ve sadece şu kadarını rivayet etmiştir: Ben Allah Resulü'nün 'kabirlere oturmayın ve onlara yönelerek namaz kılmayın' dediğini duydum".[191] Diğer yandan Nevevî'nin bazen Şirazi'nin muhtasar olarak zikrettiği hadisleri açıkladığını görmekteyiz. Örnek olarak şu ifadesini verelim: "İbn Abbas'ın hadisi, vakitler konusunda asıldır. Şirazi bu hadisin sadece bir kısmını zikretmiştir ancak; biz hadisin tamamını zikredecek ve vakitler konusundaki diğer hadisleri de ayrıca ilave edeceğiz. Nitekim İbn Abbas Hz. Peygamber'in şöyle dediğini söyler: Cebrail bana namaz kıldırdı…"[192]

1.3.2.2. Hadisi Mana ile Rivayet Etmesi

Hadisçiler bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Nevevî de hadisin mana ile rivayet edilmesinin birtakım şartlarla caiz olabileceğini ifade etmektedir. Buna göre ravi hadislerin lafızları ve manaları konusunda uzman olmalı ve manaya halel getirecek durumları bilmelidir. Ayrıca onun hadisten kastedilen manayı tam olarak ve doğru bir şekilde ifade ettiğinden emin olmalıdır. Nevevî'ye göre bu şartlardan birisi de bu rivayetin hadis kitaplarında olmaması gerektiğidir. Zira buna cevaz verenler sadece lafızla rivayet noktasında bunu caiz görmüşlerdir[193]. Nevevî'nin konu ile ilgili ileri sürdüğü şartlardan birisi de mana ile rivayet edilen hadisin zikir lafızlarını ihtiva eden ve lafzıyla ibadet edilen hadislerde olmaması

---

[189] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.3. Müslîm, "Salâtü'l-Müsâfirîn", c.1, s.512, (746).

[190] Bu konudaki benzer örnekler için bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.431; c.4 s.602; c.7, s.154, 465.

[191] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.315; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.181; c.3, s.160; c.4, s.28, 30; c.5 s.399, 492; c.7, s.86; c.8, s.278.

[192] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3 s.18; Tirmizî, "Salât", 113, c.1, s.217, (149); Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.84; c.5, s.110-111, 375, 383.

[193] Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim,** c.1, s.36; Nevevi, **İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik**, s.157; Nevevi, **et-Takrib ve't-Teysir**, s.74.

gerektiğidir. Nitekim Nevevî Mecmu eserinde bu şartı vurgulamış ve kunut duası ile ilgili tek harflik rivayet farklarını bile önemseyerek okuyucuyu hadislerdeki zikir lafızları konusunda dikkatli olmaya davet etmiştir. [194]

Burada Nevevî'nin Mecmu eserinde mana ile hadis rivayet edip etmediği hususu önem arz etmektedir. Şüphesiz Nevevî'nin bu eserinde ele aldığı hadislerin tamamını bu çerçevede ele almanın zorluğu ortadadır ancak; şunu söylemeliyiz ki bu incelememiz sırasında buna dair herhangi bir bilgiye tesadüf etmedik. Ne var ki bazen sahabenin sözü olan uzun bir hadis metnini yer yer kısaltıp özet şekilde verme yoluna gittiğini söyleyebiliriz. Nitekim Nevevî Buhari ve Müslim'in rivayet ettiği ve Hz. Peygamber'in müşrik bir kadının matarasından abdest aldığı şeklindeki hadisi ele alırken söz konusu eserlerde çok uzun bir şekilde geçmekte olan hadiseyi kısa ifadelerle özetleyip vermiş ve bu hadiste kısaltma yoluna gittiğini açıkça ifade etmiştir[195]. Bu konuda başka örnekler de zikredilebilir. [196]

1.3.2.3. Hadis Metinlerini Karşılaştırması

Nevevî ele aldığı hadislerin metinlerinin hadis kitaplarında rivayet edildiğine uygun olmasını son derece önemsediğinden Şirazi'nin Mühezzeb'inde geçen bir hadisin lafzını rivayet edildiği kitaptaki lafızla karşılaştırma yoluna gittiğini görmekteyiz. Ayrıca bazen farklı hadis kitaplarında geçen ifadeleri de karşılaştırmıştır. Zira bir fıkıhçı bir hadisin varyantlarını dikkate almalıdır. Aslında Fakih olan ve olmayan hadisçiler arasındaki önemli farklardan birisi de budur.

Konuya dair Nevevî'nin şu sözünü nakletmekte fayda görüyoruz: "...Rifâa'nın bu hadisi sahihtir. Ancak burada حتى تطمئن قائماً doğrulup beklemelidir' şeklinde geçen ifade hadis kaynağında حتى تعتدل قائماً doğrulmalıdır' şeklinde yer

---

[194] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.495; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.117, 459, 415.
[195] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.262; Buhârî, "teyemmüm", 5 c.1, s.76, (344); Müslîm, "Mesâcid", c.1, s.474, (682).
[196] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.265; c.7, s.149.

almaktadır[197]". Bu iki farklı ifadenin fıkhi açıdan farklı hükümler ortaya koyduğu ortadadır. ve bu konuda başka örnekler de zikredilebilir[198].

Nevevî'nin hadis kitaplarındaki rivayetlerin lafızlarını karşılaştırmasına örnek olarak ise şu ifadesi verilebilir: "Cabir'in rivayet ettiği hadise göre 'Hz. Peygamber kabirlerin Kireçle boyanmasını, üzerine bina inşa edilmesini ve üzerine oturulmasını yasaklamıştır'. Bu hadis Tirmizi'nin hasen olan rivayetinde 'Üzerine yazı yazılmasını ve ayakla basılmasını' ilaveleri ile gelmiştir. Ayrıca Ebû Dâvud'un sahih olan rivayetinde ise 'kabre ilave yapılması' şeklinde bir ilave de bulunmaktadır. Diğer yandan Mühezzeb'in birçok muteber nüshalarında hadisteki وأن يُقْعَدَ عليه ifadesi وأن يُعْقَدَ عليه' şeklinde geçmektedir ki bu açık bir tashif yani harflerin yerlerinin değiştirilmesidir. [199]

Nevevî yukarıda geçen hadiste olduğu gibi bazen birbirinden farklı olan metinleri olduğu gibi naklederken bazen ise söz konusu metinleri zikretmeyi sadece ilgili rivayetlerde geçen metinler arasında bir farklılık olduğuna temas etmekle yetindiği de olmuştur[200]. Netice olarak Nevevî'nin naklettiği hadisin lafzına, farklı rivayetlerine son derece önem veren bir tavır içerisinde olduğu söylenebilir. [201]

İmam Nevevî ele aldığı metinleri karşılaştırması çerçevesinde kimi zaman bazı fıkıhçıların hadisin naklinde düştükleri hatalara temas etmiştir. Buhari ve Müslim'de geçen ve Hz. Peygamber'in Zübeyir ve Abdurrahman'ın derilerinde çıkan bir rahatsızlıktan dolayı ipek kumaş giymelerine müsaade etmesi hadisini zikreden Nevevî, Gazali'nin el Vâsît adlıfıkıh kitabında bu kişilere Hz. Hamza'nın da eklendiğini, bunun yanlış olduğunu ifade etmiştir. [202]

---

[197] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.416.
[198] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.360.
[199] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.296.
[200] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.191; c.3, s.463; c.4, s.78.
[201] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.479; c.2, s.388; c.5, s.135, 387-388; c.6 s.234; c.7, s.200; c.8, s.65, 458.
[202] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.440.

Yine buna benzer bir örnek olarak Mühezzeb'in bütün nüshalarında şu haliyle geçen 'فرأى أم سلمة متبذلة' ifadesinin yanlış olduğunu, başta Sahih-i Buhari olmak üzere hemen bütün hadis kitaplarında geçtiği şekliyle buradaki kişinin Ümmü Derda olduğunu ifade etmiştir. [203]

Vermiş olduğumuz bütün bu örnekler, aslında Nevevî'nin hadis metinlerinde ne kadar hassas olduğunu, bir harfin bile peşine düşecek kadar ince eleyip sık dokuduğunu bize göstermektedir[204]. O nakledilen hadis lafızlarının hadis kitaplarında geçtiği gibi nakledilmesi gerektiğini söylemiş, birçok yerde Şirazi'nin hadis metinlerini hadis kitaplarından nakli etmesini temenni ettiğini ifade etmiştir. [205]

1.3.3. Hadislerin Sunumu ile İlgili Bir Takım Önemli Noktalar

1.3.3.1. İmam Nevevî Mecmu da Zikrettiği Hadislerle İlgili Şartlar

Nevevî kitabının mukaddimesinde mezhep fıkıhçılarının dayandığı hadisleri zikredeceğini ancak meşhur olsa bile zayıf hadislere itibar etmeyeceğini, bu zayıf hadisleri az sayıdaki bazı yerlerde zikrettiğinde de mutlaka zayıflığını ve bunun nedenini açıklayacağını ifade eder[206]. Nevevî'nin burada ortaya koyduğu şartlara kitap boyunca genellikle bağlı kaldığını görmekteyiz. Nitekim o ileride ele alacağı bir konu hakkında şöyle demektedir: "Fıkıhçılarımız bu konuda delil olmayacak hadisler zikretmişlerdir ancak ben kitabın girişinde ifade ettiğim şartlar gereği o zayıf hadisleri burada zikretmeyeceğim[207]". Diğer yandan Nevevî kimsenin zayıf hadislere aldanmaması konusunda uyarıda bulunarak bazen bu zayıf hadisleri zikretme yoluna da gitmiştir[208].

---

[203] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6, s.388; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.43; c.5, s.110-111, 224; c.7, s.205; c.8, s.319.
[204] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.88, 106; c.3, s.117; c.4, s.518; c.5, s.91.
[205] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.92, 422; c.3, s.315.
[206] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.4, 5.
[207] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.221.
[208] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6, s.348; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.95; c.2, s.61; c.4, s.20-21.

1.3.3.2. Nevevî'nin Bazı Fıkhi Konulara Kaynak Teşkil Eden Hadisleri Zikretmesi

Nevevî'nin bazı fıkhi konuların dayandığı hadisleri zikretmeyi önemsediğini görmekteyiz. Nitekim o sehiv secdesi babında konunun dayandığı ve mezheplerin farklı görüşlerine kaynak teşkil eden altı adet sahih hadisi ele alıp izah etmiştir[209].

1.3.3.3. Herhangi Bir Konuda Varid Dolmuş Hadisleri Bir Arada Zikretmesi

Nevevî bazı konuları ele alırken bu çerçevede varid olmuş olan hadislerin tamamını veya bir kısmını zikreder. Nitekim onun, kitabında ele aldığı birçok konuda böylesi bir yönteme müracaat ettiğini görmekteyiz. Mesela gece namazında kıraatin açıktan mı yoksa gizliden mi yapılacağı hususu ile ilgili varid olmuş hadisleri bir araya getirmiş ve ahkam hadislerine dair eserlerin yöntemlerine benzer bir yol takip etmiştir.[210]

1.3.3.4. Metnini Zikretmeden Hadise İşaret Etmekle Yetinmesi

Nevevî birçok yerde bu yönteme müracaat etmiştir. Nitekim Fatiha Suresi'nin on adet isminden birinin de 'Şifâ' olduğunu ve bu konuda merfu bir hadisin mevcut olduğunu metnini zikretmeden ifade eder[211]. Diğer yandan bazen metnini zikretmediği bu hadisin hangi eserde yer aldığını söylemek ile yetinir. Örneğin vitir namazından sonra üç defa 'Ya Rabbi senin gazabından rızana sığınırım' demenin müstehab olduğunu ve bu konuda Sünen-i Ebû Dâvud'da geçen iki sahih hadis bulunduğunu ifade eder[212]. Nevevî'nin bazen uzun olması ve başka bir eserinde zikretmiş olması nedeniyle hadisin metnini zikretmeme yoluna gittiğini görmekteyiz. Nitekim abdest sırasında misvak kullanmanın müstehab olduğuna dair Sahih-i

---

[209] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.107; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.382.
[210] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.391, 413; c.4, s.37; c.5, s.50.
[211] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.331; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.94.
[212] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.16; Ebû Dâvud, "Salât", 338 c.2, s.64, (1427), "Salât", 151 c.1, s.232, (879); Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.289; c.4, s.517, 518, 594.

Buhari'de geçen hadisin metnini -uzun olması nedeniyle ve '*Câmiu's-Sünne*' adlı eserinde zikrettiğinden dolayı- burada vermemiştir. [213]

1.3.3.5. Hadisleri Sıralama Yöntemi

Başta ihtilaflı meseleler olmak üzere hemen bütün fıkıh meselelerine delil getirirken Nevevî'nin bir yöntem olarak sadece merfu hadisleri vermekle yetinmeyip, bunlara sahabe ve tabiinin görüş ve fetvalarını da ilave ettiğini görmekteyiz. Verdiği hadisler arasında ise o, önce merfu, sonra mevkuf ve son olarak da maktu olanlar şeklinde bir sıralama takip etmiştir. Ancak bir tek konuda zikrettiği birden çok merfu hadislerde bu hadislerin sıralanmasında nasıl bir yöntem takip ettiği hususunu netleştirme imkanından mahrumuz. Şu kadarını söyleyebiliriz ki konuyla ilgili araştırmamız sırasında örneğin sehiv secdesi[214] ve Hz. Peygamber'e salavat getirilmesi[215] vb. konularla ilgili hadisleri ele alırken önce Buhari ve Müslim'in ittifak ettiği, sonra sadece birisinin rivayet ettiği ve en sonunda ise diğer hadisçilerin rivayet ettiği hadisleri zikrettiğini, ancak bütün konularda bu yöntemi takip etmediğini müşahede ettiğimizi söylemeliyiz[216].

---

[213] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.273; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.418; c.3, s.314; c.4, s.594; c.5, s.13.

[214] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.107-109.

[215] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.464.

[216] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.319; c.4, s.37-39; c.5, s.107.

1.4. DEĞERLENDİRME

Birinci bölümünde elde ettiğimiz sonuçları şu şekilde maddeleştirebiliriz:

1. İmam Nevevi'nin hadis ilimlerinde ne denli ileri bir seviyede olduğunu birçok ilim adamı kabul etmiştir. Öğrencisi İbnu'l-Attar hocasının hadis hafızı olduğunu, Hadisin sahih ve zayıfını, lafız ve manasını, hadislerden fıkhi hükümlerin çıkarılması vb. bütün konuları çok iyi bildiğini ifade eder.[217] Zehebi de kendisi hakkında benzer ifadeler kullanmıştır.[218]
2. Nevevi'nin şahsında gerek rivayet, gerekse dirayet olarak hadis ilimlerindeki otoritesini müşahede etmek hiç de zor değildir. O, bu alanda yetiştirdiği talebeler ve yazdığı eserlerle bu her iki alana da mührünü vurmuş ve aradan geçen yüzyıllar bunun şahidi olmuştur.
3. Nevevî senedin zikrinde hadisin zayıflığına vurgu yapmak, yahut bir inceliğe işaret etmek gibi bir fayda mülahaza ettiği durumlar haricinde ele aldığı hadislerin senedini genellikle vermez. Nevevî senedi zikrederken bu inceliklere açıkça temas etmediğinden dolayı bunları anlamak ve ortaya çıkarabilmek kolay olmamaktadır. Bu durum okuyucunun bu konularda daha birikimli ve daha dikkatli olmasını gerektirmektedir.
4. Nevevî'inin hadisin senedini zikretme konusunda farklı yollara başvurduğunu görmekteyiz. O, genellikle senedin sadece sahabi kısmını zikretmekle yetinirken, bazen de senedin bir kısmını veya tamamını zikretmektedir.
5. Nevevî, hadisi kaynağında geçtiği lafızla nakletme hususunda son derece titiz davranmaktadır. Bu nedenle hadis eserlerinde geçen bir hadisin farklı varyantlarını ele alıp karşılaştırdığını, bazen de fıkıhçıların yaptığı gibi hadisin konuya delil teşkil edecek sadece ilgili bölümünü alıp zikrettiğini veya hadisi

---

[217] İbnü'l-Attâr, **Tuhfetü't-Tâlibîn**, s.64-65.
[218] Zehebî, **Tabakâtü'l-Huffâz,** ç.4, s.175; Sehâvî, **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî,** s.61.

mana ile rivayet ettiğini ve bütün bu yaptıkları hususunda uyarıda bulunduğunu görmekteyiz. Onun bu tavrı fıkıh kitaplarında geçen hadis nakletme yönteminden farklı olmakla beraber burada asıl olanın hadisin kaynakta geçen lafızla verilmesi olduğunu söylemeliyiz.

6. Nevevî'nin hadisi nakletme yöntemindeki mahareti ortadadır. Nitekim o, bazen senedi zikretmemesine rağmen okuyucuya senedin munkatı oluşu, raviler arasındaki ihtilaf ve hadisin tahammül ve edâ sigaları gibi konulara da temas etmiştir. Bu ise hadisin sıhhati veya zayıflığı konusunda bir açıklama mahiyetini almıştır.
7. Nevevî'nin konuya dair zikrettiği hadislerin sıralaması ile ilgili yöntemi genellikle önce merfu, sonra mevkuf, sonra ise maktu olacak şekilde olurken, Sahihayn'da geçen hadisleri ise öncelemiştir.
8. Mecmu'da birçok ahkam hadisi ve bunlarla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Nevevî'nin bu hadisleri sunma yöntemi farklılık arz etmektedir. Nitekim o, bazen konu hakkındaki bütün hadisleri verirken, bazen de bunların bir kısmını vermekte, kimi zaman da bu hadisleri toplayan başka alimlere işaret etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Mecmu, ahkam hadisleri kaynaklarından biri sayılabilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

NEVEVÎ'NİN HADİSLERİ TAHRÎC YÖNTEMİ

Bu bölümde İmam Nevevî'nin *el-Mecmu'* adlı eserindeki tahrîc yöntemini incelemeye çalışacağız. Ancak buna başlamadan önce *Tahrîc* kavramını ele almamız yerinde olacaktır.

2.1. TAHRÎC İLMİNİN DOĞUŞU VE NEVEVÎ'NİN ETKİSİ

2.1.1. Tahrîc Kavramının Anlamı ve Doğuşu

Sözlükte, çıkmak anlamında olan خرج ve ortaya çıkarma anlamında olan أخرج kökünden gelir.[219] Muhaddislerin ıstılahında ise birkaç manaya gelmektedir. Bizi ilgilendiren manası muasır âlimlerin de kullandığı manadır ki o da şudur: *bir eserde yer alan hadislerin temel kaynaklardaki yerlerini gösterip bunların isnat ve sıhhat yönünden durumuna işaret etmektir.*[220] Tanımdan da anlaşılacağı üzere tahrîcin iki aşaması vardır.

- Birincisi, ele alınan rivayetin hadisin temel kaynaklarında geçtiği yeri tesbit etme,

---

[219] el-Cevherî, İsmâil b. Hammâd, **es-Sıhâh Tâcu'l-Lüğa,** Thk**.** Ahmed Abdulğafûr Attâr, Daru'l-İlmi Li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987, c.1, s.391.

[220] Mehmet Görmez, "Tahrîc", **DİA**, İstanbul 2010, c. 39, s. 419; İsmail Karagöz, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB. Yayınları, Ankara 2015, s.626; Zişan Türcan, Komisyon, **Hadis El Kitabı,** Grafiker Yayınları, Ankara, Aralık 2016, s.91-92; Salahattin Polat, Habil Nazlıgül, Süleyman Doğanay, **Hadis Araştırma ve Tenkit Kılavuzu**, İFAV, 5. Baskı, İstanbul 2017, s. 10; Muhammed Ebû'l-Leysi'l-Hayr Âbâdî, **Tahrîcü'l-Hadîs Neşetühü ve Menheciyyethü**, Dâru'n-Nefâis, Amman, 2009, s.16, 31, 34; Mansûr en-Neccâr, **el-Eryec fî Usûli't-Tahrîc**, Dâru'l-İlm ve'l-Hikem, Dimeşk, 2010, s. 9; Mahmûd et-Tahhân, **Usûlu't-Tahrîc ve'l-Esânîd**, Mektebeti'l-Meârif, Riyâd 1996, s. 12; Alî eş-Şühûd, **el-Mufassal fî Usûli'l-Tahrîc ve'l-Esânîd**, Mektebetü'l-Minâre, Gazze, s. 12.

- İkincisi, hadisin hükmünü belirtme veya ihtiyaç olması halinde râvilerin durumunu belirtme.

Eğer müellif bu iki aşamadan sadece biriyle yetinirse doğru olmaz. Örneğin Buhârî ve Müslîm gibi sadece sahîh hadis ihtiva eden kitaplar dışındaki bir kaynağa sadece atıfta bulunup hadisin hükmünü belirtmemek tahrîc değildir. Çünkü tahrîcteki asıl hedef sıhhat ve zayıflık yönünden hadisin derecesini tesbit etmektir. Yoksa hangi müelliflerin kitaplarında bu hadisi aldığı değildir. Çünkü bunu tesbit etmek tahrîc ilminin amacı değil, sonuca götüren vesilesidir.[221]

Muhaddislere göre bir hadisin tahrîci yapılırken o hadisin lafızları ve varyantları birbirinde farklı olsa da metnin manasının aynı olması yeterlidir. Ancak fakîhler bir hadisin tahrîcini yaparken o hadisin lafzı ile diğer hadisin lafzının aynı olmasını şart koşarlar. Çünkü fakîhin amacı delil olarak getirdiği hadisten hüküm çıkarmaktır. Eğer tahrîci yapılan hadis ile diğer hadisin lafzı birbirinden farklı olursa hükmün değişmesine sebep olacaktır.[222]

Tahrîc ilmi, bütün ilimler arasında müstakil bir ilim olarak sayılır. Çünkü bu ilmin kendine has yöntemi, kuralları ve şartları vardır. Bu ilmi ilk olarak müstakil bir şekilde ele alan eser Şeyh Ahmed el-Ğumârî'nin (ö. 1380/1960) *Husûlu't-Tefrîc bi Usûli'l-Tahrîc* adlı eseridir.[223] Ondan hemen sonra ise Mahmûd et-Tahhân'ın *Usûlu't-Tahrîc ve'l-Esânîd* adlı eseri gelir. Ancak et-Tahhân'ın bu eseri birçok müellifin iddia ettiği gibi müstakil olarak yazılan ilk eser değildir.[224]

---

[221] Hayr Âbâdî, **Tahrîcü'l-Hadîs Neşetühü ve Menheciyyethü**, s. 21; Alî eş-Şühûd, **el-Mufassal fî Usûli'l-Tahrîc ve'l-Esânîd**, s. 12.

[222] Ali Nayif el-Bikâî, **Tahrîcü'l-Hadîsi'ş-Şerîf**, Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 2000, s.39-40; Ahmed Âyeş el-Huseynî, **Usûlu Tahrîci'l Hadîsi'n-Nebeviyyî**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2007, s.54.

[223] Hayr Âbâdî, **Tahrîcü'l-Hadîs Neşetühü ve Menheciyyetühü,** s. 17-21; Ahmed Âyeş el-Huseynî, **Usûlu Tahrîci'l Hadîsi'n-Nebeviyyî**, s.50.

[224] Hayr Âbâdî, **Tahrîcü'l-Hadîs Neşetühü ve Menheciyyetühü**, s. 45; Alî eş-Şühûd, **el-Mufassal fî Usûli'l-Tahrîc ve'l-Esânîd,** c.1, s.5.

2.1.2. Nevevî'nin el-Mecmu' Adlı Eserinde Tahrîcin Anlamı

İmam Nevevî her ne kadar Tahrîc metodu hakkında bir şeyden bahsetmese de *el Mühezzeb* ve *el-Mecmu'*da geçen hadisler hakkındaki sözlerinden hareketle tahrîc metodunu görebiliriz. Öyle ki eserde geçen bir hadisi ele alırken kimin rivayet ettiğini ve sıhhat hükmünü belirtir. Zaten muasır âlimlere göre tahrîcin anlamı da budur.

İmam Nevevî bir hadisin tahrîcini yaparken genellikle رواه فلان lafızlarını kullanır. Ancak bazı yerlerde أخرجه فلان veya خرَّجه lafızlarını da kullanmıştır. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla bu iki lafzı, başka birinin sözünü naklederken kullanmıştır.[225]

2.1.3. Tahrîc İlminin Ortaya Çıkışı ve Nevevî'nin Etkisi

Daha önce değindiğimiz gibi tahrîcin birden çok anlamı vardır. Ancak kabul gören tanım şudur; "Bir eserde yer alan hadislerin temel kaynaklardaki yerlerini gösterip bunların isnat ve sıhhat yönünden durumuna işaret etmektir." Hiç kuşkusuz bu tanıma göre hadis kitapları oluşturulmadan bir tahrîcten bahsedilemez. Çünkü tahrîc yaparken telif edilmiş olan hadis kaynaklarına müracaat etmek gerekir.

İlk dönemlerde herhangi bir hadisin tahrîci yapılırken İbn Hazm'ın (ö. 456/1066) el-Muhallâ'sında olduğu gibi kitabın içinde ilgili olan yerde bu bilgiler verilirdi. Daha sonra özel olarak bir kitapta geçen hadislerin tahrîcini yapan eserler telif edildi. Bu anlamda hangi tahrîc kitabının ilk olarak telif edildiği konusunda ihtilaflar olup Hatîb el-Bağdâdi (ö. 463/1061) ismi daha çok öne çıkmıştır. Günümüz bazı âlimleri ise Irâkî'nin (ö. 805/1402) bugün kullandığımız anlamda tahrîc ilminde eser veren ilk kişi olarak İmam Nevevî'yi saydığını iddia ederler.[226] Bu iddialarını ise

---

[225] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.337, 345, 352.

[226] İmam Nevevî olduğunu iddia edenler Ali Nayif el-Bikâî ve Abdulğafur el-Bûşilî'dir. Detaylı bilgi için bkz. Mahmûd et-Tahhân, **Usûlu't-Tahrîc ve'l-Esânîd**, s. 14; Hayr Âbâdî, **Tahrîcü'l-Hadîs Neşetühü ve Menheciyyetühü**, s. 37; Ali Nayif el-Bikâî, **Tahrîcü'l-Hadîsi'ş-Şerîf,** s.25-26; Abdulğafur el-Bûşilî, **İlmu't-Tahrîc ve Devrihi fî Hidmeti's-Sünneti'n-Nebeviyyi,** Mücammâu'l-Melik Fehd Li Tabâati'l-Mushaf, Medine, tsz., s.38.

Irâkî'nin (ö. 805/1403) İhyâ'nın tahrîci üzerine yaptığı meşhur eserine dayandırılırlar. el-Münâvî (ö. 1031/1621), Irâkî'nin (ö. 805/1403) sözünü şöyle nakleder, "*İmam Nevevî gelinceye kadar mütekaddimûn alimlerinin âdeti, eserlerinde geçen hadisler hakkında nadir yerler dışında hadisi kimin tahrîc ettiği ve hadisin sıhhat durumu hakkında hiçbir şey söylememekti. Tâ ki İmam Nevevî gelip bunları açıkladı.*"[227]

Bizim anladığımız kadarıyla bu iddia isabetli değildir. Çünkü Irâkî'nin (ö. 805/1403) bu sözlerindeki amacı, fıkıh kitaplarında hadislerin tahrîci, hükmünün belirtilmesi ve illetlerinin zikredilmesi gibi konuları geniş bir şekilde ele alıp bunu kendi üzerine bir yükümlülük olarak alma anlamındadır. İşte İmam Nevevî kendinden önceki fıkıhçıların kullanmadığı bu yöntemi kullanmıştır. İmam Nevevî'nin hadisleri tahrîc edenlerin ilki olduğu hakkında da bir bilgi yoktur.

Fakîhlerin hadisleri zikrederken hükümlerini belirtme konusunda gerekli ehemmiyeti göstermedikleri hakkında birçok örnek vardır. Örneğin İbn Mülakkîn (ö. 804/1401), Râfiî'nin (ö. 623/1226) kitabı Şerhü'l-Kebîr hakkında, kitabında kendinden önceki fakîhlerin yaptığı gibi zayıf ve mevzu hadisleri zikredip bunların durumunu belirtmediğini söyler.[228]

Burada dikkate değer bulduğumuz bir konuya daha değinmek istiyoruz. Fıkıh âlimlerinin hepsi tahrîce değer vermeyen kişilerden oluşmuyordu. Çünkü aralarında bu işe ehemmiyet gösteren birçok âlim vardır. Örneğin İbn Kudâme el-Makdisî (ö. 620/1223) el-Muğnî'de, İmam Şâfiî (ö. 241/855) ise el-Ümm'de bazı hadislerin sıhhat durumuna değinmiştir. Ancak anladığımız kadarıyla bunlardan hiç biri kitaplarındaki bütün hadisleri kabul ve red yönünden belirtme şeklinde kendisine bir sorumluluk olarak yüklememiştir. Bizim bu sözlerimizi destekler mahiyetteki diğer bir söz ise el-Münâvî'nin (ö. 1031/1621), Kemal İbn Hümâm'dan (ö. 861/1456),

---

[227] Şâfiî, **el-Ümm**, c. 1, s.18; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, **el-Muğnî**, Mektebetü'l-Kâhire, 1968, c.1, s. 15, 20, 371; c.2, s. 89, 185, 354; c.3, s, 5, 495; c.4, s, 11, 297.

[228] İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî, **el-Bedrü'l-Münîr fî Tahrîci Ehâdîsi'ş-Şerhi'l-Kebîr**, Thk. Mustafa Ebu'l-Ğayd, Dâru'l-Hicret, Riyad, 1425, c.1, s.281.

naklederek zikrettiği şu sözlerdir; "*Tefsir kitapları mevzu hadislerle doludur. İlk dönemlerdeki fakîhlerin büyükleri ise hadislerin tahrîci ve sahîh ile zayıfı birbirinden ayırma yoluna gitmemişlerdir. Birçok hadisi Hz. Peygambere nisbet edip ve zayıf hatta mevzu denebilecek hadislerin üzerine hüküm bina etmişlerdir.*" Kemal İbn Hümâm (ö. 861/1456), bu konuda mütesâhil davrananlara İmamü'l-Haremeyn Cüveynî (ö. 478/1085), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve dört mezhebin büyük müctehidlerinden birçok kişiyi zikreder. Ancak bu, onların ilminin yüceliğine zarar vermez. Çünkü dünyadaki bütün hadislerin durumuna vakıf olma müçtehid için bir şart değildir.[229]

Bütün bunlardan hareketle İmam Nevevî'nin fıkıh kitaplarının hadis zikretme yöntemini ne kadar değiştirdiğini görebiliriz. Ayrıca bu yöntem kendisinden sonra gelen fıkıh âlimleri üzerinde büyük bir etki yaratmıştır.

2.2. NEVEVÎ'NİN TAHRÎC METODU

2.2.1. Nevevî'nin Tahrîc Yaparken Kaynakları Seçme ve Tertip Etme Yöntemi

el-Mecmu' eserine bakıldığında, Nevevî'nin tahrîc yönteminin özetle şu olduğu görülür;

- Bir hadisin tahrîcini yaparken kaynak olarak göstereceği kitapları seçme
- Hadisin kabul ve red yönünden hükmünü her zaman belirtme.

Nevevî, Mukaddime'sinde bir hadisin tahrîcini yaparken kitap seçiminde hangi tertibe uyacağını şu sözlerle belirtiyor: "*Eğer bir hadis Buhârî ve Müslîm'in ikisinde veya herhangi birinde bulunuyorsa özel bazı yerler dışında kaynak olarak sadece Buhârî ve Müslîm'i veririm. Çünkü bir hadisin bu iki eserden birinde geçmesi, hadisin güçlendirilmesi için başka kaynağa müracaat edilmesine ihtiyaç duymaz. Ancak bu iki kaynaktan birinde bulunmazsa Usulü Hamse'nin kalanı olan Ebû*

[229] el-Münâvî, **Feyzü'l-Kadîr**, c. 1, s. 20-21.

Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin[230] *sünenlerinden ulaşabildiklerimi kaynak olarak gösteririm. Eğer bu üçünden sadece birinde geçiyorsa sadece onu kaynak olarak veririm. Eğer hiçbirinde yoksa hadisin sıhhat durumunu belirterek diğer hadis kitaplarını kaynak olarak veririm."*[231]

Bütün bunlardan hareketle Nevevî'nin hadisleri tahrîc yöntemini şu maddeler altında özetleyebiliriz:

2.2.1.1. Buhârî ve Müslîm'de Bulunan Hadisleri Tahrîc Etmesi

Eğer bir hadis Buhârî ve Müslîm'in ikisinde veya herhangi birinde bulunuyorsa kaynak olarak sadece Buhârî ve Müslîm'i verir. Bu ikisi ile birlikte başka bir kaynağı çok az yerde verse bile bunu belli başlı bazı gerekçelerden dolayı vermiştir.[232] Bu sebeplerden bazıları şunlardır:

- Sahîhayn'da yer almayan bir ziyadenin başka kaynaklarda geçmesi
- *el-Mühezzeb*'te geçen hadisin metninin mana itibariyle aynı olsa bile lafız itibariyle Sahîhayn'daki metinle aynı olmaması

Şimdi ise bunların her birine birer örnek vereceğiz.

2.2.1.1.1. Sahîhayn'da Yer Alan Bir Hadisin Tahrîcine Örnek

Şirâzî'nin kendi kitabında zikrettiği şu hadis örnek olarak gösterilebilir. Ubâde b. Sâbît Hz. Peygamberden şöyle rivayet ediyor: "Namazın içinde Fatiha okumayan kişi için namaz yoktur." Nevevî bu hadisin tahrîcini yaparken der ki: "Ubâde'nin hadisini

---

[230] Nevevî, İbn Mâce'yi en güvenilir hadis kitapları olarak saydığımız Kütüb-i Sitte'nin içine almayıp bu kitapları Usulü Hamse diye niteler.

[231] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.4.

[232] Nevevî, bu konuda muhaddislerin hadislerin tahricinde itimad ettikleri kaidelere uymuştur. Nitekim el-Münâvî, Feyzü'l-Kadîr'de şöyle der: "Eğer bir hadis Sahihayn'da yer alıyorsa başka bir kaynağı vermeye gerek kalmaz." **Feyzü'l-Kadîr**, c.2, s. 559.

Buhârî ve Müslîm rivayet eder."[233] Bu konu hakkında birçok örnek verilebilir ancak biz sadece bununla yetineceğiz.[234]

2.2.1.1.2. Sahîhayn'ın Sadece Birinde Bulunan Hadisleri Tahrîc Etmesi

Amr b. Ümeyye rivayet ediyor ve diyor ki: "Ben Resulullah'ı sargı ve mestler üzerine meshederken gördüm."[235] Nevevî bu hadisin tahrîcini yaparken der ki: "Buhârî rivayet etmiştir." İşte Buhârî'nin Müslîm'den teferrrüd ettiği hadislerden bir tanesi de budur.[236] Bundan dolayı Nevevî sadece Buhârî'nin kitabını kaynak olarak gösterip bununla yetinmiştir.[237]

2.2.1.1.3. Sahîhayn'ın ile Birlikte Bir Sebepten Dolayı Başka Eserleri Kaynak Göstermesi

Şîrâzî'nin zikrettiği şu hadisi örnek olarak gösterebiliriz: "Ubbâd b. Temîm amcasından şöyle rivayet ediyor: Resulullah (s.a.v.) yağmur duasına çıkınca kıraatin cehrî olduğu iki rekât namaz kıldı, ridâsını topladı ve ellerini kaldırarak yağmurun yağması için dua etti." Nevevî bu hadisin tahrîcini yaparken der ki: "Bu hadisi Buhârî, Müslîm, Ebû Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiştir. Ancak Sahîhayn'ın rivayetinde "elleri kaldırma" bölümü, sadece Müslîm'in rivayetinde ise "kıraati cehrî okuma" bölümü yoktur."[238] Nevevî'nin burada Buhârî ve Müslîm ile yetinmeyip Ebû Dâvud ve Tirmizî'yi de kaynak olarak göstermesinin sebebi *el-Mühezzeb*'te zikredilen hadis metninin lafızları ile Sahîhayn'daki hadis metninin lafızlarının aynı olmamasından kaynaklanmaktadır.

---

[233] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.326; Buhârî, "Sıfatü's-Salât", 13, c.1, s.151, (756); Müslîm, "Salât" c.1, s.295, (394).

[234] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.117, 24; c.2, s.81; c.3, s.43, 430, 158, 395; c.4, s.82; c.5, s.92, 203, 245; c.6, s.104; c.7, s.221; c.8, s.23, 426; c.9, s.245.

[235] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.408; Buhârî, "Vüdû", 47, c.1, s.52, (205).

[236] Humeydî, **El-Cemû Beyne's-Sahihayn,** Dârü İbn Hazm, Beyrut, 2002, c.3, s.397.

[237] Diğer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.31, 35, 85, 294, 297, 418; c.2, s.58, 81, 281, 565; c.3, s.455, 456; c.5, s.107; c.8, s.252, 357.

[238] Ebû Dâvud, "Salât", 257, c.1, s.301, (1161); Tirmizî, "Salât" 395 c.1, s.693, (556); Buhârî, "İstiskâ", 4, c.2, s.27, 31, (1012, 1020, 1027); Müslîm, "İstiskâ", c.2, s.611, (894).

2.2.1.2. Sahîhayn'ın Dışındaki Bir Kaynaktan Hadisi Tahrîc etmesi

Nevevî, eğer bir hadisi Buhârî veya Müslîm'den herhangi birinde bulamazsa Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin sünenlerinden ulaşabildiklerini kaynak olarak gösterir. Eğer bunlarda da bulamazsa diğer hadis kaynaklarına müracaat eder. Şimdi bu konudaki tertibini örneklerle açıklayalım.

2.2.1.2.1. Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin Sünenlerinde Bulunan Hadisleri Tahrîc Etmesi

Bu bölüme şu hadisin tahrîcini örnek verebiliriz; Ukbe b. Âmir Resulullah'tan (s.a.v.) şöyle rivayet ediyor: "Kur'an'ı açıktan okuyan sadakayı açıktan veren, Kur'an'ı gizli okuyan sadakayı gizli veren gibidir." Nevevî bu hadisin tahrîcini yaparken der ki: "Bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî' rivayet etmiş olup Tirmizî hasen bir hadistir demiştir."[239] Bu örnekte hadis her üç sünende de geçtiği için her üçünü de örnek olarak vermiştir. Eğer hadis Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'den sadece birinde geçiyorsa sadece onu verir. Bunun örneği Ebû Said'in şu rivayetidir; "Resulullah (s.a.v.) mescidde itikâfa girmişti. Bazı insanların seslerini yükselterek zikrettiklerini ve avretlerin açtıklarını gördü onlara şöyle dedi: "Dikkat edin hepiniz Allah'a münacat ediyorsunuz. Ancak bunu yaparken birbirinize eziyet etmeyin. Kıraatte de (ya da namazda) sesinizi çok yükseltmeyin."[240] Nevevî bu hadisin tahrîcini yaparken der ki: "Ebû Dâvud bu hadisi sahîh bir isnadla rivayet etmiştir." burada sadece Ebû Dâvud'la yetinmiştir. Ancak aynı hadis Nesâî'de de rivayet edilmektedir.[241]

---

[239] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.392; Ebû Dâvud, "Salât", 313, c.2, s.38, (1333); Tirmizî, "Fezâilu'l-kuran", 20, c.5, s.30, (2919); Nesâî', "Zekât", 68, c.5, s.80, (2561); Benzer örnekler için bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.153; c.3, s.421; c.4, s.15, 19; c.9, s.28.

[240] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.392; Ebû Dâvud, "Salât", 313, c.2, s.38, (1332); Benzer örnekler için bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.19, 408; c.4, s.92; c.8, s.427.

[241] Nesâî', c.7, s.289, (8038).

2.2.1.2.2. Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin Sünenleriyle Yetinmeyip Başka Bir Kaynağa Da Müracaat Etmesi

Bu bölüme Ebû Ümâme'nin Resulullah'tan (s.a.v.) rivayet ettiği "Kulaklar da baştandır" hadisini örnek verebiliriz." Nevevî bu hadisin tahrîcini yaparken şöyle der: "Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, Beyhakî ve onların dışındakiler rivayet etmiştir."[242]

2.2.1.2.3. Kütüb-i Hamse Dışındaki Eserleri Kaynak Olarak Göstermesi

Bu kısma Hz. Enes'in şu hadisini örnek gösterebiliriz: "Resulullah'ın (s.a.v.) ashâbı beraber yürürlerken önlerine bir ağaç veya tepecik geldiğinde sağa sola ayrılırlardı sonra onların ardında karşılaşınca birbirlerine selam verirlerdi." Nevevî der ki: " Bu hadisi İbnü's-Sünnî rivayet etmiştir."[243]

Nevevî'nin hadis tahrîcindeki metodu genellikle kitabın ismini vermeden müellifinin ismini vererek kaynak göstermesidir. Örneğin, "Buhârî rivayet etti, Beyhakî rivayet etti" der ve bundan Buhârî'nin Sahîh'i ile Beyhakî'nin Sünen'ini kasteder. Ancak hadisi tahrîc ettiği müellifin birden çok kitabı varsa o zaman kitabın ismini belirtir. Mesela Buhârî'nin et-Târîhü'l-Kebîr'ini kaynak olarak gösterecekse bunu belirtir. Buna şu hadisi örnek olarak gösterebiliriz. İbn Abbâs der ki:" Hades iki çeşittir. Bir tanesi dilde diğeri avret yerindedir. Dilde olanı daha şiddetlidir." Nevevî bu hadis hakkında şöyle der: İbn Abbâs'ın bu sözünü Buhârî, Kitâbu'd-Duafâ'da rivayet etmiştir."[244] Burada Buhârî'nin Sahîh'i dışındaki bir kitap kaynak olarak gösterildiği için bu kitap zikredilmiştir.

---

[242] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.414; Ebû Dâvud, "Tahâret", 48, c.1, s.33, (134); Tirmizî, "Tahâret", 29, .c1, s.93, (37); İbn Mâce, "Tahâret", 53, c.1, s.152, (444); Beyhakî, Sünenü'l-kübrâ c.1, s.108, (312); Benzer örnekler için bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.470, 479; c.2, s.77, 82; c.3, s.344; c.5, s.282; c.6, s.395.

[243] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.598; İbnü's-Sünnî, **Amelü'l-Yevmi ve'l-Leyle**, thk. Kevser el-Bernî, Dâru'l-ârkam, Beyrut, 1998, s.217, 245; Benzer örnekler için bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.24, 273; c.2, s.99, 209, 215; c.3, s.87, 329, 333, 465; c.4, s.178; c.5, s.67; c.6 s.355, 488; c.9, s.150.

[244] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.62; Benzer örnekler için bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.91; c.3, s.401; c.4, s.67, 468; c.5, s.265; c.9, s.68.

Ancak bazen bir müellifin birden çok kitabı olup herhangi biriyle şöhrete ulaşamamıştır. Böyle bir müellifin kitabını kaynak olarak verirken sadece müellifin ismiyle yetinir. İşte böyle bir durumda müellifin hangi kitabının kastedildiği konusunda sıkıntı yaşanmaktadır. Buna şunu örnek olarak gösterebiliriz: Câbir b. Abdullah Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu söyler: "Bana kadir gecesinin hangi gece olduğu gösterildi ancak bu daha sonra bana unutturuldu. O son on günün gecelerindedir…" Nevevî bu hadis hakkında şöyle der: "Bu hadisi Ebû Bekîr b. Ahmed b. Ömer b. Âsım en-Nebîl kitabında rivayet etmiştir."[245] Burada zikredilen Ebû Bekîr'in birden çok kitabı vardır. Peki, Nevevî burada kitap derken hangi kitabını kastetmiştir? İşte böyle yerlerde kitabın isminin verilmemesi karışıklığa sebep olmaktadır.

2.2.1.2. Nevevî'nin Tahrîc'te Kullandığı Kaynaklar

Nevevî bir hadisin tahrîcini yaparken belli başlı bazı eserleri kaynak olarak kullanır. Bunlardan Kütüb-i Tis'ayı, Hâkim'in el-Müstedrek'ini, Beyhakî'nin Sünenü'l-Kübrâ'sını ve Dârekutnî'nin Sünen'ini çok fazla kullanır. Şâfiî'nin Müsned'i[246] ve el-Ümm'ü[247], Buhârî'nin Cüzü Refi'l Yedeyn'i[248] ve Târîhü'l-Kebîr'i[249], Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin Müsned'i[250], İbn Huzeyme'nin Sahîh'i[251], İbn Hıbbân'ın Sahîh'i[252], İbnü's-Sünnî'nin Amelü'l Yevm ve Leyle'si[253]ve Beyhakî'nin

---

[245] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6, s.474; Bu hadisi İbn Ebî Âsım'ın kitaplarında bulamadık. Ancak aynı hadisi İbn Hıbbân Sahîh'inde Câbir yoluyla rivayet etmiştir, bkz. Sahîhu İbn'i-Hibbân, c.8, s.443-444, (3688).

[246] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.35, 78, 95, 296; c.2, s.91; c.9, s.400.

[247] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.87, 92, 255, 263, 274; c.2, s.35; c.3, s.330; c.4, s.550.

[248] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.401, 403, 405, 446, 447, 511.

[249] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.339; c.2, s.78; c.3, s.369; c.4, s.193; c.5, s.253; c.7, s.480; c.9, s.190; Buhârî'nin Târîhi derken Târîhü'l-Kebîr'i anlaşılır. Örneğin **el-Mecmu'**, c.1, s.339' da verilen hadis hakkında Buhârî'nin Târîhi diye kaynak verilirken Târîhü'l-Kebîr'i kasteder.

[250] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.218, 430; c.2, s.549; c.5, s.234; c.9, s.41, 242.

[251] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.273; c.3, s.51, 87; c.4, s.9, 95, 329, 333, 336, 344, 346; c.5, s.51; c.7, s.387.

[252] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.277; c.3, s.329, 345, 365.

[253] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.400, 598, 600; c.5, s.98, 99; c.8, s.438, 442.

Ma'rifet's-Süneni ve'l-Âsâr'ı[254] gibi eserleri bazen kullanır. Buhârî'nin ed-Duafâu'l-Kebîr'i[255], Ebû Dâvud'un Merâsîl'i[256], Ebû Bekîr b. Ebî Hayseme'nin Târîh'i[257], Ebû Avâne'nin Müsned'i[258], Ebî'l-Kâsım el-Beğavî'nin el-Ca'diyât'ı[259], Hâkim'in Târîhü'n-Nîsâbûrî'si[260], Ebî Ne'îm'in Hilyetü'l-Evliyâ'sı[261], Beyhakî'nin el-Hilâfiyât'ı[262] ve Hâfız Abdukadir er-Rehâvî'nin el-Erbaîn'i[263] gibi eserler ise nadiren başvurduğu kaynaklar arasındadır.

2.2.1.3. Nevevî'nin Kaynakların Tertibinde İzlediği Yol

Nevevî hadis tahrîcinde hadis kaynaklarının kronolojik tarihini gözeterek yani hangisi daha önce telif edilmişse bu sıralamaya uyarak sıralama yapmıştır. Örneğin, Sünen'i Erbaa'da İbn Mâce'nin Sünen'ini her zaman en sonda verir. Bu sıralamaya şunu örnek olarak verebiliriz: "Şâfiî, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Beyhakî ve onların dışındakiler rivayet etmiştir."[264] Burada tarihi sıralamaya riayet etmiştir. İkinci bir örnek olarak şunu da verebiliriz: "Ahmed b. Hanbel Müsned'de, Nesâî, İbn Mâce ve Beyhakî Sünen'lerinde rivayet etmişlerdir."[265] Bir diğer örnek olarak ise bir hadis hakkındaki şu tahrici verilebilir; " Mâlik el-Muvatta'da, Şâfiî' Müsned ve el-Ümm'de, *Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî'*, İbn Mâce ve bunların dışındakiler kendi Sünen'lerinde sahîh isnatlarla rivayet etmişlerdir."[266] Birinci örnekte olduğu gibi

---

[254] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.344; c.2, s.160, 191; c.3, s.439; c.4, s.450, 546, 548, 554.
[255] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.62.
[256] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.91; c.5, s.65.
[257] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.265.
[258] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.248; c.4, s.73, 79.
[259] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.248.
[260] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.212.
[261] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.344.
[262] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.334, 342, 345.
[263] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.73.
[264] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.279.
[265] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.530.
[266] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.352.

diğer iki örnekte de tahrîc ettiği kaynakları tarihi sıralamaya uygun olarak vermiştir.[267]

Nevevî, tertibe uymadığı nadir bazı yerler dışında kronolojik tertibe genellikle uymaktadır. Bu tertibe uymadığı yere şunu misal olarak verebiliriz; "Bu hadisi Hâkim ve İbn Huzeyme rivayet etmiştir." İbn Huzeyme (ö. 311/923), Hâkim'den (ö. 405/1014) daha sonra vefat etmesine rağmen tahrîcte Hâkim daha önce verilmiştir. Ancak bizim anladığımız kadarıyla bu ibareler Nevevî 'nin ibaresi değil doğrudan Ebû Muhammed el-Makdisî'den naklettiği bir ibaredir.[268] Çünkü Nevevî bu tahrîci Ebû Muhammed el-Makdisî'den naklettiği bazı alıntılardan hemen sonra zikretmiştir. Bundan dolayı bu ibarenin el-Makdisî'ye ait olması kuvvetle muhtemeldir.

Nevevî'nin, kronolojik tertibe uymadığı nadir yerlerden bir tanesi de şu örnektir; "Ebû Katâde'nin hadisi sahîh olup Ebû Dâvud bu hadisi aynı lafızlarla Müslîm'in sıhhat şartlarına uygun bir şekilde, Müslîm ise bu hadisin aynı lafzı ile değil de manasıyla rivayet etmiştir."[269] Burada Ebû Dâvud'u öne alması hadisin lafzının onun kitabında bulunmasından dolayıdır. Böyle bir sebep olmasaydı Müslîm'in Ebû Dâvud'tan önce zikredilmesi gerekirdi.[270]

2.2.1.4. Hadisi Tahrîc Ederken Hükmünü Belirtme Metodu

Nevevî bir hadisin tahrîcini yaparken kaynak olarak gösterdiği eserlerin müellifleri nasıl hüküm vermişse ona riayet etmeye özen göstermiştir. Buna örnek olabilecek birçok misali daha önce vermiştik. Biz burada bir örnekle yetineceğiz. Ebû Saîd el-Hudrî Resulullah'tan (s.a.v.) şöyle rivayette bulunur: "Mümin kimse sonu cennet oluncaya kadar hiçbir hayırdan geri durmaz, hayır işlemeye devam eder." Nevevî, bu hadisin tahrîcinde şöyle der: "Tirmizî rivayet etmiş olup hadis

---

[267] Buna benzer birçok örnek vardır. Bu örnekler için bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.171, 424; c.2, s.35, 99, 137, 159, 415; c.3, s.457; c.7, s.243, 387; c.8, s.95; c.9, s.4, 9, 125.

[268] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.346.

[269] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3 s.25.

[270] Buna benzer örnekler için bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.92.

hasendir demiştir."[271] İşte burada Nevevî, Tirmizî'nin hadis hakkındaki hükmünü aynen aktarmıştır.[272]

Eğer Nevevî bir hadis hakkında hüküm bulamazsa kendisi bu hadis hakkında hüküm verir. Buna şunu örnek olarak verebiliriz: "Enes Resulullah'tan (s.a.v.) şöyle rivayette bulunur; Kim güzel bir şekilde abdest alır da üç defa "Eşhedü enlâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerike leh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûluh" derse, ona Cennetin sekiz kapısı açılır. Hangisinden isterse ondan girer." Nevevî bu hadisin tahrîcinde şöyle der: "Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce zayıf bir isnadla rivayet etmişlerdir."[273]

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Nevevî, kendi mukaddimesinde belirtmiş olduğu tahrîc esaslarına uygun bir şeklide kitabını oluşturmaya çalışmıştır. Eserlerinde geçen bütün hadisleri titiz bir şekilde ele alıp asli kaynaklarına götürmüş ve her biri hakkında sıhhat veya zayıflığına dair hüküm vermiştir. Böyle yapması onun bu konu hakkında ne kadar dikkatli ve ne kadar liyakat sahibi olduğunu gösterir. Ayrıca bütün bu değerlendirmeleri yaparken bu eserin oluşturulmasına 662 yılında başlayıp bitiremeden vefat yılı olan 676'ya kadarki uzun bir sürede bunları yapması göz ardı edilmeyecek hususlardandır.

2.2.2 Tahrîcin Bütün Hadisleri Kapsaması ve Mükerrer Hadislerin Durumu

2.2.2.1. Tahrîcin Bütün Hadisleri Kapsaması

Nevevî *el-Mühezzeb*'te yer alan hadislerin tümünün tahrîcini yapmaya çok önem vermiştir. Hatta *el-Mühezzeb*'te yer alıp da tahrîcini yapmadığı hiçbir hadis

---

[271] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.19; Tirmizî, "İlim", 19, c.4, s.348, (2686).

[272] Buna benzer örnekler için bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.112; c.2, s.93, 208, 549, 589; c.3, s.91, 157, 479; c.5, s.67; c.6, s.315, 439, 350; c.8, s.386; c.9, s.302.

[273] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.457; İbn Mâce, "Tahâret", 60, c.1, s.159, (469); Ahmed b. Hanbel, Müsned c.21, s.307, (13792); Buna benzer örnekler için bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.435; c.2, s.177, 359; c.3, s.382, 483; c.5, s.233; c.6, s.399; c.8, s.90; c.9, s.68.

yoktur denebilir. Ayrıca hadislerin tahrîcini yaparken hadislerin Merfu'[274], Mevkûf [275] veya Maktu'[276] olmasını dikkate almayıp hepsinin tahrîcini yapmıştır. Bir önceki konuda merfu' hadislerin tahrîcine birçok örnek vermiştik. Şimdi de diğerlerin her birine örnek verelim.

Mevkuf Hadisleri Tahrîcine Örnek

Şîrâzî'nin de *el-Mühezzeb*'te ele aldığı şu hadis; "Sünnet olan şey, her iki bayram için de yıkanmaktır. Çünkü Ali ve İbn Ömer'inde yıkandığı rivayet edilir." Nevevî, bu hadisin tahrîcini yaparken şöyle der: "Hz. Ali'nin yıkanması konusundaki bu eser, İmâm Şâfiî'nin el-Ümm'ünde ve Beyhakî'de zayıf bir senedle rivayet edilmiştir."[277] Bu konuya şunu da örnek olarak olarak verebiliriz: "İbn Ömer Ramazan bayramı sabah vakti geçmeden yıkanırdı." Nevevî, bu hadisin tahrîcini yaparken şöyle der: "Hadis sahîh olup Mâlik Muvatta'da Nâfi'den naklederek rivayet etmiştir."[278] Her iki örnekte de Nevevî, Mevkûf olan hadislerin tahrîcini yapmış olup her biri hakkında hüküm vermiştir.[279]

Maktu' Hadislerin Tahrîcine Örnek

Nevevî, Şîrâzî'nin de *el-Mühezzeb*'te ele aldığı Atâ b. Ebî Rebâh'a ait olan bir hadisin tahricini yaparken şöyle der: "Bu hadisi Ebû Dâvud Sünen'inde sahîh bir

---

[274] Ahmet Keleş, **Hadis Tarihi ve Usûlü Dersleri**, Fecr Yayınları, Ankara 2017, s.43; Talât Koçyiğit, **Hadis Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, Kasım 2016, s.210; Zişan Türcan, Komisyon, **Hadis El Kitabı**, s.280; Abdullah Aydınlı, "Merfu'",**DİA**, Ankara 2004, c.29, 180-181; Hacı Musa Bağcı, **Hadis Tarihi ve Metodolojisi**, Ankara Okulu, Ankara 2015, s. 299; Abdullah Aydınlı, **Hadis Istılahları Sözlüğü,** İFAV, 9. Baskı, İstanbul 2016 s. 175-176.

[275] Keleş, **Hadis Tarihi ve Usûlü Dersleri**, s.44; İsmail Karagöz, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s.426; Abdullah Aydınlı, "Mevkuf",**DİA**, Ankara 2004, c.29, 437-438; Türcan, Komisyon, **Hadis El Kitabı**, s. 284; Keleş, **Hadis Tarihi ve Usûlü Dersleri**, s.44; Bağcı, **Hadis Tarihi ve Metodolojisi**, s.299; Aydınlı, **Hadis Istılahları Sözlüğü**, s. 181.

[276] Keleş, **Hadis Tarihi ve Usûlü Dersleri**, s.44; Koçyiğit, **Hadis Usulü**, s.210; Bağcı, **Hadis Tarihi ve Metodolojisi**, s. 299; Aydınlı, **Hadis Istılahları Sözlüğü,** s. 170.

[277] Şâfiî, **el-Ümm,** c.1, s.265; Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ**, c.3, s.393, (6124).

[278] Mâlik, Muvatta, "Îydeyn", (2/248)6124; Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.6.

[279] Benzer örnekler için bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.257; c.4, s.30, 31, 49, 58; c.6, s.348, 512; c.7, s.294; c.8, s.284.

isnadla rivayet etmiştir."[280] Burada Nevevî, Maktu' bir hadisin de tahrîcini yapmış olup hakkında hüküm vermiştir.

Nevevî, bazen *el-Mühezzeb*'te yer alan maktu' bir rivayeti eğer merfu' bir şekilde bulursa merfu' şekline de yer verir. Örneğin, *el-Mühezzeb*'te Mücâhid'in ويلعنهم اللاعنون ayetinin anlamı hakkında şunu söylediği aktarılır: "Yeryüzünün hayvanları, insanların hataları yüzünden üzerimize yağmur yağmıyor diyerek onlara lanet ederler." Nevevî, bu hadis hakkında şunu söyler: "Mücâhid'in bu sözleri Mücâhid ve İkrime'de rivayet edilir. İbn Mâce ise Sünen'in Kitâbu'l-Fiten bölümünde bu hadisi Bera b. Âzib yoluyla zayıf bir isnadla merfu' bir şekilde rivayet etmiştir."[281] Nevevî'nin bu hadisi hadis kitaplarında Mücâhid'den rivayet edilerek görmediği kuvvetle muhtemeldir. Çünkü bu hadisin lafızları Taberânî Kitâbu'd-Dua'da, Ebû Nuaym Hilye'de ve Beyhakî eş-Şuab'da biraz farklı lafızlarla da olsa Mücâhid'den rivayet edilmiştir.[282] Bütün bunlarla birlikte *el-Mühezzeb*'te Maktu' rivayetler çok azdır.[283]

2.2.2.2. Mükerrer Hadislerin Tahrîci

Nevevî, bir hadisin tahrîcini hadisle karşılaştığı ilk yerde yapar. eğer aynı hadis bir daha tekrarlanırsa bunu ikinci defa vermeyip hadisin geçtiği ilk yere havale eder. *el-Mecmu'*da bunun örnekleri çok olmakla birlikte biz bir tane örnekle yetineceğiz. "Allah (c.c.) sizlere farz namazlarınıza ek olarak vitir namazını vermiştir. Vitir namazını yatsı namazı ile fecrin doğuşu arasında kılın."[284] Nevevî, bu hadisin tahrîcinde Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin zayıf bir isnadla rivayet ettiklerini

---

[280] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.246; Ebû Dâvud, "Salât", 102, c.1, s.183, (686).
[281] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.65, 68; İbn Mâce, "Fiten", 22, c.2, s.1334, (4021).
[282] Taberânî, **ed-Duâ,** s.296 (955); **Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabkâtü'l-Asfiyâ**, c.3, s.286; Şüabu'l-Îmân, c.5, s.24, (3046).
[283] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.11, 12.
[284] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.12.

söyler.[285] Bu hadisten biraz sonra Şîrâzî aynı hadisi tekrar almasına rağmen Nevevî bir daha tahrîcini vermeyip hadisin geçtiği ilk yere havale eder.[286]

Bu üslubuna genellikle uymakla birlikte nadir bazı yerlerde buna uymadığı görülmüştür. Örneğin, "Çocuk ergenliğe girinceye kadar, uyuyan uyanıncaya kadar ve deli, aklı başına gelinceye kadar sorumlu tutulmaz"[287] hadisinin tahrîcini Kitâbus's-Salât ve diğer iki yerde tekrarlar.[288]

2.2.3. Nevevî'nin Tahricte Öne Sürdüğü Esaslara Uyması

Nevevî, acaba *el-Mecmu'*un Mukaddime'sinde öne sürdüğü şartlara uymuş mudur? Şimdi bunlara örnek vererek göz atalım.

2.2.3.1. Merfu' Hadislerin Tahrîci

Nevevî hemen hemen bütün merfu' hadislerin tahrîcini yapmıştır. Nadir olarak bazı yerlerde terk ettiği yerler de olmuştur. Bu yerleri şu şekilde sınıflandırabiliriz;

- Amellerin fazileti, dualar ve sahabe menkıbeleri ile ilgili hadisler,
- Hadisin halk arasında meşhur olması

Güzel Ahlak ile İlgili Olup Tahrîci Yapılmayan Hadislere Örnek

Bu kısma şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Öğrettiğiniz ve öğrendiğiniz kimselere karşı yumuşak davranın." [289] Bazen de hadis güzel ahlak ve edep ile ilgili olduğundan hadisin tahrîcini yapmamıştır. Buna İbn Abbâs'ın Hz. Peygamber'den

---

[285] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.18; Ebû Dâvud, "Salât", 334, c.2, s.61, (1418); Tirmîzî, "Vitir", 332, c.1, s.574, (452).

[286] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.25, 26; Benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.82, 110, 113, 117, 119, 151, 152, 424, 430, 437; c.3, s.131.

[287] Ebû Dâvud, "Hudûd", 16, c.4, s.140, 141, (4399, 4403); Nesâî, **Sünenü'l-kübrâ,** c.6, s.487, (7303, 7307); İbn Mâce, "Talâk", 15, c.1, s.651, (2041).

[288] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6, s.253; c.4 s.250.

[289] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.31.

rivayet ettiği şu hadisi örnek verebiliriz: "Hoşgör ve müsamaha et sen de hoş görülürsün."[290] Nevevî bu hadisin tahrîcini yapmamıştır.[291]

Dua ile İlgili Olup Tahrîci Yapılmayan Hadislere Örnek

Bu bölüme şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Mâverdî Mekke'ye girmek isteyen kişi hakkında Cafer b. Muhammed'in babasından onun da dedesinden onun da Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu duayı naklederdi: Allah'ım belde senin belden, ev senin evindir. Rahmetini dilemek için sana geldim."[292] Nevevî, Bu hadiste de tahrîc yapmamıştır.

Sahabe Menkıbeleri ile İlgili Olup Tahrîci Yapılmayan Hadislere Örnek

Bu kısma şu hadisi örnek olarak verebiliriz: Hz. Peygamber'in Ammâr b. Yâsir, Annesi ve babası hakkında şöyle müjde vermiştir. " Ey Yâsir ailesi sabredin çünkü sizin buluşma yeriniz cennettir."[293] Nevevî, Bu hadisin tahrîcini yapmamıştır.

Halk Arasında Meşhur Olmasından Dolayı Tahrîci Yapılmayan Hadislere Örnek

Bu bölüme şu hadisi örnek olarak verebiliriz: Nevevî, Şâfiî'nin menâkıbından bahseden, "Kureyş'ten öyle bir âlim çıkacak ki, yeryüzünü ilimle dolduracaktır"[294] hadisini meşhur olduğundan dolayı tahrîc etmemiştir. Ancak Nevevî bu metodu her zaman uygulamamıştır. Çünkü bazı yerler vardır ki meşhur olduğunu belirttikten sonra yine de hadisin tahrîcini yapmıştır. Bu yerlerden biri de Hz. Peygamber'in Müellefe-i Kulûb'a zekât verdiğine dair hadisidir. Nevevî bu hadisin tahricini yaparken şöyle der: "Hz. Peygamber'in Müellefe-i Kulûb'a zekât verdiğine dair

---

[290] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.9, s.153; Taberânî, **Mucemü'l-Evsat**, c.5, s.211, (5112); Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, **el-Mekâsidü'l-Hasene,** Thk. Muhammed Osman, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1985, s.114, (110).

[291] Benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu',** c.1, s.89; c.6, s.473, 474, 362; c.9, s.151.

[292] Nevevî, **el-Mecmu',** c.8, s.7.

[293] Nevevî, **el-Mecmu',** c.1, s.285; Hâkim, **el-Müstedrek**, c.3, s.438, (5666); Benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu',** c.1, s.348, 431, 432.

[294] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.11; İbn Ebî Âsım, **es-Sünnet,** c.2, s.637, (1522, 1523); Süyûtî, **el-Câmiu's-Sağîr**, c.1, s.116; Benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu',** c.1, s.294; c.3, s.78, 165; c.4, s.525, 526; c.5, s.111, 416; c.6, s.197, 198; c.8, s.120, 407, 477; c.9 s.258, 257.

hadis sahîh olup meşhur bir hadistir. Buna Huneyn ganimetlerinden Safvân b. Ümeyye'ye verilen payı örnek olarak gösterebiliriz. Bu hadis Müslîm rivayet etmiştir.[295]

Nevevî bir hadisin tahrîcini yaparken, az da olsa bazen Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'te hadisi naklettiği sahâbîyi değil de aynı hadisi nakleden başka bir sahâbîyi tahrîcte verir. Buna *el-Mühezzeb*'te Hz. Ali yoluyla nakledilen şu hadisi örnek olarak verebiliriz; "Resulullah (s.a.v.) iki, üç veya dört parmak kadar yer dışında ipek giymekten nehyetti." Nevevî bu hadisin tahrîcini yaparken şöyle der: "Bu hadisi Müslîm, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce ve onların dışındakiler rivayet etmiştir. Ancak hepsi de Hz. Ali yoluyla değil, Hz. Ömer yoluyla rivayet etmiştir."[296] Görünen o ki Nevevî, bu hadisi Hz. Ali yoluyla bulamamıştır. Ondan dolayı Hz. Ömer yoluyla rivayet etmiştir. İbn Mülakkîn de bu hadis hakkında şöyle der: "Bu hadisi Hz. Ali yoluyla nakledeni görmedim."[297]

2.2.3.2. Mevkuf ve Maktu' Hadislerin Tahrîci

Eğer bir hadis *el-Mühezzeb*'te geçmişse, Nevevî tahrîcini her zaman vermeye çalışır. Bu konudaki hassasiyeti sadece merfu rivayetlere has olmayıp mevkuf ve maktular için de geçerlidir. Nevevî her ne kadar Mukaddime'sinde belirlediği esaslara bağlı kalmaya gayret gösterse de bazı yerlerde bu esaslara bağlı kalmamıştır. Ancak böyle durumlar çok az olup kitabın hacmini büyük olmasına bakıldığında bu miktarın çok az bir miktar olduğu kolaylıkla anlaşılacaktır. *el-Mühezzeb*'te geçtiği halde Nevevî'nin tahrîcini yapmadığı hadislere şunu örnek olarak gösterebiliriz. Şîrâzî *el-Mühezzeb*'te şöyle der: " Sadaka almak zenginlere, Benî Hâşim ve Benî

---

[295] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.8, s.197-198; Müslîm, "Fezâil", c.4, s.1806, (2313).

[296] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.437; Müslîm, "Libâs", c.3, s.1643, (2069); Ebû Dâvud, "Libâs", c.4, s.47, (4042); Nesâî', **Sünenü'l-Kübrâ,** c.8, s.413, (9552); İbn Mâce, "Libâs", 18, c.2, s.1188, (3593).

[297] İbnü'l-Mülakkın, **el-Bedrü'l-Münîr fî taḫrîci eḥâdîṯi'ş-Şerḥi'l-kebîr**, c.5, s.52; Bu konudaki benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.233.

Muttalib ailesine helal kılındı. Çünkü Cafer b. Muhammed babasından şöyle rivayet ediyor: Mekke ve Medine arasında olan bir sulama yerinden su içti. Ona, sadakadan mı içiyorsun diye soruldu. O da, farz olan sadaka bize haram kılındı, farz olmayan sadaka değil, diye karşılık verdi." Nevevî bu hadisin tahrîcini yapmamıştır.[298]

Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'te almayıp Nevevî'nin *el-Mecmu'*da aldığı hadislerin tahrîcine gelince, Nevevî genellikle bunların tahrîcini yapmazdı. Onun yaptığı şey konu ile ilgili sahabe ve Tabiin fetvalarını özel bir başlık altında vermek ve çoğu zaman bu rivayetlerin isnadı hakkında da tahrici hakkında da bilgi vermemektir. Bu tür rivayetlerde en çok kaynak olarak verip destek aldığı eserler Mukaddime'sinde de belirttiği üzere İbnü'l-Münzirî'nin el-İşrâf ve el-İcmâ' eserleridir.[299] Bu iki eser dışında da selefin görüşlerini nakleden fıkıh kitapları ve sünenlerde bulabildiği nakillerden yararlanmıştır. Bu konuya selef ve halef arasında ihtilafa sebep olan deniz suyuyla abdest alabilme meselesini örnek verelim. "Bütün sahabe âlimleri ve onlardan sonrakilere bizim mezhebimizde olduğu gibi mekruh olmadığını söylemişlerdir. Tirmizî Sünen'inde, İbnü'l-Münzirî ise el-İşrâf'ında İbn Ömer ve Abdullah b. Amr b. Âs'tan hikâye ederek mekruh olduğunu hikâye etmiştir. Bizim ashabımız ise Said b. el-Müseyyeb'den hikâye eder."[300] Buradan anlaşılan o ki Tirmizî ve İbnü'l-Münzirî'nin sahabeden nakilleri rivayet yoluyla değil de hikâye yoluyla rivayet edilmiştir. Tirmizî'de ilgili yere bakıldığında onun da aynı şekilde rivayet değil hikâye ettiğini görülür.[301] Buradan da Nevevî'nin bir rivayetin naklinde ne kadar titiz olduğunu görmekteyiz.

---

[298] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6, s.238; Beyhakî, Sünenü'l-kübrâ, c.6, s.303, (12039); Bu konudaki benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.108, 109; c.5, s.42; c.6, s.198, 388.

[299] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.5.

[300] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.91; Bu konudaki benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.57, 208, 209, 399; c.4, s.23, 549.

[301] Tirmizî, "Tahâret", 52, (1/112) 69.

Nevevî Mevkuf ve Maktu' Hadisler Hakkında Neden Bir Hüküm Vermemiştir?

Bizim anladığımız kadarıyla Nevevî bu hadisleri sadece kendi mezhebinin görüşünü destekleme amacıyla getirmiştir. Çünkü o bir hüküm bina etmek için bu hadisleri değil sahîh ve merfu' olan rivayetleri kullanır. Ayrıca Merfu' hadisler ile Mevkuf ve Maktu' hadisler tearuz ettiğinde her zaman Merfu' olan hadislerle amel eder.[302] Bunlardan dolayı bu tür hadisler hakkında hüküm beyan etmemiştir. Nevevî'ye göre sahabe sözü hüccet olmayıp bu hadislerin isnadlarına ulaşmanın zorluğundan dolayı bu hadislere merfu hadislere önem verdiği kadar önem vermemiştir.[303]

2.3. MUHADDİS VE FAKİHLERİN HADİSLERİ TAHRİC ÖZELLİKLERİ

2.3.1. Fakîhlerin Hadisleri Tahrîc Özellikleri

Muhaddislere göre de fakîhlere göre de hadis tahrîcinin anlamı birdir. Eğer böyle ise hadis tahrîc yollarının da aynı olması gerekir. Ancak Zeylaî ve İbn Dakîk el-Îyd gibi bazı fakîh muhaddisler, hadisin lafzının değil aslının tahrîc edilmesi gerektiğini ileri sürer. Çünkü fakîh hadisin lafzına bakarak bir hüküm inşa eder, hadis lafızlarının farklılaşmasıyla bu hüküm değişebilmektedir. Muhaddisin ise böyle bir durumu söz konusu değildir. Çünkü muhaddis أخرجه فلان deyince, bununla hadisin aslını yani manasını kasteder. Hadisin kitapta aynı lafızlarla bulunduğunu iddia etmez.

Demek ki aralarındaki fark rivayet ve ihticac yönüyle ortaya çıkmaktadır. Muhaddisin amacı rivayet olduğu için hadisin aslının olmasını yeterli görür. Fakîhin amacı ise ise ihticac olduğu için hadisin lafzının aynı olmasını şart koşar.[304]

---

[302] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.115, 175; c.3, s.445; c.7, s.268.
[303] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.58; c.9, s.302.
[304] Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullāh b. Yûsuf, **Nasbu'r-Râye Li Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye**, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 1997, c.1, s.116, 200.

Burada bizi ilgilendiren konu şudur; fakîh muhaddislerden olan Nevevî, Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'te ele aldığı hadislerin lafzının aynısını tahrîc etmeye dikkat etmiş midir? Yoksa hadislerin lafızlarını değil de aslını yani o hadisin manasını içeren hadisleri mi tahrîc etmiştir?

*el-Mecmu'*a bakıldığında Nevevî, Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'te yer verdiği hadislerin lafızlarının aynısını tahrîc etmeye çalıştığını ve ele alınan hadislerin lafızları ile diğer hadis kitaplarında geçen hadislerin lafızlarını karşılaştırdığını görmekteyiz. Bu konuya şunu örnek olarak verelim. Nevevî şöyle der: "*el-Mühezzeb*'te ve birçok fıkıh kitabında Ümmü Seleme'nin وغفر له ما تقدم من ذنبه وما تأخر، أو ووجبت له الجنة rivayeti atıf harflerinden vâv ile rivayet edilmiştir. Ancak doğrusu وجبت şeklinde أو ile kullanılmasıdır. Çünkü buradaki أو birçok hadis kitaplarında geçtiği gibi hadisin ravilerinden olan Abdullah b. Abdurrahman b. Yuhannis'in şekkidir.[305]

2.3.2. Hadislerin Lafızlarını Tahrîc Etmesi

Daha önce Nevevî'nin hadislerin lafızlarını tahrîc etmek için ne kadar hırslı ve titiz olduğunu anlatmıştık. Yaptığımız çalışmalarda Nevevî'nin bu konu hakkındaki metodunun üç şekilde olduğunu tespit ettik.

2.3.2.1. Hadisin Lafzını Tahrîc Etmesi

Bu şekilde yapılan tahrîce Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'teki şu metnini verebiliriz: " Hz. Peygamber'in Lakît b. Sabire'ye[306] söylediğine dayanarak müstehab olan ağza ve burna su vermede mübalağa yapmalarıdır. Hadisin metni şudur: Abdesti tam olarak al, parmaklarını birbirinden geçirerek temizle ve oruçlu olman dışında burna ve ağza su vermede mübalağa yap." Nevevî bu hadisin tahrîcini yaparken şöyle der:

---

[305] Râvi isminin zabtı için Bkz., İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, **Takrîbü't-Tehzîb**, Muhammed Avvâme thk. Dâru'r-Reşîd, Dımaşk 1986, s.311; Nevevî, **el-Mecmu'**, c.7, s.200; Ebû Dâvud, "Menâsik", 8, c.2, s.143, (1741); İbn Mâce, "Menâsik", 49 c.2, s.999, (3001, 3002); Beyhakî, Sünenü'l-kübrâ c.5, s.45, (8708).

[306] Râvi isminin zabtı için Bkz., Nevevî, **Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lüğât**, c.2, s.72.

"Lakît b. Sabire'nin bu hadisi sahîhtir. Hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve onların dışındakiler Lakît'in rivayetini sahîh isnatlarla rivayet etmişlerdir. *el-Mühezzeb*'te geçen hadisin lafzını, Tirmizî Kitâbu's-Sıyâm'da zikredip bu hadis *hasen sahîhtir* demiştir. Bu metin uzun bir hadisin bir bölümüdür."[307] Bu hadisten de anlaşılacağı üzere eğer Nevevî bir hadisin tahrîcinde **رواه فلان** diyorsa bu hadisin lafzıyla rivayet edildiği anlamına gelmez. Bundan dolayı hadisin tahrîcinde lafızla rivayet edilen hadisin Tirmizî'de geçtiğini açıkça söylemektedir..Tirmizî dışındakilerin ise hadisin aslını rivayet ettikleri anlaşılmaktadır.

Nevevî, bazen de lafızla yapılan tahrîce verdiği önemi ifade etmek için tahrîci yapılan hadis ile kaynaktaki hadisin harfi harfine aynı olduğuna işaret eder. Bu şekilde yapılan tahrîce Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'teki şu metnini örnek olarak verebiliriz: "Câbir, Hz. Peygamber'in altmış üç deve kestiğini sonra da Hz. Ali'ye kalanları kesmesini emrettiğini nakleder. Nevevî bu hadisin tahrîcini yaparken şöyle der: "Müslîm Sahîh'inde aynı harflerle rivayet etmiştir."[308]

2.3.2.2. Hadisin Aslını Tahrîc Etmesi

Nevevî, tahrîcte hadisin lafzını tahrîc için çok titiz olsa bile bazen hadisin lafzını bulamadığı için manasıyla olan hadisleri tahrîc etmiştir. Buna Nevevî'nin bir hadis hakkındaki şu sözleri örnek olarak gösterilebilir: "Hz. Aişe'nin *el-Mühezzeb*'te zikredilen hadisinin lafzını ben bulamadım. Ancak Muvattâ'da hadisin lafızlarına yakın lafızlarla sahîh bir isnadla rivayet edilmiştir.[309] Bazen de bir hadisin tahrîcini yapar ancak hadisin aslının başka bir kaynakta geçtiğini ifade eder. Buna Nevevî'nin şu sözlerini örnek olarak verebiliriz: "Hz. Peygamber bir ârâbîye Allah'ın sana

---

[307] **el-Mecmu'**, c.1, s.351, 352; Ebû Dâvud, "Tahâret", 53 c.1, s.35, (142); Timizî, "Savm", 69, c.2, s.147, (788); Nesâî, **Sünenü'l-kübrâ**, c.1, s.110, (99).

[308] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.8, s.413, 414; Müslîm, "Hac", 19, c.2, s.886, (1218); Bu konudaki benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.62, 83, 90, 422, 470; c.4, s.14, 43; c.5, s.279; c.6, s.385; c.8, s.80, 95, 98, 393, 421; c.9, s.13.

[309] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.388; Buhârî, "Eymân Ve'n-Nüzur", 14, c.8, s.135, (6667); Müslîm, "Salât", 11, c.1, s.298, (397); Ebû Dâvud, "Salât", 147, c.1, s.228, (861); Tirmizî, "Salât", 226, c.1, s.391-392, (302).

emrettiği gibi abdest al, buyurmuştur. Bu hadis sahîh olup Ebû Dâvud, Tirmizî ve onların dışındakiler rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hasen bir hadistir, demiştir. Buradaki metin uzun bir hadisin bir bölümüdür. Hadisin aslı Sahîhayn'da geçmektedir."[310]

2.3.2.3. Hadisin Lafzının veya Aslının Tahrîci Olduğu Konusunda Sükût Etmesi

Daha önce değindiğimiz gibi Nevevî bir hadisin tahrîcini yaparken ya lafzının ya da aslının tahrîcini yaptığını beyan etmişti. Ancak bazı hadislerde bu ikisini de söylemeyip sükût etmiştir. Nevevî'nin yaptığı bu tür tahrîcine Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'te İbn Ömer'den naklederek zikrettiği şu hadisi örnek verebiliriz: "Geceleyin en son namazınız vitir olsun." Nevevî bu hadisin tahrîcini şu şekilde yapar: "Buhârî ve Müslîm rivayet etmiştir."[311] Peki, Sahîhayn'da geçen bu hadis acaba lafzıyla mı yoksa manasıyla mı tahrîc edildi? İşte bu hadis lafızla tahrîc edildiği halde Nevevî bunu belirtmemiştir.[312]

Sonuç olarak Nevevî, hadislerin lafzının tahrîci konusunda belli bir yol izlememiştir. Çünkü bazen hadisin lafzını veya manasını tahrîc ettiğini belirtmiş, bazen de ikisini birden zikretmeyip sükût etmiştir.[313]

---

[310] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.353; Bu konudaki benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.403, 591; c.3, s.333, 362; c.4, s.103; c.6, s.126, 330; c.8, s.407, 408; c.9, s.232.

[311] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.14.

[312] Buhârî, (2/25)998; Müslîm, c.1, s.517, (751).

[313] Bu konudaki benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.75, 470, 517, c.2, s.142; c.3, s.105, 172, 173; c.4, s.338, 339, 460, 461; c.5, s.272; c.6, s.385, 439; c.7, s.5, 315, 471; c.8, s.6, 9, 31.

2.4. NEVEVÎ'NİN HADİSLERİ TAHRİC EDERKEN ZİKRETTİĞİ FAYDALAR

Nevevî'nin bazı hadisleri tahrîc ederken değindiği önemli noktalar bulunmaktadır. Aşağıda hadis tahriçleri sırasındaki bu hususlara maddeler halinde değinmeye çalışacağız.

2.4.1. Hadislerin Tahrîciyle Beraber Şâhidlerini Zikretmesi veya Onlara İşaret Etmesi

Nevevî'ye göre şâhid, bir hadisin başka bir hadise mana itibariyle uygun olmasıdır.[314] Nevevî hadislerin manasına ve hadisten çıkabilecek hükümlere önem gösterdiğinden dolayı Şirâzî'nin delil olarak getirdiği özellikle zayıf hadislere şâhidler getirmiştir. Bir hadisin zayıflığından dolayı şâhid olarak getirilen yerlere şunu örnek olarak verebiliriz. "Lâhit bizim içindir, Şakk ise bizim dışımızdakiler içindir."[315] Bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Beyhakî ve onların dışındakiler İbn Abbâs yoluyla zayıf bir isnadla rivayet etmişlerdir.[316] Ancak ölüm hastalığında Sad b. Ebî Vakkâs'dan nakledilen, ''mezarımı Resulullah'a (s.a.v.) yapıldığı gibi lahit şeklinde ve kerpiçleri üzerime dikerek yapın'' hadisi sahîh bir isnadla Müslîm'de rivayet edilmiş olduğundan önceki hadise ihtiyaç duymaz."[317]

Bazen de Tirmizî gibi hadisin şahidlerinin bulunduğunu söyler ancak bu şahidleri vermeden sadece sahâbî isimleriyle yetinir. Örneğin Nevevî, yapılmasında

---

[314] Nevevî, **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. Haccâc**, c.1, s.33-34; Koçyiğit, **Hadis Usulü**, s.69; Aydınlı, **Hadis Istılahları Sözlüğü,** s. 291.

[315] Lâhit, Kabir kazıldıktan sonra kıble tarafındaki duvarın dibine ve uzunlamasına ölünün sağacağı kadar girinti şeklinde bir oyuğun kazılmasıdır. Şakk ise, kabrin ortasında uzunlamasına bir çukur kazılarak yapılan kabir. Ayrıca bkz: Mehmet Şener, "KABİR", **DİA**, İstanbul 2001, c.24, s.35-37.

[316] Ebû Dâvud, "Cenâiz", 65, c.3, s.213, (3208); Tirmizî, "Cenâiz", 53, c.2, s.354, (1045); Nesâî, Sünenü'l-kübrâ c.2, s.456, (2147); İbn Mâce, "Cenâiz", 39, c.1, s.496, (1554); Beyhakî, Sünenü'l-kübrâ, c.3, s.572, (6718).

[317] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.286, 287; Müslîm, "Cenâiz", c.2, s.665, (966); Bu konudaki benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.403; c.3, s.51; c.4, s.17; c.6, s.360.

onur ve şeref olan her şeye sağla, bunun zıddı olan şeylerde sol ile başlanması gerektiğini dört hadisle ifade eder. Sonra da şöyle der: "Bu konu hakkında Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği şu hadisi vardır; *bir şeyi giydiğinizde ve abdest aldığınızda sağ tarafınızla başlayın*.[318] Abdeste sağ ile başlama konusunda Hz. Osman, Ebû Hüreyre ve İbn Abbâs'ın hadisleri buna şahid olarak getirilebilir."[319] İşte burada Nevevî, hadislerin metnini vermeden sadece sahâbî isimlerini vererek hadisin şahidlerinin olduğunu dile getirmiştir.[320]

2.4.2. Hadislerin Tahrîcini Yaptığı Eserde Aynı Hadisin Birçok Defa Geçmesi

Bunun örneği Şâfiî ve hadis ashabının Ümmü Seleme'den gelen rivayeti delil olarak gösterdiği şu hadistir: "Resulullah (s.a.v.) namazda selam verince kadınlar çıkıp kimse onlarla karşılaşmasın diye biraz beklerdi." Nevevî bu hadisin tahrîcini şu şekilde yapar: "Buhârî bu hadisi Sahîh'in birçok yerinde rivayet etmiştir."[321]

2.4.3. Hadisin Birçok Tarikinin Olduğunu İfade Etmesi

Bu kısma Nevevî'nin Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği zülyedeyn hadisi hakkındaki şu sözlerini örnek olarak getirebiliriz: "Buhârî ve Müslîm bu hadisi birçok tarikle rivayet etmiştir."[322]

---

[318] Ebû Dâvud, "Libâs", 45 c.4, s.70, (4141).

[319] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.384-385; Hz. Osman'ın rivayeti için Bkz., Buhârî, "Savm", 27, c.3, s.31, (1934); Müslîm, "Tahâret", c.1, s.204, (226); İbn Abbâs'ın rivayeti için Bkz., Buhârî, "Vüdû", 7 c.1, s.40, (140); Ebû Hüreyre'nin rivayeti için Bkz., Müslîm, "Tahâret", c.1, s.216, (246).

[320] Bu konudaki benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.312-313, 479, c.5, s.95; c.7, s.147; c.9, s.126-127, 338.

[321] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.489-490; Hadisin tekrar edildiği yerler, Buhârî, "Sıfatü's-Salât", 66, c.1, s.167, (837); Buhârî, "Sıfatü's-Salât",73, c.1, s.169, (849), 850; Buhârî, "Sıfatü's-Salât", 79, c.1, s.172, (866); Buhârî, "Sıfatü's-Salât", 80, c.1, s.173, (870); Bu konudaki benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.217, 381; c.3, s.441, 504, 480; c.4, s.8, 54; c.6, s.271; c.9, s.3.

[322] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.86; Başka tarikler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.268, 434; c.2, s.215; c.4, s.37; c.6, s.383; c.7, s.85; c.8, s.387.

2.4.4. Hadisin Tahrîcini Yapan Başka Âlimlerin Hatalarını Bildirmesi

Bu bölüme Ebû Hüreyre'nin Resulullah'tan (s.a.v.) rivayet ettiği şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Ümmetime zor geleceğinden korkmasaydım her namazdan önce misvak kullanmalarını emrederdim." Nevevî bu hadisin tahrîcini şu şekilde yapar: " Bu hadisi Buhârî ve Müslîm rivayet etmiştir. Buhârî'nin bir rivayetinde مع كل صلاة ibaresi vardır.[323] Bazı büyük imamların bu hadisi Buhârî'nin rivayet etmediğini ve Müslîm'in ferd hadislerinden olduğunu iddia etmesi hatadır. Çünkü Buhârî bu hadisi Kitâbu'l-Cuma'da rivayet etmiştir.[324] Ancak Nevevî bu tür bilgiler verirken hata da etmiştir. Buna şunu örnek verebiliriz: "Kur'an'a yalnızca temizken dokunun hadisi hakkında Nevevî şöyle der: Musannif ve Şeyh Ebû Hâmid, Hâkîm b. Hizâm'dan rivayet etmişlerdir. Ancak doğrusu, hadis ve fıkıh kitaplarında olduğu gibi Hz. Peygamber'in Yemen'e gönderdiği Amr b. Hazm'dan rivayet etmeleridir." Burada Nevevî Musannif ve Şeyh Ebû Hâmid hata ettiğini dile getiriyor. Ancak Dârekutnî'nin Sünen'ine ve Hâkim'in el-Müstedrek'ine bakıldığında bu hadisin Hâkîm b. Hizâm'dan rivayet edildiği görülür.[325]

2.4.5. Tahrîc Ettiği Hadislerin İsnadının Ortak Yönlerini Beyan Etmesi

Bu kısma Abdullah b. Zeyd'in ezan rivayetini verebiliriz. Nevevî bu hadisin tahrîcinde şöyle der: "Ebû Dâvud sahîh bir isnadla, Tirmizî ise hadisin bir bölümünü Ebû Dâvud'un tarikiyle rivayet edip, bu hadise *hasen sahîh* demiştir." Nevevî burada, Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin ortak oldukları noktaya temas etmiştir.[326]

---

[323] Buhârî, "Cuma",7, c.2, s.4, (887); Buhârî, "Temennî",9, c.9, s.85, (7240); Müslîm, "Tahâret", c.1, s.220, (252).

[324] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.268; Bu konudaki benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.217-218; c.4, s.81, 398; c.9, s.3.

[325] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.62; Dârekutnî, **Sünen**, c.1, s.221, (440); Hâkim, **el-Müstedrek**, c.3, s.552, (6051).

[326] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.76.

2.4.6. Hadisin tahrîcini yaparken yerini belirtmesi

Nevevî, bir hadisin tahrîcini yaparken genellikle kitabın ismini ve neresinde zikrettiğini açıklamaz sadece kitabın sahibinin ismini vermekle yetinir. Ancak bu tür bilgilere yer verdiği bazı yerler de vardır. Bu yerleri şu maddelerde toplayabiliriz:

- Hadisin zannedilen yerde olmayıp başka bir yerde bulunması
- Âlimlerin hadisin hangi bab altına alınması konusunda ihtilaf etmesi

İkinci kısma şunu örnek verebiliriz: "Baldırını kapat çünkü baldır da avrettendir" hadisini Nevevî şöyle tahrîc eder: "Ebû Dâvud Kitâbu'l-Hammâm'da, Tirmizî ise İstizân'da üç tarikle rivayet eder."[327] Burada aynı hadis farklı kitaplarda farklı bablar altında zikredildiği için Nevevî, hadisin nerelerde geçtiğini belirmiştir.[328]

[327] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.165; Ebû Dâvud, "Hemmâm" c.6, s.131, (4014); Tirmizî, "Edep", 40, c.4, s.408, (2795-2798).

[328] Bu konudaki benzer örnekler için Bkz., Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.218, 268, 352, 459; c.4, s.178; c.7, s.215; c.9, s.19.

7. 2.5. DEĞERLENDİRME

İkinci bölümümüzü şu maddelerle özetleyebiliriz

- Tahrîcin anlamı muasır âlimlerinde savundukları gibi, bir eserde yer alan hadislerin temel kaynaklardaki yerlerini gösterip bunların isnat ve sıhhat yönünden durumuna işaret etmektir.
- Nevevi bir kitaptaki hadisleri tahrîc eden ilk âlim değildir.
- Nevevi'nin *el-Mecmu'* kitabındaki tahrîc yeni bir tahrîc yöntemi olup kendi asrındaki fakîhler bu yöntemi kullanmamışlardır. Ancak bu yöntem ondan sonraki alimlere örnek olmştur.
- Nevevi, *el-Mühezzeb*'te yer alan hadislerin tahrîcine kendisinin *el-Mecmu'*a ekledikleri hadislerden daha çok ehemmiyet göstermiştir.
- *el-Mühezzeb*'te yer alan Mevkûf ve Maktu' hadislerin tahrîcini verip kendisinin *el-Mecmu'*da zikrettiği bu tür hadislerin tahrîcini vermemiştir.
- İster *el-Mühezzeb*'te olsun ister onun şerhi *el-Mecmu'*da olsun Merfu' hadislerin tahrîcini yapıp nadir bazı hadisler dışında bu hadislerin hükmünü belirtmiştir.
- Nevevî'nin hadisleri tahrîcinde uyguladığı metodu şudur; Eğer bir hadis Buhârî ve Müslîm'in ikisinde veya herhangi birinde bulunuyorsa kaynak olarak Buhârî veya Müslîm'i verir. Eğer eğer bir hadisi Buhârî veya Müslîm'in birinde bulamazsa Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin sünenlerini kaynak olarak verir. Eğer, bu üçünde de bulamazsa hadisin sıhhat durumunu belirtmek kaydıyla diğer hadis kitaplarını kaynak olarak verir.
- Hadisin tahrîcini yaptığı kaynakları verirken kronolojik olarak verir.
- Nevevî hadisleri tahrîc ederken tahrîcle beraber bazı yerlerde faydalı bilgiler de verir.
- Nevevî, bir hadisin tahrîcini yaparken hadisin lafzını tahrîc etmeye çok önem gösterir. Bundan dolayı hadisin tahrîcini yaparken lafız veya manadan hangisiyle tahrîci yaptıysa bunu belirtir. İşte bu özellik fakîhlerin yaptığı

tahrîc ile muhaddislerin yaptığı tahrîci birbirinden ayıran en önemli özelliktir. Çünkü muhaddisler, fakîhler kadar lafızla tahrîce önem göstermemişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEVEVÎ'NİN HADİS HAKKINDA HÜKÜM VERME METODU

Nevevî *el-Mecmu'* adlı eserinin Mukaddime'sinde hadisleri kabul ve red yönünden sahîh, hasen ve zayıf olmak üzere üç kısma ayırmaktadır. Sahîh ve hasen hadislerin ahkâma dair meselelerde delil olarak kullanılabildiğini, zayıf hadislerin bu iki konuda delil olarak kullanılamayacağını ancak kasas, amellerin fazileti, terğib ve terhib gibi konularda zayıf hadislerle amel edilebileceğini ifade eder.[329]

Biz bu bölümde İmam Nevevî'nin *el-Mecmu'*da bir hadis hakkında sahîh, hasen ve zayıf hükmünü verirken kullandığı metodu örneklerle tespit etmeye çalışacağız.

3.1. HADİS VEYA SENED HAKKINDA SAHÎH OLARAK HÜKÜM VERMESİ

Nevevî sahîh hadisi şu şekilde tanımlamaktadır: "Adalet ve zabt sahibi kimselerin yine kendileri gibi kimselerden muttasıl bir senetle aldıkları şaz ve illetli olmayan hadistir." Nevevî illeti, zahiren anlaşılamayan ancak hadisin sıhhatini zedeleyecek gizli bir kusurun olması şeklinde açıklar. Ona göre şüzûzun anlamı ise Şâfiî mezhebinin de tercih ettiği, sika olan râvîlerin kendilerinden daha sika olana muhalefeti şeklindedir.[330]

---

[329] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.59.
[330] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.59.

Nevevî *el-Mecmu'*da bazen hadis hakkında bazen de sadece sened hakkında sahîh hükmüne varabilmektedir. Bir hadis hakkında hüküm verirken bazen kendisinden önceki muhaddislerin verdiği hükmün aynısını nakleder, bazen de kendisi hadis hakkında sahîh hükmüne varır. Bunların her birine örnekler vererek açıklamaya çalışacağız.

Nevevî'nin bir hadisin sahîh olduğuna hükmetmesine Muaykıb'tan gelen rivayeti örnek olarak verebiliriz. Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: "Namaz kılarken taşlara dokunmayın. Eğer illa yapacaksanız sadece çakıl taşlarını düzlemek için bir kere yapın." Nevevî bu hadisin sahîh olduğuna hükmeder ve şöyle der: "Ebû Dâvud bu hadisi Buhârî ve Müslîm'in şartlarına uygun bir senetle lafzen nakletmiştir. Buhârî ve Müslîm de mana ile rivayet etmiştir.[331] Ebû Dâvud ise bu hadisin senedini şöyle zikretmiştir: (haddesenâ) Müslîm b. İbrahîm (haddesenâ) Hişâm ('an) Yahyâ ('an) Ebî Seleme ('an) Muaykıb: "Namaz kılarken taşlara dokunmayın. Eğer illa yapacaksanız sadece çakıl taşları düzlemek için bir kere yapın."

Müslîm b. İbrahîm (ö. 222/836) sikâ, me'mûn[332], Hişâm b. Ebî Abdillah ed-Destuvaî (ö. 154/770) sikâ, sebt[333], Yahyâ b. Yahyâ b. Ebî Kesîr et-Tâî (ö. 132/749) sikâ, sebt[334], Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (ö. 104/722) sikâ[335].

Hadisi rivayet eden bütün râvîler sikâ kabul edildiğinden dolayı hadis sahîh olarak kabul edilmiştir.

---

[331] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4 s.98-99; Ebû Dâvud, "Salât", 174, c.1, s.249, (946). Buhârî, "Salât", 8, c.2, s.249, (1207); Müslîm, "Salât", 12 c.1, s.388, (546).

[332] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.52; Zehebî, **el-Kâşif**, c.2 s.257.

[333] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.573; Zehebî, **el-Kâşif**, c.2 s.337.

[334] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.596; İbn Hacer el-Askalânî, **Tehzîbü't-Tehzîb**, Dairetu'l-Maârifi'n-Nizâmiyye, Haydarabad 1928, c.11, s.269.

[335] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.645; İbn Hacer el-Askalânî, **Tehzîbü't-Tehzîb**, c.12, s.117.

Nevevî'nin bir hadis hakkında sahîh hüküm verdiği birçok yer vardır. Biz burada bir hadisi örnek olarak vermekle yetineceğiz. Benzer örnekler için *el-Mecmu'*un ilgili yerlerine bakılabilir.[336]

Nevevî bazen de hadisin isnadının sahîh olduğuna hükmeder. Buna Ebû Said yoluyla nakledilen şu rivayeti örnek olarak verebiliriz. Ebî Said şöyle diyor: Resulullah (s.a.v.) mescitte itikâftayken kıraati sesli bir şekilde yapan bazı kimselerin sesini duyunca perdeyi kaldırıp şöyle buyurdu: "Dikkat edin! Hepiniz Allah'a münacatta bulunuyorsunuz. Ancak bunu yaparken kimse kimseye eziyet etmesin ve kıraatte (ya da namazda) sesinizi yanınızdakinin kıraatinin üstüne çıkararak sesinizi yükseltmeyin." Nevevî bu hadis hakkında "Ebû Dâvud bu hadisi sahîh bir isnatla rivayet etmiştir" demektedir.[337] Ebû Dâvud da bu hadisin senedini şöyle zikretmektedir: (haddesenâ) Hasan b. Alî (haddesenâ) Abdurrezzâk (ahberena) Ma'mer ('an) İsmâîl b. Ümeyye ('an) Ebî Seleme ('an) Ebî Saîd.

Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (ö. 104/722) sikâ[338], İsmaîl b. Ümeyye (ö. 144/761) sikâ, sebt[339], Ma'mer b. Râşid (ö. 154/770) sikâ, sebt[340], Abdurrezzak b. Hemmâm es-Sanânî (ö. 211/826) sikâ, hâfız[341], el-Hasan b. Alî b. Muhammed el-Hüzelî (ö. 242/856) sikâ, hâfız[342].

Hadisi rivayet eden bütün râvîler sikâ kabul edildiğinden dolayı hadis sahîh li zâtihî olarak kabul edilmiştir.

---

[336] Diğer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.273, 384; c.3, s.105, 504; c.6, s.468.

[337] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3 s.392; Ebû Dâvud, "Salât", 313, c.2, s.38, (1332). Diğer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.293; c.3, s.76; c.7, s.4.

[338] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.645; İbn Hacer el-Askalânî, **Tehzîbü't-Tehzîb**, c.12, s.117.

[339] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.106; İbn Hacer el-Askalânî, **Tehzîbü't-Tehzîb**, c.1, s.284.

[340] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.541; Zehebî, **el-Kâşif**, c.2 s.282.

[341] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.354; Zehebî, **el-Kâşif**, c.1 s.651.

[342] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.162; İbn Hacer el-Askalânî, **Tehzîbü't-Tehzîb**, c.2, s.303.

Nevevî bir hadis hakkında sıhhat hükmünü verirken çoğunlukla sahîh li zatihi ve sahîh li ğayrihi ayrımı yapmamıştır. Ancak nadir de olsa bazı yerlerde bu ayrımı yapmıştır. Buna şu hadisi örnek olarak gösterebiliriz. "Hz. Osman abdest alırken başını üç kez meshetmiştir. Daha sonra da Resulullah'ın (s.a.v.) bu şekilde abdest aldığını söylemiştir." Nevevî bu hadis hakkında hüküm verirken şöyle demektedir: "Ebû Dâvud bu hadisi hasen bir isnatla rivayet etmiştir. Ayrıca Ebû Amr b. es-Salâh bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Bu hadis şahidleri ve tariklerinin çokluğuyla birlikte hasen derecesinden sahîh derecesine ulaşabilir. Çünkü Beyhakî ve onun dışındakiler bu hadisi Ebû Dâvud'un rivayet ettiği tarik dışında birçok tarikle rivayet etmişlerdir."[343] Ebû Dâvud Sünen'de bu hadisin senedini şöyle zikretmektedir: (haddesenâ) Muhammed b. el-Müsennâ (haddesenâ) ed-Dahhâk b. Mahled (haddesenâ) Abdurrahman b. Verdân (haddesenî) Ebû Seleme b. Abdurrahman (haddesenî) Himrân.

Ebû Mûsâ el-Anzî Muhammed b. el-Müsennâ (ö. 252/866) sikâ, sebt[344], ed-Dahhâk b. Mahled (ö. 212/827) sikâ, sebt[345], Abdurrahman b. Verdân el-Ğıfârî Zehebî'ye göre sadûk, İbn Hacer el-Askalânî'ye göre makbûl[346], Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî sikâ[347], Hz. Osman'ın azatlık kölesi Himrân b. Ebân (ö. 90/708) sikâ.[348]

---

[343] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1 s.434; Ebû Dâvud, "Tahâret", 48, c.1, s.26, (107); Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ,** "Tahâret", c.1, s.102, (291-296).

[344] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.505; Zehebî, **el-Kâşif**, c.2 s.214.

[345] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.280; Cemaleddin Ebû'l-Haccâc Yûsuf Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmai'r-Rical**, Beşşar Âvâd Ma'ruf thk. Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1980, c.13, s.281, 286.

[346] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.352; Zehebî, **el-Kâşif**, c.1 s.648.

[347] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.645; Zehebî, **el-Kâşif**, c.2 s.431.

[348] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.179.

Hadisin senedinde bulunan Abdurrahman b. Verdân'dan dolayı hadis hasen olarak kabul edilmektedir. Ancak hadis birçok tarikle desteklendiğinden dolayı sahîh li ğayrihî derecesine ulaşmaktadır.[349]

3.2. HADİS VEYA SENED HAKKINDA HASEN OLARAK HÜKÜM VERMESİ

Nevevî *el-Mecmu'* adlı eserinin Mukaddime'sinde hasen hadisi iki kısma ayırmaktadır. Birincisi hadisin senedinde tevsiki tespit edilememiş mestur bir râvînin bulunmasıdır. Ancak bu mestur râvînin çok hata eden ve fıska sebep olan şeyleri yapan biri olmamalıdır. Ayrıca söz konusu hadisin başka tariklerle de desteklenmesi gerekmektedir. İkincisi ise, hadisin senedinde sıdk ve emanet ile meşhur olup sahîh hadisin ricalinin sahip olduğu hıfz ve itkana ulaşamayan bir râvînin bulunmasıdır.[350] Nevevî, hasen hadis ile ilgili taksiminde İbn Salah'ın yaptığı taksimata uymuştur.[351]

Hasen hadisin ahkâma dair konularda delil olarak kullanımı hakkında ise Nevevî şöyle demektedir: "Hasen hadis kuvvet bakımından sahîh hadisten daha alt derecede olsa da sahîh hadis gibi ihticac edilir.[352]

Birinci kısma İbn Ömer'de rivayet edilen şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Fecirden sonra iki secdeden başka namaz yoktur. Burada buna şahid olanlar ğaib olanlara ulaştırsın." Nevevî, bu hadis hakkında hüküm verirken şöyle demektedir: "Bu hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce rivayet etmiştir. Ancak hadisin senedinde mestur bir râvî bulunmaktadır. Tirmizî ise hadisin garib olduğunu söyler."[353] Bu hadisin senedinde bulunan

---

[349] Diğer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.9 s.262, 263.
[350] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1 s.59.
[351] İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, **Ulûmu'l-Hadis**, thk. Nureddin Itr, Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut 2017, s. 31.
[352] Nevevî, **et-Takrîb ve't-Teysîr**, s. 29.
[353] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4 s.164, 165; İbn Mâce, "Salât", 18, c.1, s.159, (235); Ebû Dâvud, "Salât", 298, c.2, s.25, (1278); Tirmizî, "Salât", 310, c,1, s,542, (419).

Muhammed b. Hüseyin meçhul bir râvîdir. Dârekutnî ve İbn Hacer bu râvî hakkında meçhul, Zehebî ise bilinmeyen şeklinde bir sonuca varmıştır.[354] İşte bu hadiste görüldüğü üzere Nevevî hadisin kendisi hakkında değil isnadı konusunda hasen hükmüne varmıştır.

Ebû Dâvud Sünen'de bu hadisin senedini şöyle zikretmektedir: (haddesenâ) Müslîm b. İbrâhîm (haddesenâ) Vüheyb (haddesenâ) Kudâme b. Mûsâ ('an) Eyyüb b. el-Husayn ('an) Ebû Alkame ('an) Yesâr Mevlâ İbn Ömer ('an) İbn Ömer.

Müslîm b. İbrâhîm (ö. 222/836) sikâ, Me'mûn[355], Vüheyb b. Hâlid b. Iclân (ö. 165/781) sikâ, sebt[356], Kudâme b. Mûsâ b. Ömer (ö. 153/770) sikâ[357], Eyyüb b. Husayn Dârekutnî ve İbn Hacer el-Askalânî meçhul olduğu, Zehebî ise bilinmediği görüşündedir.[358] Ebû Alkame (ö. 110/728), Mevla Benî Hâşim veya Mevla Abdullah b. Abbas olduğu hakkında ihtilaf söz konusu olup sikâ bir râvîdir.[359] Yesâr b. Nümeyr Mevlâ İbn Ömer sikâ.[360]

Hadisin senedinde bulunan râvîlerden Eyyüb b. el-Husayn meçhul bir râvî olduğundan hadis zayıf kabul edilmiştir. Ancak Beyhakî'nin de Sünen'inde söz konusu hadis için zikrettiği birçok şâhid ve mütâbî, hadisi

---

[354] Zehebî, **Mîzânu'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Ricâl,** Ali Muhammed el-Bicavî thk. Dâru'l-Marife Beyrut 1963, c.1, s.286; İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.474.

[355] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.529; Zehebî, **el-Kâşif**, c.2 s.257.

[356] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.586; Zehebî, **el-Kâşif**, c.2 s.358.

[357] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.454; İbn Hacer el-Askalânî, **Tehzîbü't-Tehzîb**, c.8, s.366.

[358] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.474; Zehebî, **Mîzânu'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Ricâl**, c.1, s.286.

[359] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.659; Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmai'r-Rical**, c.34, s.101.

[360] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.607; İbn Hacer el-Askalânî, **Tehzîbü't-Tehzîb**, c.11, s.377.

hasen li ğayrihî derecesine yükseltmektedir.[361] Ebü't-Tayyib el-Azîmâbâdî, Ebû Dâvûd'un es-Sünen'i üzerine yazdığı Avnü'l-Ma'bûd'da bu hadis hakkında şöyle demektedir: "Bu hadisin bulunduğu bab altında birbirine destek olan birden çok hadis vardır. Bundan dolayı söz konusu hadis, kerahetle birlikte ihticac seviyesine yükselmiştir.[362] Eyyüb b. el-Husayn kanalıyla gelen rivayet mana açısından sahîhtir. Çünkü Hz. Peygamber'in fecirden sonra sadece iki rekât kıldığı zikredeceğimiz hadisle de sabittir. Müslîm Sahîh'inde Hafsa'dan şu hadisi rivayet etmiştir: "Resulullah (s.a.v.) fecir doğduktan sonra sadece hafif iki rekât namaz kılar başka namaz kılmazdı."[363] Bütün bunlardan hareketle hadis hakkında hasen li ğayrihi hükmüne varabiliriz.

Hasen hadisin birinci kısmına tariklerin çoğalmasıyla birlikte hasen li ğayrihi derecesine ulaşan zayıf hadisleri de ekleyebiliriz. Bu şekildeki hadise Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Sizden biriniz elini tenasül uzvuna değdirirse namaz için aldığı abdest gibi abdest alsın." Nevevî, bu hadis hakkında hüküm verirken şöyle demektedir: "Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bu hadisi Şâfiî Müsned'inde ve el-Ümm'de, Büveytî (ö. 231/846) isnatlarıyla birlikte, Beyhakî de birçok tarikle bu hadisi rivayet etmiştir. Hadisin isnadında zayıflık olsa da tariklerin çokluğuyla hadis güç kazanmaktadır."[364]

Şâfiî el-Ümm'de bu hadisi şu isnatla zikretmektedir: (ehberenâ) Süleymân b. Amr ve Muhammed b. Abdullah ('an) Yezîd b. Abdülmelik el-Hâşimî ('an) Saîd b. Ebî Saîd el-Makberî ('an) Ebû Hüreyre.[365]

---

[361] Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ**, c.2, s.652, 654, (4125-4131).
[362] Ebü't-Tayyib el-Azîmâbâdî, **Avnü'l-Ma'bûd**, c.4 s.111.
[363] Müslîm, c.1, s.500, (723).
[364] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2 s.34, 35; Şâfiî, **Müsned**, c.1, s.178, (58, 59); Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ,** "Tahâret", c.1, s.204, (616-632).
[365] Şafiî, **el-Ümm**, c.1 s.34.

Süleymân b. Amr, İbn Hacer el-Askalânî onun hakkında şöyle demektedir: "O meçhul bir râvîdir. Onun Ebû Dâvud en-Nehaî olmasından korkuyorum. Çünkü o da aynı tabakadandır. Ancak Ahmed b. Hanbel ve onun dışındakiler onu tekzip etmişlerdir.[366] Muhammed b. Abdullah Şâfiî'nin hicazdaki şeyhlerindendir. Ancak kendisi hakkında cerh ve ta'dil kitaplarında herhangi bir bilgiye rastlayamadık.[367] Yezîd b. Abdülmelik b. el-Muğîre el-Hâşimî (ö. 167/783) zayıf[368], Saîd b. Ebî Saîd Keysân el-Makberî (ö. 120/737) İbn Hacer onun hakkında şöyle demektedir: "Sikâ bir râvîdir ancak ölmeden dört sene önce muhtelit olmuştur.[369]

Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadisin isnadı zayıftır. Ancak hadis tariklerinin ve şâhidlerinin çokluğuyla hasen li ğayrihî derecesine yükselmiştir. Beyhakî de bu şahid ve mütâbîleri zikretmiştir. Nitekim Şâfiî mezhebi de bundan hareketle tenasül uzvuna dokunmayla abdestin bozulduğunu tercih eder.[370]

Hasen hadisin ikinci kısmına ise Amr b. Şuayb'ın babasından onun dedesinden onun da Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadisi zikredebiliriz: "Beyaz kılları koparmayın çünkü onlar kıyamet gününde Müslümanın nurudur." Nevevî, bu hadis hakkında hüküm verirken şöyle der: " Bu hadis hasendir. Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve onların dışındakiler

---

[366] İbn Hacer el-Askalânî **Ta'cîlü'l-Menfaa**, c.1, s.615.

[367] Abdülkerîm er-Râfiî, **Şerhü Müsnedi'ş-Şâfiî**, Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şüüni'l-İslâmiyye, Katar, 2007, c.1 s.135.

[368] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.603, İbnü'l Cevzî, **ed-Duefâ ve'l-Metrûkîn** thk. Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l- İlmiyye, Beyrût, 1406, c.3, s.210.

[369] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.236; İbn Hacer el-Askalânî, **Tehzîbü't-Tehzîb**, c.4, s.39.

[370] Beyhakî, **Marîfetü's-Sünen ve'l-Âsâr**, c.1 s.219-238.

hadis hasen isnatlarla rivayet etmişlerdir."[371] Hadisin râvîlerinden Amr b. Şuayb İbn Hacer'e göre sadûk bir râvîdir.[372]

Ebû Dâvud Sünen'de bu hadisin senedini şöyle zikretmektedir: (haddesenâ) Müsedded (haddesenâ) Süfyân ('an) İbn Iclân ('an) Amr b. Şuayb ('an) babasından ('an) dedesinden.[373]

Müsedded b. Müserhed (ö. 228/842), İbn Hacer onun hakkında sikâ ve hâfız der.[374] Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/813), sikâ ve hâfız der.[375] Muhammed b. Iclân (ö. 148/765), İbn Hacer onun hakkında sadûk der.[376] Amr b. Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. el-Âs (ö. 118/736), İbn Hacer onun hakkında sadûk der.[377] Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. el-Âs, İbn Hacer onun hakkında sadûk, sebt biri olup dedesinden dinlemiştir, der. Onun dedesi ise Abdullah b. Amr b. el-Âs'tır. [378]

Bu hadisin senedinde sadûk olarak nitelenen Muhammed b. Iclân ve Amr b. Şuayb bulunduğundan dolayı hadis hasen hükmündedir. Tirmizî de bu görüştedir. Şüâyip el-Arnaût ise hadisin sahîh li ğayrihî olduğu görüşündedir. [379]

Nevevî'nin bir hadis hakkında hasen hükmüne vardığı birçok hadis vardır. Biz burada sadece bunlarla yetineceğiz.[380]

---

[371] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1 s.292; Ebû Dâvud, "Terahhul", 16, c.4, s.85, (4202); Nesâî, "Zinet", 13, c.8, s.136, 5068; Tirmizî, "Edep", 56, c.4, s.422, (2821).
[372] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.423.
[373] Ebû Dâvud, c.4, s.85, (4202).
[374] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.528; İbn Hacer el-Askalânî, **Tehzîbü't-Tehzîb**, c.10, s.109.
[375] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.245; Zehebî, **el-Kâşif**, c.1 s.449.
[376] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.496; Zehebî, **el-Kâşif**, c.2 s.201.
[377] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.423; Zehebî, **el-Kâşif**, c.2 s.78.
[378] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.267; Zehebî, **el-Kâşif**, c.1 s.488.
[379] Ebû Dâvud,"Terahhul", 16, c.6, s.266; Tirmizî, "Edep", 56, c.4, s.422, (2821).
[380] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.517; c.3, s.382, 480; c.9, s.62, 150.

3.3. HADİS VEYA SENED HAKKINDA ZAYIF OLARAK HÜKÜM VERMESİ

Nevevî'nin bir hadisin senedi hakkında zayıf hükmüne vardığı hadislere Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Kim en güzel şeklide abdest alır ve üç kere eşhedü en lâ ilâhe illallah vahdehu lâ şerike leh ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resulühü derse ona cennetin sekiz kapsı açılır. Hangi kapıdan dilerse O kapıdan cennete girer." Nevevî, bu hadis hakkında hüküm verirken şöyle der: "Bu hadisi Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce zayıf bir isnatla rivayet etmiştir."[381]

Ahmed b. Hanbel bu hadisin senedini şöyle zikretmektedir: (haddesenâ) Muâviye b. Amr (haddesenâ) Zâide (haddesenâ) Amr b. Abdullah b. Vehb (haddesenâ) Zeydü'l-Amiyy ('an) Enes b. Mâlik.[382]

Muâviye b. Amr b. el-Melheb (ö. 214/829), sikâ[383], Zâide b. Kudâme (ö. 160/776), İbn Hacer onun hakkında sikâ, sebt der.[384] Amr b. Abdullah b. Vehb en-Nehaî sikâ[385], Zeyd b. el-Havârî İbn Hacer onun hakkında zayıf der.[386]

Zikrettiğimiz hadisin senedinde bulunan Zeydü'l-Amiyy zayıf bir râvî olduğundan hadis zayıftır. Şüâyip el-Arnaût ise bu hadis hakkında şöyle demektedir: "Bu hadisin senesinde bulunan Zeydü'l-Amiyy yani Zeyd b. el-Havârî Ebû'l-Havârî zayıf bir râvîdir. Ancak hadis sahîh li ğayrihîdir."

---

[381] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.457; İbn Mâce, "Tahâret", 60, c.1, s.297, (469); Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.21, s.307, (13792).
[382] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, c.21, s.307, (13792).
[383] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.538; Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmai'r-Rical**, c.28, s.207.
[384] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.213; Zehebî, **el-Kâşif**, c.1 s.400.
[385] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.423; Zehebî, **el-Kâşif**, c.2 s.82.
[386] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.223; Zehebî, **el-Kâşif**, c.1 s.416.

Nevevî'nin bir hadisin senedi hakkında zayıf hükmüne vardığı birçok hadis vardır. Biz burada sadece bunlarla yetineceğiz.[387]

Nevevî'nin bir hadis hakkında zayıf hükmüne vardığı hadislere şunu örnek olarak verebiliriz: "Misvak kullanırken genişlemesine kullanın. Yağlanırken bunu ara sıra yapın. Sürme sürerken tekleyin." Nevevî bu hadis hakkında şöyle demektedir: "Bu hadis zayıf ve ma'ruf değildir. Ebû Amr İbnü's-Salâh ise şöyle der: Bu hadis hakkında çok araştırma yaptım ancak onun ne aslını ne de hadis kitaplarında bir kısmını görebildim. Yine *el-Mühezzeb*'in tahrîcini yapanlar da bu hadis hakkında bir şeye varamamışlardır."[388] Ayrıca Nevevî bu hadisle amel edilemeyeceğini ve muhaddislerin bu hadisi Mevzuât kitaplarında zikrettiklerini açıklar.[389]

3.4. HADİS HAKKINDA ZAYIF HÜKMÜNÜN VERMESİNİN SEBEPLERİ

Nevevî'nin *el-Mecmu'* adlı eserini incelediğimizde bir hadis hakkında zayıf hükmünü verirken belli başlı sebeplerden dolayı bu hükme vardığını görürüz. İşte biz de tespit edebildiğimiz bazı sebeplere burada maddelere ve örnekler halinde değinmeye çalışacağız.

3.4.1. Tedlîs

Tedlis, râvînin kendisinden hadis işittiği hocasından işitmediği bir hadisi işitmiş olduğu vehmini uyandıracak bazı kalıplarla rivayet etmesidir.[390] Nevevî'nin bir hadis hakkında tedlisten dolayı zayıf hükmüne vardığı hadislere Câbir'in Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadisi örnek

---

[387] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.9, s.62, 153, 242.

[388] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.280.

[389] Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır, **et-Tezkire Fi'l-Ehâdîsil-Müştehire**, thk. Mustafa Abdulkâdir Âtâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s.56 (13); Makdisî, **el-Fevâidü'l-Mevzûa Fi'l-Ehâdîsi'l- Mevzûa,** thk. Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ, Dâru'l-Verrâk, Beyrut, 1998, s.93 (52).

[390] Nureddîn Itr, **Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs**, s. 138.

olarak verebiliriz: Hz. Peygamber'e umrenin vacip olup olmadığı ile ilgili soru bir soru soruldu. O da şöyle buyurdu: "Hayır vacip değildir. Ancak umre yapman senin için daha hayırlıdır."[391] Nevevî bu hadisin zayıf olduğunu söyleyerek şöyle der: "Tirmizî'nin bu hadis hakkında hasen-sahîh demesi kabul edilebilir bir durum değildir. Çünkü hadis hafızlarının ittifakıyla bu hadis zayıftır.[392] Nitekim senette bulunan el-Haccâc zayıf ve müdellis bir kimsedir. Ayrıca hadisin senedindeki el-Haccâc Muhammed b. el-Münkedir'den "an" lafzıyla rivayet etmiştir. Hadis usulü kitaplarında bilindiği üzere tedlîs ile bilinen kimsenin "an" lafzıyla rivayet ettiği hadisler ittifakla delil olarak kullanılmaz.[393]

3.4.2. Cehâletü'r-Râvî

Cehâletü'r-râvî, hadisin râvîlerinden birinden sadece bir kişinin rivayeti bulunduğundan dolayı kim olduğunun bilinememesi ya da cerh veya ta'dil ulemasından hiç kimsenin o râvî hakkında görüş beyan etmemesi ve durumunun bilinememesidir.[394] Nevevî cehâletü'r-râvîyi, sahîh olan başka bir tarikle desteklenmedikçe zayıflık sebeplerinden biri olarak görür. Buna Ebû Hüreyre ve Câbir'in Hz. Peygamber'den rivayet ettikleri şu hadisi örnek olarak gösterebiliriz: "Mescidin komşusu için mescit dışında kılınan namaz yoktur.(kabul edilmez)"[395] Nevevî, hadisin senedinde bulunan râvîlerden Muhammed b. Sikkîn'in meçhul olması sebebiyle hadisi zayıf kabul eder.[396] Bazen de hadisin senedinde bulunan râvîlerin bazıları zayıf olmasına rağmen

---

[391] Tirmizî, Hac, 88, c.2, s.262, 93.

[392] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.152.

[393] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.7, s.6; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.268, 373; c.3 s.107.

[394] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.9, s.125; Nureddîn Itr, **Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs**, s. 89; Nevevî, **et-Takrîb ve't-Teysîr**, s.50.

[395] Hâkim, el-Müstedrek Ale's-Sahihayn, c.1, s.373, (898).

[396] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.191-193; İbn Ebi Hatim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed Er-Râzî**, el-Cerh ve't-Ta'dîl**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1953, c.7 s.283; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.94; c.3 s.111; c.8 s.62.

hadis hakkında zayıf hükmünü vermez. Buna da Ebû Eyyüb'ün Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Dört şey peygamberlerin sünnetindendir; hayâ, koku sürünme, misvâk kullanma ve nikâh." Tirmizî hadis hakkında hasen olduğu hükmüne varmıştır. [397] Ancak hadisin senedinde el-Haccâc b. Ertaa ve Ebû'ş-Şimâl vardır. el-Haccâc b. Ertaa cumhura göre zayıf,[398] Ebû'ş-Şimâl ise meçhul bir râvîdir.[399] Belki de başka bir tarikle desteklenip hasen derecesine yükselmiştir. [400]

3.4.3. İrsâl

Nevevî, mürsel hadisi muhaddislerin çoğunluğunun kabul ettiği, senedde sahâbînin düştüğü hadis olarak kabul etmez. Ona göre mürsel hadis, bir veya birden çok râvînin senedin herhangi bir yerinde düşüp kopukluğun oluşmasıdır. Çünkü ona göre râvînin meçhul olması hadisin kabul edilmemesi için yeterli bir sebeptir. Burada ise râvînin kendisi hazfedilmiş olup kendisi hakkında hiçbir bilgi sahibi değiliz.[401]

Nevevî'nin bir hadisin mürsel olmasından dolayı zayıf olarak kabul ettiği hadise Abdurrahman b. Muâviye'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadisi örnek olarak gösterebiliriz: "Hz. Peygamber kırlangıç kuşunun öldürülmesini nehyediyordu."[402] Nevevî bu hadisin zayıf ve mürsel olduğunu belirtir. Çünkü Abdurrahman b. Muâviye Etbâ'u't-Tâbiîn veya Tâbiîn neslinden olup Hz. Peygamber'i görmemiş ve ondan hadis işitmemiştir. İbn Hacer de onu Sahâbeden herhangi birini görmemiş olan altıncı tabakadan saymaktadır.[403]

---

[397] Tirmizî, Nikah, 1, c.2, s.382, (1080).
[398] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.152.
[399] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.648.
[400] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.274.
[401] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.60-61; Nureddîn Itr, **Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs**, s. 370.
[402] Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, c.9, s.534, (19380).
[403] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.9, s.19.

Nevevî *el-Mecmû*'da irsâl sebebiyle birçok hadis hakkında zayıf hükmüne varmıştır. Ancak bu hadislerin genelinde zayıflık sebebi sadece irsâl olmayıp râvînin zayıf olması gibi başka sebeplerle birlikte zayıf hükmüne varmaktadır.[404]

3.4.4. Da'fu'r-Râvî

Nevevî'ye göre kendisinde cerh edilme sebebi bulunan kişinin cerhedilmesi vaciptir. Ayrıca buradaki cerh etme gıybet kapsamında da değerlendirilmez. Bilakis bu Allah'a ve Resulüne samimiyet ve ihlas kapsamında değerlendirilir. Bir râvîyi cerh eden kişinin adalet sahibi olması, cerh edilme sebeplerini çok iyi bilmesi ve cerh sebebini de açık bir şekilde belirtmesi gerekmektedir.[405]

Nevevî'nin Da'fu'r-Râvî sebebiyle zayıf olarak hükmettiği hadislere el-Müstevrid b. Şeddâd'ın şu rivayeti örnek olarak gösterilebilir: "Ben Resulullah'ı abdest aldığında serçe parmağını ayak parmaklarının arasından geçirdiğini gördüm."[406] Nevevî, hadisin senedinde bulunan Abdullah b. Lehiâ'nın zayıf olduğunu bundan dolayı hadisin zayıf olduğu hükmüne varır.[407]

Nevevî *el-Mecmû*'da Da'fu'r-Râvî sebebiyle birçok hadis hakkında zayıf hükmüne varmıştır. Biz burada bu örnekle yetineceğiz.[408]

---

[404] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.350; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1 s.112; c.2 s.93, 208, 549; c.3 s.91, 157, 479; c.5 s.67; c.6 s.315, 350, 439; c.8 s.386; c.9 s.302.

[405] Nevevî, **el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc**, c.1, s.124, 125; Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6, s.348; c.7, s.301.

[406] İbn Mâce, Taharet, 54, c.1, s.284, (446).

[407] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.424; Zehebî, **el-Kâşif**, c.1 s.590; İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullāh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl, thk. Adil Ahmed ve Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübi'l- 'Ilmiyye, Beyrut, 1997, c.5, s.237.

[408] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.313; c.7 s.282; c.7 s.282.

3.4.5. Izdırâb

Zayıflık sebepleri arasında sayılan iztirâb, hadis râvîlerinin Kuvvette aynı olmasına rağmen hadis rivayetinde tercih veya cemi mümkün olmayacak şekilde ihtilaf etmeleridir.[409] Bu tür hadise Semüre'den rivayet edilen şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Her kim özürsüz bir şekilde cumayı terk ederse bir dinar sadaka versin. Eğer buna gücü yetmiyorsa yarım dinar sadaka versin." Bu hadis birçok vecihle rivayet edilmiştir. Bir rivayette, "Bir dirhem ya yarım dirhem ya bir sa' buğday ya da yarım sa' buğday sadaka versin." Başka rivayette ise, "bir avuç ya da yarım avuç sadaka versin" şeklinde rivayet edilmiştir.[410] İşte bundan dolayı Nevevî bu hadis hakkında zayıf hükmüne varmış ve şöyle demiştir: "Bu hadisin isnadı zayıf olup muztarib ve munkatı' bir hadistir."[411]

Nevevî'nin *el-Mecmû*'da iztirâb sebebiyle bir hadis hakkında zayıf hükmüne vardığı birçok rivayet vardır. Biz burada bu örnekle yetineceğiz.[412]

3.4.6. Rivayetin Hadis Kaynaklarında Bulunmaması

Bir hadisin zayıf sayılmasının sebeplerinden bir tanesi de söz konusu rivayetin hadis kaynaklarında bulunmamasıdır. Nevevî bu şekilde olan hadisler için "lâ asle leh" tabirini kullanmıştır. Buna şu hadisi örnek olarak gösterebiliriz: "Biz abdest almak için kimseden yardım istemeyiz." Nevevî bu hadis hakkında hüküm verirken şöyle demektedir: "Batıl olup hiçbir aslı yoktur."[413]

---

[409] Nureddîn Itr, **Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs**, s. 433.

[410] İbn Mâce, "Salât", 93 c.2, s.215, 1128; Ebû Dâvud, "Salât", 210, c.2, s.285, 1035, 1054; Nesâî, "Salât", c.3, s.89, (1372).

[411] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.591, 592.

[412] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.485; c.2 s.55, 360; c.9 s.8.

[413] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.339; İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, **et- Telhîsü'l-Habîr fi Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfii'l-Kebîr,** Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut, 1989, c.1 s.292, (105).

Nevevî'nin *el-Mecmû*'da bu sebepten dolayı zayıf hükmüne vardığı birçok rivayet vardır. Biz burada bu örnekle yetineceğiz.[414]

3.4.7. Şüzûz

Şâz hadis sikâ olan bir râvînin kendisinden daha sika olan bir râvîye muhalefet etmesidir.[415] Buna İbn Ömer'den rivayet edilen şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Resulullah (s.a.v) namazda ayağa kalkarken ellerden destek almayı nehyetti." Bu hadisi bu lafızlarla Muhammed b. Abdulmelik el-Ğezzâl (ö. 258/871) şu senetle rivayet etmiştir: (haddesenâ) Abdurrezzâk (ʻan) Maʼmer (ʻan) İsmâîl b. Ümeyye (ʻan) Nâfiʼ (ʻan) İbn Ömer. Bu hadisi Ahmed b. Hanbel de Abdurrezzâk'tan bu isnatla ancak şu şekilde rivayet etmiştir: "Resulullah (s.a.v) bir kimsenin namazda otururken eline dayanmasını nehyetti."[416] Nevevî birinci hadisin râvîlerinden Muhammed b. Abdulmelik el-Ğezzâl'ı iki sebepten dolayı zayıf kabul etmiştir. Birincisi meçhul olması ikincisi ise şaz olması yani kendisinden daha sika olan Ahmed b. Hanbel'e muhalefet etmesidir.[417] Ancak zannedildiği gibi Muhammed b. Abdulmelik el-Ğezzâl meçhul biri değildir. Çünkü Nesâî onun sikâ olduğunu İbn Hacer ve Ebû Hâtim ise sadûk olduğu görüşündedir.[418] Ama kendisinden daha sikâ olan birine muhalefet ettiğinden dolayı hadis zayıf kabul edilmiştir.

Nevevî *el-Mecmû*'da şüzûz sebebiyle birçok hadis hakkında zayıf hükmüne varmıştır. Biz burada bu örnekle yetineceğiz.[419]

---

[414] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.210; c.2 s.549; c.3 s.442.
[415] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.59; Nureddîn Itr, **Menhecü'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs**, s. 428.
[416] Ebû Dâvud, "Salât", 186, c.2, s.234, (992).
[417] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.445.
[418] İbn Hacer el-Askalânî, **Takrîbü't-Tehzîb**, s.494; Mizzî, **Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmai'r-Rical**, c.26, s.18.
[419] Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4 s.246; c.5, s.20.

3.5. Nevevî'nin Hadis Hakkında Hüküm Verme ve Hadisle İhticac Etme Metodu Hususunda Takip Ettiği Yöntem

1. Nevevî'nin tenkitçi karakteri kendisini *el-Mecmû*'da açık bir şekilde göstermektedir. Nevevî, *el-Mecmû*'da Şâfiî'nin delil olarak gösterdiği birçok hadisi zayıf olarak kabul etmiştir. Buna Câbir'den rivayet edilen şu hadisi örnek olarak gösterebiliriz: "Resulullah (s.a.v) abdest aldığımızda ayaklarımızı yıkamamızı bize emrederdi."[420] Şîrâzî bu hadisi abdestte ayakların yıkanmasının farz olmasına delil olarak getirmektedir. Ancak Nevevî bu hadis hakkında şöyle demektedir: "Dârekutnî bu hadisi zayıf bir isnatla rivayet etmiştir. Zikredeceğimiz hadisler ve deliller bizleri bu hadisi delil olarak kullanmaktan müstağni kılar."[421]

Bazen de Şâfiî bir hadis hakkında zayıf hükmünü verir. Ancak Nevevî, Şâfiî'nin bu hükmünü kabul etmez ve hadisi kabul eder. Buna da Ümmü Seleme'den rivayet edilen şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Resulullah (s.a.v) zamanında nifasa giren kadınlar kırk gün beklerdi."[422] Nevevî bu hadis hakkında şöyle demektedir: "Her ne kadar Şâfiî'ler bu hadisi zayıf olarak kabul etseler de bu hadis hasendir. Çünkü hadis ceyyid bir hadistir."[423]

2. Nevevî bazı hadisler hakkında sahîh hükmünü veren bir takım âlimlerin mütesâhil olarak davrandıklarını ifade ettikten sonra söz konusu hadisler hadis hakkında kendisi hüküm vermiştir. Buna da Hz. Aişe'den rivayet edilen şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Misvakla kılınan bir namaz misvakla kılınmamış yetmiş namazdan daha hayırlıdır."[424]Hâkim en-

---

[420] Darekutnî, Sünen, c.1, s.191, (377).
[421] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.417; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.51; c.3, s.51, 69; c.4, s.168-169; c.7, s.282.
[422] Ebû Dâvud, "Tahâret", 117, c.1, s.83, (311); Tirmizî, "Tahâret", 105, c.1, s.203, (139).
[423] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.525.
[424] Hâkim, el-Müstedrek, Tahâret, c.1, s.244, (515).

Nisâbûrî (ö. 405/1014) bu hadisi sahîh olarak kabul etmiştir. Ancak Nevevî bu konuda şöyle der: "Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014) bu hadise hüküm vermede mütesâhil davranmış olup hadis hakkındaki hükmü kabul edilemez. Çünkü bu hadisin râvîlerinden Muhammed b. İshak müdellis olup semâ' yoluyla işittiğini açıkça beyan etmemiştir. Müdellis olan kişinin semâ' yoluyla işittiğini açıkça beyan etmediği hadislerin delil olarak kullanılamayacağı herkesçe bilinen bir husustur." Daha sonra Nevevî Beyhâki'nin de bu hadis hakkında zayıf hükmünü verdiğini ve doğrusunun da bu olacağını beyan etmiştir.[425]

3. Nevevî, bazen muhaddislerin bir hadis hakkındaki sözlerini zikreder ve kendisi de kabul edip bir şey demez. Ancak bazen de muhaddislerin sözlerini zikrettikten sonra bu görüşü kabul etmediğini ifade eder. bazı yerler dışında Beyhakî'ye itimat eder. Bu tür yerlere Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Kim bir ölü yıkarsa gusül alsın, kimde bir ölü taşırsa abdest alsın."[426] Nevevî, bu hadis hakkında hüküm verirken şöyle der: "Tirmizî bu hadisin hasen olduğunu söylemektedir. Ancak Tirmizî'nin bu şekilde hüküm vermesi yadırganacak bir durumdur. Çünkü bu hadis Beyhakî ve onun dışındakilerin de dediği gibi zayıf bir hadistir[427]

4. Bazen bazı muhaddislerin bir hadis hakkındaki görüşlerini hatalı olduğunu söyleyip kendisi o hadis hakkında bir hükme varır. Ancak hadislere bakıldığında bu hadislerin bir kısmında haklı olmadığı ortaya çıkar. Buna Nevevî'nin şu açıklamasını örnek olarak gösterebiliriz: "Eğer ümmetime ağır gelmesinden korkmasaydım, her namazla birlikte misvakı ve

---

[425] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.268; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1 s.344; c.2, s.360; c.4, s.546.

[426] Tirmizî, Cenâiz, 17, c.2, s.309, (993); Beyhakî, Sünenü'l-Kübra, Tahâret, c.1, s.448, (1434).

[427] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.5, s.185; İbn Hacer el-Askalânî, **et- Telhîsü'l-Habîr fi Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfii'l-Kebîr,** c.1 s.236; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4 s.546; c.6, s.238; c.7, s.6.

yatsı namazını da gece yarısına kadar ertelemelerini emrederdim[428] hadisi bu lafızlarla münker ve bilinmeyen bir hadistir. İmamü'l-Haremeyn'in bu hadis hakkında sahîh hükmünü vermesi doğru değildir."[429] Ancak İbn Hacer el-Askalânî ve İbnü'l-Mülakkîn (ö. 804/1401) de Nevevî'nin hata ettiğini ifade ettikten sonra bu hadisin münker değil sahîh bir hadis olduğunu söylerler.[430]

5. Nevevî muttasıl olan isnadı mürsel olana tercih eder. Ancak eğer mürsel olan rivayet sikâ olan râvîlerden rivayet edilmişse bunu da *Ziyâdetü's-Sikât* kapsamında değerlendirir.[431] Buna şu hadisi örnek olarak verebiliriz: Süleyman et-Teymî ('an) Ebî Osmân el-Hindî ('an) Selmân el-Fârisî. Hz. Peygamber'e çekirge hakkında soruldu o da şöyle buyurdu: "Allah'ın en fazla olan askerlerindendirler. Ben ne onları yerim ne de haram kılarım."[432] Ebû Dâvud ve onun dışındakiler bu hadisi bu isnatla sahîh ve muttasıl bir şekilde rivayet etmişlerdir. Ebû Dâvud aynı hadisi mürsel bir şekilde şu isnatla da rivayet etmiştir: Mu'temir b. Süleyman ('an) Babasından ('an) Ebî Osmân el-Hindî ('an) Nebiyy. Nevevî, bu iki isnat hakkında şu yorumu yapmaktadır: "Bu hadisin mürsel ve muttasıl olması hadise zarar vermemektedir. Çünkü muttasıl olarak rivayet edilen hadis sikâ râvîler tarafından rivayet edilmiştir. Sikâ râvînin ziyadesi de makbuldür."[433]

6. Nevevî mürsel olan bir hadis ile amel etmek için hadisin dört şeyden en az biri ile desteklenmesini şart koşar. Bunlar; muttasıl bir senetle rivayet edilmesi, başka cihetten mürsel bir rivayet ile desteklenmesi, Sahâbenin bir kısmının veya âlimlerin çoğunluğunun bu konuda fetva

---

[428] Hâkim, el-Müstedrek, Tahâret, c.1, s.245, (516).

[429] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.268.

[430] İbn Hacer el-Askalânî, **et- Telhîsü'l-Habîr fi Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfii'l-Kebîr,** c.1 s.236; İbnü'l-Mülakkın, **el-Bedrü'l-Münîr fî taḫrîci eḥâdîṯi'ş-Şerḥi'l-kebîr**, c.1, s.721; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1 s.465; c.4, s.56; c.9, s.190.

[431] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6, s.488; Nevevî, **el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc**, c.1, s.32.

[432] Ebû Dâvud, "At'ime", 34, c.3, s.357, (3813).

[433] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.9, s.24; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6 s.206, 282; c.9, s.24.

vermesi.[434] Buna şu hadisi örnek olarak gösterebiliriz: Tâbiîn'den olan Hasan b. Müslîm, İbn Abbâs'ın Resulullah'a (s.a.v.) zamanı gelmeden önce zekât vermenin hükmünü sorduğunu onun da buna ruhsat verdiğini rivayet eder.[435] Ancak bu hadis Sahîhayn'da mana ile Ebû Hüreyre'den rivayet edildiği gibi Sahabeden İbn Ömer ve âlimlerin çoğunluğu da bu konuda fetva vermiştir.[436] Bundan dolayı Nevevî de bunlardan hareketle nisap miktarına ulaşmış olan malın senesi dolmadan zekâtının verilmesinin caiz olduğu hükmüne varmıştır.[437]

7. Nevevî bazen *garip* ıstılahını kullanılan meşhur anlamında değil de hadisin aslının bulunmaması veya isnadının olmaması anlamında kullanmıştır. Buna şunu örnek verebiliriz; Nevevî, Hz. Osman'dan rivayet edilen "Bahçeye girip bahçedeki kokuyu alan ihramlı kişi hakkında soruldu. O da "evet" girsin ve oradaki reyhanları da koklasın" sözü için garip lafzını kullanmıştır.[438] Ayrıca el-Münzirî (ö. 656/1258) ve İbnü'l-Mülakkîn (ö. 804/1401) garip olduğu görüşündedirler.[439] İbn Hacer el-Askalânî ise Nevevî'nin bu hadisteki garip tabirinin isnadının bulunamadığı anlamında olduğunu söylemiştir.[440] İkinci bir örnek olarak İbn Abbas'tan rivayet edilen şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Resulullah (s.a.v.) namaza başladığında sadece secde yerine bakardı."[441] Nevevî bu hadisin garip olup aslını bilmediğini söylemektedir.[442]

---

[434] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.61-62.
[435] Ebû Dâvud, "Zekât", 21, c.2, s.357, (1624).
[436] Buhârî, "Zekât", c.2, s.122, (1468); Müslîm, "Zekât", 3 c.2, s.676, (983); Tirmizî, "Zekât", 37, c.2, s.56, (678); Ebû Dâvud, "Zekât", 21 c.1, s.115; İbn Mâce, "Zekât", 7 c.3, s.15, (1795).
[437] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6, s.145, 146; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2 s.306; c.6, s.206; c.7, s.195.
[438] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.7, s.274.
[439] İbnü'l-Mülakkın, **el-Bedrü'l-Münîr fî taḫrîci eḥâdîṯi'ş-Şerḥi'l-kebîr**, c.6 s.382.
[440] İbn Hacer el-Askalânî, **et- Telhîsü'l-Habîr fi Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfii'l-Kebîr,** c.2 s.595.
[441] Beyhakî, Sünenü'l-Kübra, Salât, c.2, s.402, 403, (3542, 3544).
[442] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3, s.314; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.17; c.6, s.4; c.8, s.37, 46.

8. Nevevî'ye göre her sahîh hadis hüccet değildir. Çünkü sahîh hadisi hüccet olarak kullanabilmek için ondan daha güçlü bir muârızın olmaması gerekir. Buna Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen şu hadisi örnek olarak gösterebiliriz: "Bir adam Resulullah'a (s.a.v.) gelerek Ya Resulullah (s.a.v.) birimiz kardeşimiz veya dostumuzla karşılaştığında onun için eğilsin mi? Resulullah (s.a.v.), hayır, dedi. Adam, peki ona sarılıp onu öpsün mü diye sordu ona da hayır, cevabını verdi. Adam, peki elini tutup musafaha etsin mi diye sorunca evet, dedi.[443] Nevevî bu hadisten eğilmenin mekruh olduğu hükmüne varmıştır. Çünkü bu hadisten daha güçlü muârız bir delil yoktur.[444] Nevevî başka yerlerde de şöyle demektedir: "Eğer hadis sahîh olup manası tevile kapalı olacak şekilde açık, ona muârız veya tahsis eden bir delil de yoksa o zaman bu hadis sahîh olup hüccet olarak da kullanılır."[445]

9. Nevevî bir hadislerin isnatlarındaki müşterek râvîye çok önem verir. Müşterek râvî, bir hadisin bütün tariklerinde ortak olan râvî demektir. Nevevî müşterek râvînin durumuna önem verir ve zayıf olması halinde hadise zayıf hükmünü verir.[446] Buna el-Haccâc b. Ertaa'nın el-Hakem b. Meymûn'dan, onun Ebî Şebîb'ten onun da Hz. Ali'den rivayet ettiği şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Hz. Ali diyor ki Resulullah (s.a.v.) bana birbirinin kardeşi olan iki köle verdi. Ben de bir tanesini sattım. Resulullah (s.a.v.) bana kölen ne yaptı diye sorunca ben de olanları anlattım. O da bana onu geri al, dedi."[447] Nevevî, Tirmizî'nin bu hadise hasen hükmünü verdiğini ifade ettikten sonra şöyle der: "Tirmizî'nin hadis hakkındaki bu

---

[443] Tirmizî, "İsti'zân", 31c.4, s.372, (2728).
[444] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.635.
[445] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3 s.31; c.4, s.62; c.6, s.379; c.9, s.125.
[446] Muhammed Mücîr el-Hatîp, **Ma'rifetü Medâri'l-İsnâd ve Beyâni Mekânetihi Fî İlmi İleli'l-Hadîs**, Dâru'l-Meymân, b.y.y., tsz. c.1, s.35.
[447] Tirmizî, "Büyu'", 52, c.2, s.571, (1284).

hükmü kabul edilemez. Çünkü hadisin ortak râvîsi olan el-Haccâc b. Ertaa zayıf bir râvîdir."[448]

10. Nevevî, bir hadis hakkında hükme varmadan önce hadisin bütün tariklerini toplar ve ona göre hüküm verir. Çünkü bazen bir hadisin metnindeki bir lafızla meydana gelen işkali başka metinde ziyade olarak gelen bir kelime çözüme kavuşturabilir. Bu kısma şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Hacamat yapanın da yaptıranın da orucu bozulmuştur."[449] Hacamat orucu bozmayacağını ifade eden birçok hadis olmasına rağmen birçok âlim bu hadisi hüccet olarak kabul edip hacamâtın orucu bozacağını savunmuşlardır. Hacamat orucu bozmayacağını ifade eden hadislerden bir tanesi de İbn Abbâs'ın şu rivayetidir: "Hz. Peygamber oruçlu olduğu halde hacamat yaptırmıştır. Nevevî, "Hacamat yapanın da yaptıranında orucu bozulmuştur" hadisine birçok cevap vermiştir. Hadisin bütün tarikleri toplandığında bunlardan birinde bu iki kişinin hacamat yaparken gıybet ettikleri rivayet edilir.[450] Hz. Peygamber bu iki kişinin hacamat yaparken gıybet ettiklerini bundan dolayı ikisinin oruçlarının sevabından mahrum kalacaklarını beyan eder.[451]

11. Nevevî bazen bir mesele hakkında vârid olan hadisler hakkında açıklama yapmadan genel ve kesin olan bazı sonuçlara varmaktadır. Bu da gösteriyor ki Nevevî ulaşabildiği hadislerin tümünü çok titiz bir şekilde incelemiş ve bu şekilde bu kadar kesin söylemlerde bulunmuştur. Buna şöyle bir örnek verebiliriz; Nevevî helâdan çıkınca okunacak dualar hakkında birçok rivayetin bulunduğunu ancak bunların arasında Hz. Aişe'den rivayet edilen dua dışında hiçbir rivayetin sahîh olmadığına kanaat

---

[448] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.9, s.362; Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.3 s.355; c.5, s.286; c.9, s.255.

[449] Ebû Dâvud, "Savm", 28 c.3, s.308, (2367); Tirmizî, "Savm", 60, c.2, s.136, (774); İbn Mâce, "Savm", 18, c.2, s.584, (1680).

[450] Beyhakî, Ma'rifetü's-Süneni ve'l-Âsâr, c.6, s.322, (8875).

[451] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.6, s.649, 350.

getirir.[452] Hz. Aişe'den rivayet edilen hadis ise şudur: "Resulullah (s.a.v.) helâdan çıkar çıkmaz okuduğu dua sadece *ğufrâneke* idi."[453]

12. Nevevî *mestûr* olan râvînin rivayetini de kabul etmiş ve hüccet olarak kullanmıştır. *Mestûr* râvî, zahiri olarak adaletinin sabit olduğu batını olarak adaletinin sabit olmadığı yani kendisinde fıskın meydana gelmediği adaletli olduğu da cerh ve ta'dil imamları tarafından açıkça belirtilmediği râvî demektir.[454] Meçhul râvî ise hem zahiri hem de batını adaletinin sabit olmadığı, kendisinden sadece bir kişinin rivayet ettiği râvîdir. Ancak Nevevî'nin de rivayet ettiği gibi eğer meçhul râvî ilim veya salah ile meşhur olursa mestur derecesine yükselir.[455] Senedinde mestur râvî bulunmasına rağmen Nevevî'nin kabul ettiği hadise Ümmü Seleme'nin Resulullah'tan (s.a.v.) rivayet ettiği şu hadisi örnek olarak verebiliriz: "Yüce Allah (c.c.) hastalığınızın şifasını size haram kıldığı şeylere koymaz."[456] Nevevî bu hadis hakkında hüküm verirken şöyle demektedir: "Ebû Ya'lâ bu hadisi senette mestur bir râvî bulunmakla birlikte sahîh bir isnatla rivayet etmiştir. Ancak sahîh olan görüşe göre mestur râvînin rivayetiyle ihticac edilebilir."[457] Nevevî, *el-Mecmû*'un mukaddimesinde senedinde mestur râvî olan hadisin, hasen hadis kısmında değerlendirileceği metni destekleyen bir rivayetin bulunması halinde onunla amel edilebileceğini söylemektedir. Ancak burada ise mutlak şekilde amel edileceğini söylemektedir.[458]

---

[452] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.2, s.75.

[453] Ebû Dâvud, "Tahâret", 16, c.1, s.80, (30); Tirmizî, "Tahâret", 5, c.1, s.57, (7); İbn Mâce, "Tahâret", 10, c.1, s.200, (300); Benzer örnekler için bkz. Nevevî, **el-Mecmu'**, c.4, s.457, 616; c.5, s.185; c.7, s.5; c.6, s.398.

[454] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.42; c.6, s.277.

[455] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.9, s.125.

[456] Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsılî, **Müsned,** thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Mâmün li Turas, Dimeşk, 1988, c.12, s.402, (6966); İbn Hıbbân, c.4, s.233, (1391).

[457] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.9, s.41.

[458] Nevevî, **el-Mecmu'**, c.1, s.59.

3.6. DEĞERLENDİRME

- Nevevî hadisleri kabul ve red yönünden sahîh, hasen ve zayıf olmak üzere üç kısma ayırmaktadır. Bir hadis hakkında hüküm verirken ise sahîh-sahîh li ğayrihî, hasen-hasen li ğayrihî şeklinde bir ayırıma gitmemiştir.

- Nevevî, senedinde mestur râvî bulunan hadisi, başka bir rivayetle desteklenmesi halinde kabul eder ve hasen li ğayrihî derecesinde sayar.

- Nevevî ahkâm ve akâid konuları dışındaki zayıf hadisleri delil olarak kullanır.

- Nevevî'ye göre mürsel hadis, bir veya birden çok râvînin senedin herhangi bir yerinde düşüp kopukluğun oluştuğu munkatı' hadistir.

- Nevevî *el-Mecmu'*da hakkında hüküm verdiği hadislerin çokluğuna nisbetle çok az yerde hata etmiştir.

- Nevevî bir hadis hakkında hüküm verirken Beyhakî gibi muhaddislerin bir hadis hakkında verdiği hükümlere bazı yerler dışında uymuştur.

- Nevevî bir hadis hakkında hüküm verirken tarafsızlığı ile bilinen bir âlimdir. O Şafiî mezhebine mutaassıp bir şekilde bağlı değildi. Eğer Şafiî mezhebinde zayıf bir hadis hüccet olarak kullanılmışsa bunun zayıflığını beyan eder. Eğer diğer mezhepler sahîh bir hadisi hüccet olarak kullanmışsa bunu da tashih etmiştir.

- Nevevî, *el-Mecmu'*da ve diğer Şafiî fıkıh kitaplarında zikredilen zayıf veya uydurma hadislerin durumunu açıklamaktan geri durmamıştır.

- Nevevî, hadisin sahîh olup manası tevile kapalı olacak şekilde açık, ona muârız veya onu tahsis eden bir delil bulunmaması halinde sahîh hadisi hüccet olarak kullanmıştır.
- Nevevî mürsel hadis ile amel etmek için hadisin dört şeyden en az biri ile desteklenmesini şart koşar. Bunlar; muttasıl bir senetle rivayet edilmesi, başka cihetten mürsel bir rivayet ile desteklenmesi, Sahâbenin bir kısmının veya âlimlerin çoğunluğunun bu konuda fetva vermesidir.
- Nevevî, garip hadis ıstılahını aslı olmayan hadis şeklinde kullanmaktadır.

SONUÇ

İmam Nevevî'nin yaşadığı dönem siyasi çalkantılar ve sosyal krizlerle dolu bir dönemdir. Bununla birlikte Müslümanların o dönemde yaşadıkları tüm bu sıkıntılara karşın ilmi hareketliliğin son derece canlı olduğu, ilmi müesseselerin yoğun bir şekilde rağbet gördüğü ifade edilebilir. Aslında bu krizlerin İslam âlimlerinin, farklı kültürlerin ve ilmi birikimlerin bir araya gelmesinde ciddi bir rol oynadığı da söylenebilir.

İlmi yetkinliğin eğitim süreçlerinde bir tesadüf eseri olmadığını, İmam Nevevî'nin de ilmi kişiliğini oluşturmada rol oynayan birçok faktör olduğunu görüyoruz. Nitekim selef âlimlerinin eğitim metoduna uygun olarak Nevevi'nin henüz küçük yaşta iken Kuran'ı ezberledikten sonra babası tarafından ilim tahsil etmesi için Şam'a gönderildiğini, orada kendi alanlarında otorite hocalardan ders aldığını, yoğun bir eğitim faaliyeti içerisine girdiğini, eğitimini tamamladıktan sonra talebe okuttuğunu ve kitap telifine başladığını görmekteyiz.

Bu çalışmamızda *el-Mecmû'*un ne kadar değerli ve önemli bir eser olduğunu gördük. Çünkü Nevevî bu eserinde hadisleri zikrederken çok titiz davranmış, hadisler hakkında hüküm vermiş ve râvîlerin durumları hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca bu eser dört ameli mezhebin de delil olarak kullandığı çok fazla hadis içermektedir. Bütün bunlar *el-Mecmû'*u bir fıkıh kitabı olmasına rağmen hadis ilimlerinin uygulanabildiği çok önemli bir esere çevirmiştir.

Nevevî *el-Mecmû'*da hadisi, kaynağında geçtiği lafızla nakletme hususunda son derece titiz davranmaktadır. Bu nedenle hadis eserlerinde geçen bir hadisin farklı varyantlarını ele alıp karşılaştırdığını, bazen de hadisin konuya delil teşkil edecek

sadece ilgili bölümünü alıp zikrettiğini veya hadisi mana ile rivayet ettiğini ve bütün bu yaptıklarına dair uyarılarda bulunduğunu görmekteyiz.

Nevevî'nin hadisin senedini zikretme konusunda farklı yollara başvurduğunu görmekteyiz. O, genellikle senedin sadece Sahâbî kısmını zikretmekle yetinirken, bazen de senedin bir kısmını veya tamamını zikretmektedir. Nevevî ele aldığı hadislerin senedini genellikle vermez ancak; senedin zikrinde hadisin zayıflığına vurgu yapmak yahut bir inceliğe işaret etmek gibi bir fayda mülahazası durumunda senedi zikretme yoluna gitmiştir. Nevevî senedi zikrederken bu inceliklere açıkça temas etmediğinden bunları anlamak ve ortaya çıkarabilmek kolay olmamaktadır. Bu durum okuyucunun bu konularda daha birikimli ve daha dikkatli olmasını gerektirmektedir.

Nevevî'nin hadisi nakletme yöntemindeki mahareti ortadadır. Nitekim o, bazen senedi zikretmemesine rağmen okuyucuya senedin munkatı' oluşu, raviler arasındaki ihtilaf ile hadisin tahammül ve edâ sigaları gibi konulara da temas etmiştir. Bu da hadisin sıhhati veya zayıflığı konusunda bir açıklama mahiyetini almıştır.

Nevevî *el-Mecmû'* eseriyle fıkıh kitaplarının tasnifinde örnek olacak yeni bir metot geliştirmiştir. Çünkü o, kendisinden önce kimsenin yapmadığı bir şekilde eserde geçen bütün merfû' hadislerin tahricini yaparak fıkıh ve hadis ilmini tek kitapta toplamıştır. Nevevî'ye göre tahrîcin anlamı ise, bir eserde yer alan hadislerin temel kaynaklardaki yerlerini gösterip bunların isnat ve sıhhat yönünden durumuna işaret etmektir. Nevevî, bir hadisin tahrîcini yaparken hadisin lafzını tahrîc etmeye çok önem gösterir. Bundan dolayı hadisin tahrîcini yaparken lafız veya manadan hangisiyle tahrîci yaptıysa bunu belirtir. İşte bu özellik fakîhlerin yaptığı tahrîc ile muhaddislerin yaptığı tahrîci birbirinden ayıran en önemli özelliktir. Çünkü muhaddisler, fakîhler kadar lafızla tahrîce önem göstermemişlerdir.

Nevevî'nin hadisleri tahriç ederken uyguladığı metodu şudur; Eğer bir hadis Buhârî ve Müslîm'in ikisinde veya herhangi birinde bulunuyorsa kaynak olarak bunları verir. Eğer hadisi Buhârî veya Müslîm'de bulamazsa Ebû Dâvud, Tirmizî ve

Nesâî'nin sünenlerini kaynak olarak verir. Eğer, bu üçünde de bulamazsa hadisin sıhhat durumunu belirtmek kaydıyla diğer hadis kitaplarını kaynak olarak verir.

Nevevî hadisler hakkında hüküm verirken bütün muhaddislerin de yaptığı taksime uyarak hadisleri kabul ve red yönünden sahîh, hasen ve zayıf olmak üzere üç kısma ayırmaktadır. Bir hadis hakkında hüküm verirken ise bazı yerler dışında sahîh-sahîh li ğayrihî, hasen-hasen li ğayrihî şeklinde bir ayırıma gitmemiştir. Nevevî hadisleri hüccet olarak kullanma konusunda da belli bazı şartlar öne sürer. Hadisin sahîh olup manası tevile kapalı olacak şekilde açık, ona muârız veya onu tahsis eden bir delil bulunmaması halinde sahîh hadisi hüccet olarak kullanır. Zayıf hadisleri ise sadece ahkâm ve akâid dışındaki konularda delil olarak kullanır.

Nevevî'ye göre mürsel hadis, bir veya birden çok râvînin senedin herhangi bir yerinde düşüp kopukluğun oluştuğu munkatı' hadistir. Nevevî bazı hadis konularında Şâfiî mezhebi usulcülerinin uyguladığı esasları kabul etmiştir. O mürsel hadis ile amel etmek için Şâfiî'nin de şart koştuğu hadisin dört şeyden en az biri ile desteklenmesini şart koşar. Bunlar; muttasıl bir senetle rivayet edilmesi, başka cihetten mürsel bir rivayet ile desteklenmesi, Sahâbenin bir kısmının veya âlimlerin çoğunluğunun bu konuda fetva vermesi. Ayrıca Nevevî *garip* hadis ıstılahını muhaddislerin aksine aslı olmayan hadis şeklinde kullanmaktadır.

Nevevî *el-Mecmû'*da hakkında hüküm verdiği hadislerin çokluğuna nispetle çok az yerde hata etmiştir. Bir hadis hakkında hüküm verirken Beyhakî gibi kendisinden önceki muhaddislerin görüşlerini de dikkate almıştır. Ancak kendisinin doğru veya yanlış bulduğu bir hüküm muhaddislerin görüşlerinin aksine de olsa bunu söylemekten asla çekinmemiştir. Nevevî bir hadis hakkında hüküm verirken tarafsızlığı ile bilinen bir âlimdir. O Şafiî mezhebine mutaassıp bir şekilde bağlı değildi. Eğer Şafiî mezhebinde zayıf bir hadis hüccet olarak kullanılmışsa bunun zayıflığını beyan eder, diğer mezhepler sahîh bir hadisi hüccet olarak kullanmışsa bunu da tashih ederdi. Nitekim Nevevî, *el-Mecmu'*da ve diğer Şafiî fıkıh kitaplarında zikredilen zayıf veya uydurma hadislerin durumunu açıklamaktan da geri durmamıştır.

Nevevî'nin *el-Mecmû'* eserini inceledikten sonra şunları söylememek elde değildir. Nevevî, çok büyük bir muhaddis ve objektif bir eleştirmendir. O, fıkıh ve hadis ilmini bir kitapta toplamış, hadis ilminin teorik bilgilerini ve uygulamalarını bir araya getirmiştir. Kendisinden sonra gelecek olan muhaddis ve fakihlere alışılmışın dışında olan fıkıh ve hadisin mezc edilmiş halini miras bırakmıştır. Kitabın hacminin büyüklüğüne rağmen çok nadir yerler dışında belirlediği metoda göre hareket etmiş ve çelişkiye düşmemiştir.

Yaptığımız bu mütevazı çalışmanın benzer çalışmalara vesile olmasını ve hadis ilmine az da olsa katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

ÂBÂDÎ, Muhammed Ebû'l-Leysi'l-Hayr, **Tahrîcü'l-Hadîs Neşetühü ve Menheciyyethü**, Dâru'n-Nefâis, Amman, 2009.

ABBAS, Hüsameddin, **el-Hareketü'l-Fikriyyetü ve Merâkizihâ fî Niyâbeti Dımeşk fî Asri'l-Memâlîki'l-Bahriyye**, Vezâretü's-Sekâfeti's-Sûriye, Dımeşk, 2010.

ALÎ, Muhammed Kurd, **Hutetu'ş-Şâm,** Mektebetü'n-Nûrî, Dımeşk, 1983.

ARÛSÎ, Mahmûd el-Matvî, **el-Harûbu's-Salîbiyyetü fi'l-Meşrik ve'l-Mağrib**, Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Tunus, 1982.

AYDINLI Abdullah, "Mevkuf",**DİA**, Ankara 2004.

……..,Abdullah **Hadis Istılahları Sözlüğü,** İFAV, 9. Baskı, İstanbul 2016.

……., Abdullah, "Merfu'",**DİA**, Ankara 2004.

AZÎMÂBÂDÎ, Ebü't-Tayyib, Avnü'l-Ma'bûd, Thk. Abdurrahman Osman, Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1968.

BAĞCI, Hacı Musa, **Hadis Tarihi ve Metodolojisi**, Ankara Okulu, Ankara 2015.

BAĞDÂDÎ, Hatîb, **el-Kifaye Fî İlmi'r-Rivâye**, thk. İbrahim Hamdi el-Medenî, Mektebetü'l İlmiyye, Medine, tsz.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, thk., Muhammed Abdulkadir Âta, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut, 2003.

……., **Marîfetü's-Sünen ve'l-Âsâr**, Dâr'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.

……,**Şüabu'l-Îmân**, Thk. Abdulalîyy Abdulhamid Hâmid, Mektebetü'r-Reşid, Riyâd 2003.

BİKÂÎ, Ali Nayif, **Tahrîcü'l-Hadîsi'ş-Şerîf**, Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 2000.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu's-Sahîh,** Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Dâru Tevku'n-Necât, b.y.y. 2001.

……,**et-Târîhu'l-Kebîr**, Thk. Muhammed Abdulmuîd Han, Dâiratü'l-Meârifi'l-Osmaniyye, Haydarabad tsz.

BÛŞİLÎ, Abdulğafur, **İlmu't-Tahrîc ve Devrihi fî Hidmeti's-Sünneti'n-Nebeviyyi,** Mücammâu'l-Melik Fehd Li Tabâati'l-Mushaf, Medine, tsz.

CEVHERÎ, İsmâil b. Hammâd, **es-Sıhâh Tâcu'l-Lüğa,** Thk**.** Ahmed Abdulğafûr Attâr, Daru'l-İlmi Li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987.

CEZÂİRÎ, Tâhir, **Tevcîhü'n-Nazar İlâ Usûli'l-Eser**, Thk. Abdülfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Metbuâat'l İslamiyye Haleb,1995.

DAKR, Abdülganî, **el-İmâmü'n-Nevevî Şeyhu'l-İslâm ve'l-Müslimîn ve Umdetü'l-Fukahâ ve'l-Muhaddisîn**, Dârü'l- Kalem, Dimeşk, 1994.

DÂREKUTNÎ, Ali b. Ömer, **Sünenu Dârekutnî**, thk. Şüâyip el-Arnaût, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2004.

EBÛ DÂVUD, İbnu'l-Eş'as es-Sicistâni el-Ezdî, **Sünen'u Ebî Dâvud**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, el- Mektebetü'l-Eseriyye, Beyrut, tsz.

EBÛ YA'LÂ, Ahmed b. Ali el-Mevsılî, **el-Müsned**, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Mâmün li Turas, Dimeşk, 1988.

ESKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer, **et-Telhîsü'l-Habîr fi Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfii'l-Kebîr,** Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut, 1986.

……,**Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, thk. Muhibbüddin e-Hatîb Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379.

……,**Takrîbü't-Tehzîb**, Muhammed Avvâme thk. Dâru'r-Reşîd, Dımaşk 1986.

……,**Ta'cîlü'l-Menfaa**, Thk. İkrâmüllâh İmdâdü'l-Hak, Dâru'l-Beşâir, Beyrut, 1996.

……,**Tehzîbü't-Tehzîb**, Dairetu'l-Maârifi'n-Nizâmiyye, Haydarabad 1928.

GÖRMEZ, Mehmet, "Tahrîc", **DİA**, İstanbul 2010.

GUMÂRÎ, Ebü'l-Fazl Abdullâh, **Tevcîhü'l-İnâye li Ta'rîfi İlmi'l-Hadîs Rivâyeten ve Dirâyeten**, Dâru'l-İmân, Kahire, 1990.

HADDÂD, Ahmed Abdülaziz, **el-İmâmü'n-Nevevî ve Eseruhû fi'l-Hadîs ve Ulûmihî,** Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Mekke, 1409.

HÂKİM en-NÎSÂBÛRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim, **el-Müstedrek Ale's-Sahihayn,** thk. Mustafa Abdulkadir Âta, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut, 1990.

……., **Marifet'u-Ulûmi'l-Hadis,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1977.

HANBEL, Ahmed, **Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel**, thk. Şüâyip el-Arnaût, Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risale, Beyrût, 2001.

HATÎB, Muhammed Acâc, **Lemehât fi'l-Mektebeti ve'l-Bahsi ve'l-Mesâdir**, Müessesetü'r-Risale, Beyrût, 2001.

HATÎP, Muhammed Mücîr, **Ma'rifetü Medâri'l-İsnâd ve Beyâni Mekânetihi Fî İlmi İleli'l-Hadîs**, Dâru'l-Meymân, b.y.y., tsz.

HAZİMİ, Nasır, **El-Hayatü'l-İlmiyye fi Dımaşk fi'l Asri'l- Eyyûbî,** Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Mekke, 1421.

HEYTO, Muhammed Hasan, **el-İmâmü'ş-Şîrâzî Hayâtühû ve Ârâühü'l-Usûliyye**, Dârü'1-Fikr, Dımaşk, 1980.

HUMEYDÎ, **El-Cemû Beyne's-Sahihayn,** Dârü İbn Hazm, Beyrut, 2002.

HUSEYNÎ, Ahmed Âyeş, **Usûlu Tahrîci'l Hadîsi'n-Nebeviyyî**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2007.

IRÂKİ, Abdürrahîm b. Hüseyin, **Tarhü't-Tesrib fi Şerhi't-Takrib**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut Tsz.

ITR, Nureddîn, **Lemehâtün Mûcizetün Fî Usûli'l-Hadîs**, Dâru's-Selâm, Kâhire 2013.

……,**Menhecü'n-Nakd fi Ulûmi'l-Hadîs**, Dârü'1-Fikr, Dimeşk, 1981.

İBN ADÎ, Ebû Ahmed Abdullāh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, **el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl**, thk. Adil Ahmed ve Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübi'l- 'Ilmiyye, Beyrut, 1997.

İBN EBÎ ÂSIM, Amr b. eş-Şeybânî, **es-Sünnet**, thk. M. Nâsıruddin el-Elbânî, el-Mektebu'l-islâmi, Beyrut, 1400.

İBN EBİ HATİM, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed Er-Râzî**, el-Cerh ve't-Ta'dîl**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1953.

İBN HİBBAN, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî, **Sahîhu İbn'i-Hibbân bi't-Tertîbi İbn'i-Balaban,** Tertîb**:** Alââddin Ali b. Balaban el-Fârisî, thk. Şüâyp el-Arnaût, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1991.

İBN HÜZEYME, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk es-Sülemî en-Nisâbûrî, **Sahîh,** thk. Muhammed Mustafa el-'Azâmî, el-Mektebü'l-İslâmi, Beyrut, 1412.

İBNÜ'l-İMÂD, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî, **Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâr Men Zeheb**, Thk. Mahmud el-Arnavût, Dâru İbn Kesir, Dımaşk 1406.

İBN KESÎR**, el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Thk. Ali Şîrî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1988.

……,**Tabakâtü'ş-Şâfiîn**, Thk. Ahmet Heşîm, Mektebetü's-Sekâfetü'l-Diniyye, b.y.y., 1993.

İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, **el-Muğnî**, Mektebetü'l-Kâhire, Kâhire, 1968.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünenu İbn Mâce,** Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiye, b.y.y., tsz., 1967.

İBNU'L-CEVZÎ, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, **ed-Du'efâ ve'l- Metrûkîn,** thk. Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l- İlmiyye, Beyrût, 1406.

İBNÜ'L-ATTÂR, **Tuhfetü't-Tâlibîn fî Tercemeti'l-İmâm Muhyiddîn,** Thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân, ed-Dâru'l-Eseriyye, Ürdün, 2007.

İBNÜ'L-MÜLAKKIN, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî, **el-Bedrü'l-Münîr fî Tahrîci Ehâdîsi'ş-Şerhi'l-Kebîr**, Thk. Mustafa Ebu'l-Ğayd, Dâru'l-Hicret, Riyad, 1425.

İBNÜ'S-SALÂH, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, **Ulûmu'l-Hadis**, thk. Nureddin Itr, Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, Beyrut 2017.

……., **Tabakâtü'l-Fukahâi'ş-Şâfiiyye**, Thk. Muhyiddin Ali Necib, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1992.

İBNÜ'S-SÜNNÎ, Ahmed b. Muhammed, **Amelü'l-Yevmi ve'l-Leyle.** thk. Kevser el-Bernî, Dâru'l-Erkam, Beyrut, 1998.

İSNEVİ, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen, **Tabakâtu'ş-Şâfiiyye**, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut, 2002.

KARAGÖZ, İsmail, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB. Yayınları, Ankara 2015.

KEHHÂLE, Ömer Rızâ, **Mûcemü'l-Mûellifîn**, Dâru İhya-i Turâsi'l-Arabi, Lübnan, 1408.

KELEŞ, Ahmet, **Hadis Tarihi ve Usûlü Dersleri**, Fecr Yayınları, Ankara, Aralık 2017.

KOÇYİĞİT, Talât, **Hadis Usûlü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2016.

MAKDİSÎ, Mer'î b. Yusuf **el-Fevâidu'l-Mevzûa Fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzûa**, Thk. Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ, Dâru'l-Verrâk, Beyrut, 1998.

MÂLİK, b. Enes, **el-Muvatta**, Thk. Muhammed Mustafa el-Âzami, Müessesetu Zayid b. Sultan, Ebû Zabi, 2004.

MEKRÎZÎ, Takıyyüddin Ahmed b. Ali, **Essulûk limârifeti Dûvali'l-Mülûk**, Thk. M.Abdulkâdir Âtâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

MİZZÎ, Cemaleddin Ebû'l-Haccâc Yûsuf, **Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmai'r-Rical**, Beşşar Âvâd Ma'ruf thk. Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1980.

MÜNÂVÎ, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Nûriddîn Alî, **Feyzü'l-Kadîr**, Mektebetü'l-Ticaretü'l Kübra, Mısır, 1031.

MÜSLİM, b. el-Haccac el-Kuşeyri el-Nîsâbûrî, **Sahîh'u-Müslîm**, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1991.

NECCÂR, Mansûr, **el-Eryec fî Usûli't-Tahrîc**, Dâru'l-İlm ve'l-Hikem, Dimeşk, 2010.

NEDVÎ, Ebü'l-Hasan, **Ricâlü'l-Fikr ve'd-Daʿve fi'l-İslâm**, Çev. Sait el-Azami, Dârü'l- Kalem, Dimaşk, 2002.

NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, **Sünenü'n-Nesâî**, thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamîye, Beyrut, 1406.

……., **es-Sünenü'l-Kübrâ**. Thk. Hasan Abdülmünim Şelebî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, **el-Mecmu'**, Dâru'l-Fikr, Tsz.

……., **Bustânü'l-Ârifîn**, Dâru't-Turas, b.y.y., tsz.

……., **el-Ezkâr**, thk. Abdulkadir el-Arnaût, Dârü'1-Fikr, Beyrut 1994.

……., **el-Ezkâr**, thk. Abdulkadir el-Arnaût, Dârü'1-Fikr, Beyrut 1994.

……., **el-Îcâz fî Şerhi Süneni Ebî Dâvûd**, Thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. el-Hasan, Dâru'l-Eseriyye, Ammân, 2007.

……., **el-Îcâz fî Şerhi Süneni Ebî Dâvûd**, Thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. el-Hasan, Dâru'l-Eseriyye, Ammân, 2007.

……., **el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. Haccâc**, Dâru İhyâî-t-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392.

……., **et-Takrib ve't-Teysir li Mârifeti Süneni-l Beşîr Nezîr,** Dâru'l-Kutûbi'l-Arabî, Beyrut 1985.

……., **et-Telhîs Şerhu'l-Câmiu's-Sahîh**, Thk. Ebû Kuteybe el-Feryâbî, Dâru't-Tayyibe, Riyad, 2008.

……., **Hülâsatü'l-Ahkâm fî Mühimmâti's-Süneni ve Kavâidi'l-İslâm**, Thk. Hüseyin İsmâil el-Cemel, Müessesetü'r-Risale, Beyrût, 1997.

……., **Hülâsatü'l-Ahkâm fî Mühimmâti's-Süneni ve Kavâidi'l-İslâm**, Thk. Hüseyin İsmâil el-Cemel, Müessesetü'r-Risale, Beyrût, 1997.

……., **İrşâdü Tullâbi'l-Hakâik ilâ Mârifeti Süneni Hayri'l-Halâik**, Thk. Nureddîn Itr, Matbaâtü's-Sabah, Dimeşk, 2009.

……., **Tehzîbü'l-Esmâ Ve'l-Lüğât**, Dârü'1-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut tsz.

POLAT, Salahattin, Habil Nazlıgül, Süleyman Doğanay, **Hadis Araştırma ve Tenkit Kılavuzu**, İFAV, İstanbul 2017.

RÂFİÎ. Abdülkerîm, **Şerhü Müsnedi'ş-Şâfi**î, Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şüüni'l-İslâmiyye, Katar, 2007.

SEHÂVÎ, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sahâvî, **el-Cevâhir ve'd-Dürer fî Tercemeti Şeyhilislâm İbn Hacer el-Askalânî**, Thk. İbrahim Abdülmecîd, Dârü İbn Hazm, Beyrut, 1999.

……., **el-Mekâsidü'l-Hasene**, Thk. Muhammed Osman, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1985.

……., **el-Menhelü'l-Azbi'r-Râvî fî Tercemeti Kutbi'l-Evliyâe'n-Nevevî**, Mektebetü Dâru't-Turas, Medine, 1989.

SERCÂNÎ Râğıb, **Kıssatü't-Tatâr,** Müessetü İkra, Kâhire, 2006.

SEYYİD, Cemâl, **İbn Kayyim el-Cevziyye ve Cühûdühû fî Hidmeti's-Sünneti'n-Nebeviyye ve Ulûmihâ**, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Medine, 2004.

SUYÛTÎ, Ebu'l-Fadl Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed, **Tabakâtü'l-Huffâz**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403.

……., **Tedrîbu'r-Ravi fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî**, Thk. Ebû Kuteybe el-Feryâbî, Mektebetü'l-Kevser, Beyrut, 1415.

……., **Tuhfetü'l-Ebrâr bi Nüketi'l-Ezkâri'n-Nevevî**, Thk. Muhyiddîn Misto, Mektebetü Dâru't-Turâs, Medine 1987.

……., **Hüsnü'l-Muhazara fî Tarih-i Mısır ve'l-Kahire**, Thk. Muhammad İbrahim, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiye, Mısır, 1967.

……., **el-Minhâcü's-Sevî fî Tercemeti'l-İmâm Nevevî**, Thk. Ahmed Şefik Demej, Dârü İbn Hazm, Beyrut, 1988.

SÜBKÎ, Tâceddin Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfî b. Alî, **Tabakât'uş-Şâfiiyye'l-Kübrâ**, Thk, Mahmûd et-Tanâhî, Abdulfettâh el-Hulv, Dâru Hacr, Mısır, tsz.

ŞÂFİÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, **el-Ümm**, thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalib, Dâru'l-Vefa, Mansûriyye, 2001.

……., **Müsned**, Thk. Mâhir Yâsin el-Fahl, Şirketü Ğurâs li'n-Neşr ve't-Tevzî, Kuveyt 2004.

ŞENER, Mehmet "KABİR", **DİA**, İstanbul 2001, c.24.

ŞÎRÂZÎ, Ebû İshak, Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf, **el-Mühezzeb fî Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî,** Thk. Muhammed ez-Zühaylî, Dârü'l- Kalem, Dimeşk, tsz.

ŞUHÛD, Ali b. Nâyif, **Meşâhîru Alâmi'l-Müslimîn**, el-Mektebetü'ş-Şâmile.

……., Alî, **el-Mufassal fî Usûli'l-Tahrîc ve'l-Esânîd**, Mektebetü'l-Minâre, Gazze, tsz.

TABERÂNÎ, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, **Mu'cemu'l-Evsat**, Thk. Târık b. Avs, Abdulmuhsîn b. İbrahîm, Dâru'l-Haremeyn, Kâhire, 1995.

……., **ed-Duâ,** thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413.

TAHHÂN, Mahmûd, **Usûlu't-Tahrîc ve'l-Esânîd**, Mektebeti'l-Meârif, Riyâd 1996.

TAKÛŞ, Muhammed, **Târıhü'l-Memâlîk fî Mısre ve Bilâdi'ş-Şâm**, Dâru'n-Nefâis, Kahire, 1997.

TAŞKÖPRÜZADE, **Miftahü's-Saâde,** Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.

TİRMİZÎ, Ebû Îsa Muhammed b. Îsa b. Sevre, **Sünenu't-Tirmizî**, Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1998.

TÜRCAN, Zişan, Komisyon, **Hadis El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, Aralık 2016.

ZEHEBİ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, **el-Kâşif**, thk. Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb, Muhammed Avvame, Dârü'l-Kıble, Cidde, 1992.

……., **Mîzânu'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Ricâl,** Ali Muhammed el-Bicavî thk. Dâru'l-Marife Beyrut 1963.

……., **Tabakâtü'l-Huffâz Tezkiretu'l-Huffâz**, Thk. Zekeriy Umeyrât, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

……., **Târihü'l İslâm**, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2003.

ZERKEŞÎ, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır, **et-Tezkire Fi'l-Ehâdîsil-Müştehire**, thk. Mustafa Abdulkâdir Âtâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

ZEYLAÎ, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullāh b. Yûsuf, **Nasbu'r-Râye Li Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye**, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 1997.

ZİYADA, Nikola**, Dimeşk fi Asri'l Memâlîk,** Mektebtü Lübnan, Beyrut, 1966.